

A szabadkőművesség titkai

Írta: ACZÉL GÁSPÁR

BUDAPEST, 1911
MÁRKUS SAMU KÖNYVNYOMDA KIADÁSA

Ára 2 korona.

Előszó.

A kielégítetlen kíváncsiság után keletkező boszszankodás érzetével fogja letenni e munkát az, aki azzal a reménnyel lapozta át, hogy benne a szabadkőművesség titokzatosnak hirdetett misztériumai, rejtett titkai és törekvései leleplezését fogja találni. Ami nincsen, azt nem lehet leleplezni sem; már pedig a szabadkőművesség rég megszűnt hét pecséttel lezárt titok lenni még a be nem avatottak előtt is, nem ahogy az egyesülési jog törvény által megállapított keretein belől, az állam és a társadalom ellenőrző hatásköre alól magát kivonva, titkok letéteményese, rejtett célok, az állami és társadalmi rendre nézve veszélyes törekvések istápolója lehetne.

Az, ami a szabadkőművességben ma titokszerűnek nevezhető, nem egyéb ártatlan, hangulatot kelteni hivatott, rituális formalizmusnál s még ártatlanabb szimbolizmusnál, ami lényegét nem takar, célokat nem fejez ki, hanem inkább is kegyeletes tradíciókat ápol a szövetség régi munkásainak és történetének hálás emlékezésre méltó eseményeiről. Az a pár jel és szó, amelyről a világ szabadkőművesei mindenhol egymásra ismernek s ez alapon egymással, bizalmasok közt szokásos módon tárgyalnak kulturális és humanitárius kérdéseket, titoknak legfeljebb annyiban minősíthető, amennyiben például vallásfelekezetek vagy politikai pártok tagjai a hitvallástételek, vagy politikai elvek azonossága mellett bárhol is szellemi közösségben állóknak ismerik el egymást s mint ilyenek, meghittebben cserélnek eszméket. Ezek a szabadkőművesi jelek és szavak is régóta ismertek már profánok előtt is, épen a sajtó mindent leleplező, detektív munkája útján s a szabadkőművességnek

igazán se haszna, se kára nincs abból, hogy a laikusok által megismert ezen titkok megszűntek titkok lenni továbbra is s nem maradt egyéb ismertetőjelük egymás között, mint a szép, jó és nemes eszmék szolgálatában megnyilvánuló, szellemi közösség és összetartás.

Ezen munkának sincs azért más célja, mint őszintén feltárni e szellemi közösség alapjait alkotó eszmék és elvek eredetét, fejlődésüket s az idők folyásában bekövetkezett konkrét megnyilatkozásukat, azaz bemutatni a szabadkőművességnek eszmei fejlődését az emberiség kulturális előhaladásának folyamatában, úgy, amint egyes korszakok világnézete s az ennek megfelelő gyakorlati élet azt természetyszerűleg magával hozta. E célból fő súly van fektetve e munkában arra, hogy az emberiség kulturális fejlődését előmozdító eszmék evolúciójával párhuzamban, az intézményekben rejlő antagonizmusokat feltüntetve, a szabadkőművességet, mint ez antagonizmus megszüntetésére törekvő életelvet igaz világításban mutassa be. Ezen cél szolgáljon magyarázatául annak is, hogy e munka nagyobbik fele, kizárólag az emberiség életét s társadalmi berendezését irányító eszmék bíráló ismertetésének s precizírozásának szenteltetik.

Aki elfogultság nélkül olvassa át e lapokat, bizonyosan érezni fogja, hogy a szabadkőművesség se nem több, sem nem kevesebb, mint egy folytonos fejlődésben lévő eszmeelviség, egy tudományos ismeretek alapján felépített világnézet megnyilatkozása s ennek gyakorlati érvényesítésére való törekvés, mely csupán a felvilágosodás, emberi együvértartozás és legtisztább humanizmus ügyének áll önfeláldozó s kizárólag békés eszközökkel dolgozó szolgálatában.

Ehhez a munkához pedig ma már nincs szükség semminemű titkolódzásra.

Klerikálizmus és szabadkőművesség.

A magyar szabadkőművességről nap-nap után több szó esik a nyilvánosság fórumain. A klerikális irányzatú sajtó csemegeként találgatja fel olvasóinak a szabadkőművességről egyenes vagy görbe utakon ellesett, úgymondott titkokat, az istentagadás és hazafiatlanság főbenjáró bűneit, melyek az egyedülüdvözítő keresztény anyaszentegyház által szolgált szellemi és erkölcsi világ rendjét s az állam és társadalom békés fejlődését egyformán veszélyeztetik. Kedvelt témája a szabadkőművesség az ugyancsak klerikális célokat szolgáló vallásos és társadalmi egyesületeknek is, melyek különböző szentek nevére elneveztetve, a szabadkőművesség befeketéssel vélik minél ragyogóbbá tenni az illető szentek glóriáját. Sőt mi több: még a zsenge gyermeki lelkek hitéletének fejlesztésére is felhasználják a szabadkőművesség iránt felkeltett ellenszenvet, a sátán cimborájaként tüntetve fel e bűnös szövetséget, melybe aki beleszédül: örök kárhozat zsákmánya lesz. Nem csodálkozhatunk aztán azon se, ha a már fejlettebb korú, de még fejletlen ítélőképességű ifjaktól fogadalmakat is kicsikarnak, hogy a gonoszoknak ezen társaságától teljes életükben távol maradnak s ahol csak tehetik, ellene működnek, ez úton is biztosítani igyekezve mennybéli üdvösségüket. Ugyanezen klerikális szellem nyilvánul meg azon középiskolai s felsőbb polgári iskolai és tanítóképző intézeti tanulók számára írott tankönyvekben is, melyek a vallás- és erkölcsstan tanítása címén így írnak a szabadkőművességről: „Az újkori hitetlenséget a leghatásosabban terjesztette s terjeszti a szabadkőművesség intézménye; leghatásosabban azért, mert működése az emberszeretet, a humanizmus álarca alatt történik ... A szabadkőműves páholyok voltak

a racionalista bölcsészet és forradalmi elvek tűzhelyei, innen indultak ki az egyház- és államellenes mozgalmak. Bámulatos eréllyel és következetességgel támadják a házasság vallási jellegét; követelik a humanizmus nevében a felekezetenküli iskolákat, mert tudják, hogy a nem vallásos házasságból származó, vallástalanul felnevelt nemzedék az ő elveik keresztülvitelére a legalkalmasabb anyag ... A szabadkőművesség elterjedésének nem utolsó oka, hogy mindenféle misztikus szertartásokkal veszik fel tagjaikat; szigorú titoktartásra kötelezik, amiben a hiúságra általában hajlandó emberek tetszelegnek önmaguknak, hogy ők kiválasztottak s oly elveknek letéteményesei, melyek nem minden emberfiának valók. Különböföle fokozataik vannak: inas, legény, mester, melyek szintén alkalmasak az emberi hiúság felkeltésére ... A pápák vajmi hamar észrevették a szabadkőművesek végzetes működését, ezért a legszigorúbban felszólaltak ellenük. A szabadkőműves társulatokba kiközösítés terhe alatt tilos katolikus embernek belépnie.” (Demény Dezső: „Egyháztörténelem a középiskolák felsőbb osztályai számára”. Budapest, 1900. Szt. István Társ. kiadása.)

Ezen egyháztörténeti tankönyvben közölt adatok tehát már nem csupán a katolikus egyház tagjainak hitéletét kívánják mélyíteni a szabadkőművességtől való eltiltás által, hanem határozott és pedig súlyos vádakat is emelnek az ellen, s mint a racionalista bölcsészet és forradalmi elvek tűzhelyeit, egyenesen egyház- és államellenes mozgalmak forrásául jelölik meg, melyből az emberszeretet, a humanizmus álarca alatt veszedelmes tanok árasztják el a békére és boldogságra törekvő emberi társadalmat. Hogy aztán az enemű egyháztörténelmi adatokat milyen kommentár szokta kísélni az illető vallástanító ajakáról: könnyű elképzelni.

De nemcsak a klerikális sajtó és vallásoktatás méltatja ily módon figyelmére a szabadkőművességet. Felhangzik az ellen a panasz és harci riadó főpapi körlevelekben, kongregációs gyűléseken, sőt magában a törvényhozás házában is; ez utóbbi helyen különösen a kereskedelem terén domináló, rendezetlen felekezeti társadalmi osztály érdekeivel és tagjaival kapcsolatban,

mint akik állítólag túlnyomó számban frekventálják a szabadkőművesi páholyéletet, mely közhiedelem szerint elsősorban társadalmi összeköttetések közvetítése s magánérdekek istápolása által szerzi meg állandó élénkségét.

Különös figyelem fordul a szabadkőművesség felé oly alkalmakkor, amikor állami vagy társadalmi életünk egyik-másik levitézlett alakja – egykor maga is szabadkőműves – emeli fel ellene szavát s mond felőle, ha nem is lesújtó, de legalább is rosszszemű kritikát, vagy épen általa legjobban tudható valótlanságokat. Ilyenkor a szabadkőművesség ellenségeinek táborából egyenesen tüzet kiabálnak a szövetség ellen s állami és társadalmi bajaink bűnbakjaként tüntetve fel: a bűnös szövetség azonnali felosztatását követelik.

Az információit túlnyomóan hírlapi közleményekből nyerő nagyközönség, kivált a klerikális ugratásoktól és izgatásoktól idáig érintetlen része, teljesen megőrzé higgadt tárgyilagosságát a szabadkőművesség ellen szórt kitérésekkel s rágalmakkal szemben, s mert a szabadkőművesség által végzett társadalmi munkának idáig csak áldásos voltát s általános felvilágosodást terjesztő célzatát volt alkalma megismerni: könnyen érthető rokonszenvvel nézi a közte és a klerikalizmus között folyó, ma még csak hírlapi harcot, melyben az egyik fél a vallás s az ezt őrző egyházi szervezet és tradíciók érintetlen volta s az állam életében is döntő szerepének megtartása céljából veri félre a vészharangot, míg a másik fél, a szabadkőművesség, a vallást s az ezt istápoló egyházi életet minden egyén legbensőbb magán-ügyének minősítve, az egyetemes emberi kultúra, a felvilágosodás és emberszeretet eszméit igyekszik győzelemre juttatni, és pedig tekintet nélkül bárkinek faji, nyelvi vagy vallási hovátarfozandóságám, s egyedül az egyén által végzett munka tisztességes és közhasznú mivoltát értékelve, hajlandó kinek-kinek befolyást engedni állami és társadalmi életünk irányítására s vezetésére.

Világos, hogy így állván a dolog, itt tulajdonképen kétféle világnézet kerül szembe egymással, s küzd az érvényesülésért. Egyik az úgynevezett vallásos világnézet, melynek egyedülilletékes letéteményeséül a keresztény katolikus egyház gerálja magát s ennek is

főként klérusa, papirendje. Ez egyháznak vallásos dogmákon felépített hierarchiája sokkal mélyebb nyomokat hagyott az emberiség utóbbi kétezer éves történetében, semhogy e helyen bővebben kellene ismertetnünk. Egy minden tiszteletreméltó, öreg könyv: a Biblia, az emberi kultúrának egyik nagybecsű dokumentuma, e könyvnek magától istentől való eredete s az ebben foglaltak értelmezésére kizárólag jogosult római pápa, s e könyvben foglalt igazságok örök érvényessége alkotják e vallásos világnézet alapját, melynek képviselője sohase elégedett meg idáig a lelkek feletti uralommal, hanem az ezek felett való befolyást elsősorban világi hatalom szerzésére használta fel s erre törekszik ma is.

A másik világnézet a tudományos v i l á g n é z e t, melyet természettudományos felfogásnak is neveznek, mely a természeti és emberi élet jelenségeit az okviszonyiság alapján igyekszik megérteni, kimagyarázni, mely örökérvényűnek kizárólag a természeti törvényeket hajlandó elismerni s az élet folyamatában minden téren örökös fejlődést lát, egy előttünk ugyan ismeretlen, de emberi dogmák által még kevésbé meghatározható cél felé. Hogy e tudományos világnézet vallói hogyan óhajtják az emberi élet társadalmi berendezését: egyelőre ne bolygassuk, csupán azt állapítsuk meg, hogy e világnézetnek nincs csalhatatlan pápája, nincs papuralma, sem világi hatalomra nem vágyik. Ezen világnézet a felvilágosodás szolgálatában állónak vallja magát, mely felvilágosodás nem egyéb, mint a természet és ember életének lehetőségig teljes és helyes megismerése, ossz hangzásba hozva benső, úgynevezett lelki életünk tüneményeivel s az ezen ismereteknek megfelelő erkölcsi és materiális társadalmi szervezésre való törekvés. E világnézet szerint az élet c é l j a n e m lehet más, minthogy a magunk és a köz javára végzett munkásságunk révén minél boldogabban s megelégedetten éljük le életünk napjait, s hogy a szív és lélek idealizmusának lehető legmagasabb fokra való fejlesztésével embertársainkra nézve is ilyenné tenni igyekezzünk az életet.

Íme e két világnézet áll ma harcban egymással s azt hisszük, hogy mióta ember él és gondolkodik e földön, mindig is harcban állott. Hogy jövőben megszűnjék e harc, azon fáradozik a szabadkőművesség, de kizárólag a tanítás, a meggyőződésteremtés békés eszközeivel. Ezzel egyidejűleg már munkánk elején leszögezhetjük azt, hogy a szabadkőművesség zöme ez utóbbi világnézet alapján áll s mint ilyen perhorreszkál minden erőszakoskodást, minden emberek által csinált, nem természetismereten alapuló dogmát, mely azt kívánja, hogy örökérvényűnek ismertessék el s mint ilyen kiváltságos jogokat formál magának az államok és társadalmak életének berendezésénél.

Ez elvi alap határozott körvonalozása az úgymondott szabadkőművesi titkok megértéséhez is megadja a kulcsot.

A titok kényuralma.

Ismeretes a saisi fátyolról szóló mese, mely szerint, aki azt fel merészelte emelni, hogy a megette álló istenség képmását meglássa: halálfia lett azonnal. Megőrizte a hagyomány egy templomszolgának esetét is, aki nem állhatván ellen kíváncsiságának, egy meglöpött pillanatban mégis fellebbentette a vészthozó fátyolt, a csodák csodája: nemcsak hogy meg nem halt, hanem ezenfelül még azt is megtudta, hogy a megett a fátyol megett semmi, de semmi sincs; nincs még csak az istenség képmása se. Lelkifurdalást kezdett érezni ekkor s megijedvén, hogy valaki talán ellopta az istenség szobrát s a lopásért majd őt vonják kérdőre: nagy remegés között bevallotta vakmerő kíváncsiságát az istenség főpapjának. Ez azonban büntetés helyett így szólott hozzá: „Megbocsátom bűnödöt, mert hiszen az alatt a fátyol alatt nem is volt soha elrejtve semmiféle isten képmása; de mert a haláltól mindenki félt: nem merte senki fellebbentem azt a fátyolt. Távozz békével, de a megismert titkot el ne áruld soha senkinek, mert akkor vélem együtt halálfia leszel! Látod egy lenge fátyol is mily nehéz, ha a butaság és félelem nem meri még csak megérinteni sem. De épen

ebben áll a mi hatalmunk. Ha megtudja a nép, hogy mi a semmit őrizzük s annak címén élünk jó módon és köztiszteletben: azonnal elkerget bennünket, ha ugyan legott agyon nem ver.” S a saisi fátyol titka továbbra is titok maradt; a főpap és szolgája hűségesen őrizték halálukig a semmi titkát, nagy tiszteletnek és jólétnek örvendve.

Az emberiség történetében sok ilyen titkot ismerünk, mélyéj „őrzése címén századokon, sőt ezredeken át kiváltságos tiszteletben s előjogokban részesültek gyesek és társadalmi osztályok; népek, országok sorsa felett döntöttek, megszabták a mindennapi élet rendjét, járomba kényszerítettek milliókat, sőt magok a hatalom birtokosai elé is korlátokat állítottak s őket megalázkodásra kényszeríték, vagy egyszerűen elkergettették alattvalóik által. S mindez az egyedül üdvözítő titok nevében történt, minek hasznát a titok őrzői látták.

Talán mondanunk se kell, hogy a titok kényuralma alatt kizárólag a vallások nevében űzött visszaéléseket értjük, azon érzékfeletti (transcendentalis) eszmék zsarnokságát, melyek nyomán a föld minden népének történetében vérvirágok nyíltak, osztályuralmi túlkapások szipolyozták a munkás társadalmi osztályokat s a nép tudatlanságának mesterséges úton való fentartásával iparkodtak állandósítani a kevésszámú kiválasztottak korlátlan uralmát.

Hogy csak pár, különben jólismert példára hivatkozzam: a világ egyik legrégebbi népének a sinainak ősrégi hitében, melyet a „Kings” címet viselő szent könyvben Konfutse szedett rendszerbe Kr. előtt 550. körül, még szó sincs se világteremtőről, se isteni kijelentésről, se a lélek másvilági életéről, annak halhatatlanságáról, hanem egyszerű törvények alatt állónak jelentetett ki a természet rendje, melyeknek az ég, föld s az ember egyaránt alája volt rendelve. S bár a Konfutsével egykorú Laotse szektájának tanaiban már érzékfeletti eszmék is jelentkeznek, melyek a keresztyénség dogmaival sok ponton érintkeznek, mégis e tanok inkább is a Buddhizmus önmegtagadásról szóló tanával állanak közelebbi rokonságban s a sinaiak vallásának két alapvonása: az ősök és szülők, továbbá a törvény tisztelete mindig megtartotta domináló szerepét s megőrizte magá-

nak a kormányformának patriarchális jellegét is. A sínai császár, máig mint a nép atyja élvezi főméltóságát s a főbb hivatalnokok, a mandarinok mint a nép gondozói, oktatói és nevelői részesülnek köztiszteletben, de mint ilyenek a nép neveléséből származó hiányokért, mulasztásokért szigorú felelősséggel is tartoznak császáruknak. Viszont a császár, noha igazi földi istenként tiszteltetik népe által, mint az állameszmének, a nép ősi szokásainak és törvényeinek legfőbb megszemélyesítője és gondozója, de épen azért, mihelyt ezek ellen véteni merészelj az az sínai felfogás szerint az általános ész ősi rendjét,, talán személyének előtérbe tolása vagy önkényeskedése által megzavarni akarja s a fennálló rendet és békés összhangot veszélyezteti: még forradalom útján is kényszeríthető az ősrégi rendszer teljes épségben való megtartására, megvédelmezésére.

Így vált a sínaiaknál az őserő és ősananyag elvont gondolatára felépített világész a család és állam megváltoztathatlan alapelvévé s e világészhez való minden viszonya így olvadt bele az államhoz való viszonyába, teljesen elzárva a sínait a rajta kívül levő embervilágtól. A világész megfoghatlan titka így tart ezredek óta bilincsekben egy 400 milliót számláló népet, de amely, legalább mostanáig nem igen érezte hiányát még a keresztyén kultúrának se s annál kevésbé a tudományos világnézet alapján felépülő felvilágosodásnak, hanem boldogul a maga eszejárása szerint.

Vagy említsem-e a brahmanizmus és buddhizmus béklyóiba vert árja indusoknak szintén 400 millió körül járó rengeteg tömegét, mely fantasztikus pantheizmusával, Nirvánájával és embertelen kasztrendszerével a népet egyenesen tétlenségre s a természettől nyert tehetségeinek és erőinek lenyűgözésére tanítja. Hivatkozom-e arra, hogy e rendkívüli tehetségekkel megáldott nép, épen vallásának bejolyása alatt a legrútább szolgaság jármát nyögi, a föld legtermékenyebb részén évenként millió számra hal éhhalált s zsarnok hódítója maroknyi hada ellen moccanni se merve, várja fájának kipusztulását s teljes állati sorsba való lealacsonyítását.

Idézzem-e a hamita-sémi keverék egyiptomi nép sorsát, mely négyezer évet megért kultúrájával az emberi-

ség csodálatának örök tárgya marad? Ezen nép kebelében uralkodott kasztrendszer is teljesen a vallás tanain alapult s csaknem kizárólag a papság és katonaság uralmának biztosítására szolgált. A királyok, papok és előkelők szolgáására rendelt munkásosztály millióinak vére szolgáltatta ezer éveken át a hatalmas gúlák, sziklásírok, óriási csatornák, sphynxek és obeliszkek építéséhez a kötőanyagot s a tagadhatlanul nagy koncepciójú műépítők által emelt monumentumokról embervérben gázoló vad zsarnokok s ezek szeszélyeit szolgáló papirend, előkelő harcosok s főhivatalnokok szolgálalkú tömegének gyűlölt emléke vigyorog ránk. A baromi sorsra kárhozottatott népmilliókat itt is a természet erőinek megszemélyesítésén alapuló, később undok állatimádásba sülyedt vallás, papok által őrzött titka kötötte gúzsba s fosztotta meg emberi méltóságuktól. Hellas és Róma, kezdetben gyermeteg vallásrendszere, emberek közt élő, szórakozó és vétkező isteneivel később a legszemérmetlenebb szemfényvesztés eszközévé vált. a buta néptömeg fékentartására szolgált s végül maguk fenntartói se láttak benne egyebet, mint az állami rend megóvására s világi politika intézésére szolgáló eszközt. Az augurokról pedig tudjuk, hogy a római köztársaság virágkorában se találkozhattak egymással anélkül, hogy egymás szemébe ne nevettek volna, jól ismerve az általuk szolgált szent titok nevetséges voltát.

A bibliában s különösen annak új szövetségi részében megnyilvánult isteni kijelentésre alapított keresztyénség is égy megfoghatlan titok: az emberré vált isten váltság-hálálán építette fel uralmát. E vallás hitelveinek megállapítására magát egyedül jogosultnak tartó, egyedülüdvözítő katolikus anyaszentegyház ma is e nagy titok kultiválásával iparkodik megtartani befolyását államok, társadalmak életének s népmilliók gondolkodásának irányítására. Hogy aztán az ezen vallásban megnyilvánuló isteneszme, teljesen emberi mivolta emlékeztető, bár azt végtelenségig hatványozott vonásaival maga is hosszú történeti fejlődésen ment át s a sokistenhívésből leszűrődött zsidó egy istenben való hit tisztító folyamatán átesve, vált a keresztyénség eszmei központjává, majd a még titokzatosabb szentháromság

tanának alapjává; továbbá, hogy e szentháromságra alapított dogmarendszer, felekezetek szerint különböző tétéleivel megfoghatatlan titkot alkot hívókra s hitetlenekre egyaránt s a természettudományi módszer szerint kutató, elfogulatlan emberi értelem előtt ma s talán örökre is megérthetetlen titok marad: korántsem igazolja e vallásrendszer örökérvényű s észszerű voltát, nem még akkor sem, ha a belőle levezetett erkölcsi elvek nemes emberi célzatát teljes elismeréssel honorálja is az úgymondott hitetlenek tábora.

Nem lehet céloom e keresztyén hitrendszerre felépített egyház majdnem kétezer éves történetének szomorú tanulságait számbavenni e helyen; még kevésbbé szándékozom általában a vallásnak sokakra nézve, talán semmi mással nem pótolható, igazán kulturális s megnyugtató hatását kérdéssé tenni, az irodalom, művészet felvirágoztatásában kimutatható érdemeit kétségbevonni s a féktelen emberi szenvedélyek megszelídítésében, az erkölcsök tisztábbátételében teljesített nagy szolgálatai előtt szemet hunyni. De amikor mindezt készséggel elismerem, hangsúlyozni vagyok kénytelen azt is, hogy e vallás alapját alkotó titok is csak relatíve különbözik a többi vallások által, illetve az ezen vallások titkaiból hatalmi tökélet kovácsoló papirendek által féltve őrzött titkoktól, melyeket a felvilágosodás szelleme, habár lassan is, de az álmok és tévedések országába utasított és pedig a feltámadás reménye nélkül.

Már e helyen is megállapíthatjuk, hogy a szabadkőművesség nem ismer semmiféle titkot, nem propagál semminemű elvet, mely az érzékfelettség, a megfoghatatlanság alapján keres érvényesülést, sőt még a vallásrendszerek teljesen tárgytalanná vált titkait sem bolygatja, fessegeti, nyugodtan rábízva ezek sorsát az emberi művelődés lassan előre hömpölygő folyamára, mely a benne kavargó iszapot előbb-utóbb le fogja rakni a feledés mélységes tengerébe.

A vallások titkait eltakaró fátyol is saisi fátyolnak fog bizonyulni az idő folyásával, mely azonban már rég nem fog takarni semmit, amikor még mindig szent borzalommal fognak állani előtte magában a tárgytalán hitben is segélyt s megnyugvást remélő emberek.

A tudomány hitetlensége.

A tudomány hitetlenségéről kívánván szólni, azon tudományt értem, mely minden téren pozitív tényeket, észrevételeink körébe eső tünetmennyeket vesz kutatása tárgyául, ide számítva szelleminek nevezett életünk megnyilvánulásait is. Ez a tudomány igazában akkor kezdődött, amikor a vallásos hit nyomása alól felszabadult emberi szellem megfigyelése köréből kizárta a hitbéli eszmék által vont korlátokat s a képzelet által alkotott, természetfelett állóknak gondolt hatalmakat megérdemelt nyugalomba küldte. A képzetek rendjét tünetmennyek rendjéhez alkalmazó tudományos kutatási módszer legelső lépésénél hitbéli tévítanokba botlott, melyeket vagy át kellett ugornia, vagy keresztül gázolva rajtuk, az emberi szellem értéktelen lomjainak kelle minősítenie, melyeket csak az emberek tudatlanságára s hiszékenységére spekuláló uralomvágyának állhatott érdekében továbbra is megtartani.

Jellemző vonása az emberi értelemnek, hogy mihelyt felszabadult a naiv képzelődés által szült, legtöbbször rémes mesék nyomása alól, az őt körülvevő természet tünetmennyeit egészen észszerűen igyekezett megmagyarázni; s ha ezen törekvése nem ütközött bele esetleg már érvényesülni kezdő, hatalmi érdekekbe, osztályuralmi törekvésekbe, kialakulni kezdő hitrendszerbe s ezek képviselőinek spekulációiba: teljesen biztos nyomokon haladt előre s a fejlődés nagy távlati nyíltak meg előtte.

Kiváló példa erre az első ión bölcsészek s az atomisták próbálkozása a természet tünetmennyjeinek ki-magyarázására, mely előtt ma is csodálattal állunk meg s csak sajnálnunk lehet az oly korán felragyogott fény erőszakos kioltását. Csak egy pár szemelvényt iktatok ide az emberi értelem elfogulatlan megnyilvánulásának jellemzésére ez ősrégi korból.

Herakleitos (503 Kr. e.) úgy fogta fel a világot, mint kezdet és vég nélküli folytonos fejlődésben és átalakulásban álló természetéletet. Szerinte a harc, a küzdelem atyja mindennek; lét nincs sehol semmi, csak örökös levés. E világnézetben az isten, mint abszolút

lény számára nincs hely; az, amit Herakleitos istennek nevez, semmi egyéb, mint a szükségesség törvénye szerint fokozatos fejlődésben levő természetélet. Ezen szükségképi fejlődés azonban általános észtvörvények szerint megy végbe s mint a mindenség törvénye észszerű, de nem ész által létrehozva és adatva. Az ember is csak ideiglenes jelentkezése, tüneménye az univerzumnak, mint a víz elmosódó hullámai s így önállóságának tudata csak öncsalódás. Herakleitos ezen világnézete alapján az erkölcsiség sem áll egyébben, mint a természetben jelentkező rend előtt való meghajlásban s a legmagasabb jó, amire törekednünk kell, a megelégedés és megnyugvás azon tudatban, hogy az egyén úgy se tehet semmit a természet kimért rendje ellen, melynek felismerése után a jó és rossz csak viszonylagos állapotoknak tünnek fel, melyek ellentétessége az egész összhangjában felolvad.

Empedokles (440 Kr. e.) szerint is minden csak természet, a szellem csak az anyag tulajdonsága. A szerves és szellemi élet a természetiből állott elő. Az állati és emberi szerveket a természet külön-külön hozta létre, addig próbálgatva mindenféle kombinációt, míg végre a mostani, tovább fejlődésre képes organizmus létrejött. Azon kombinációk, melyek az önfentartásra nem voltak képesek: önként elpusztultak, életképesebbeknek adya át hely őket. Ki nem látja ezen felfogásban a darwinizmus rudimentális jelentkezését?

Nemde megdöböntően észszerű, realiztikus nézetek oly emberek agyában megfogánva, kiknek az energia megmaradásáról, atomelméletről, evolúció tanáról, a darwini öröklés és átalakulás elméletéről stb. halvány sejtelmük sem lehetett!

Vagy említsem-e ez ókori görög bölcsészekről származó s minden gyarlóságuk mellett is gondolkozóba ejtő azon csillagászati elméleteket, melyek egy része ma már a tudomány minden ismervével ellátva pozitív igazságként tekintetik? A Kr. előtti ötödik és hatodik században élt Philolaus szerint a mindenség mindenfelé egyenletes kiterjedéssel bír, tehát gömb alakú. E gömbön kívül fekszik a világok képzésében részt nem vett anyag a „határtalan”. A világrendszer ezt a még fel nem

használt anyagot felszívja s helyébe a már felhasználtat kileheli. Herakleitos a földet már a körülötte végbemelő, forgások által vélte az űrben fentartani. Anaxagoras szerint az égitesteket futásuk rohamossága tartja fenri s ez akadályozza meg a világ felfordulását; a pontusi Heraklides már a földnek 24 óra alatt végbemelő magakörüli forgást tulajdonított; Plutarchos szerint, hogy a hold le nem esik, oka az, hogy körmozgása tovább viszi. Ugyancsak Heraklides s a pythagoreusok már minden csillagot úgy tekintettek, mint külön világot, melynek napja, bolygója, levegője és éthere van, s Demokritos és Epikuros szintén tanították a világok sokaságát. Általában ismert dolog, hogy a csillagászat tudományos kezelése a görögöktől eredt s akkor indult fejlődésnek, amikor az égitestek mozgását a geometria és matematika szabályaira kezdték visszavezetni. Hova fejlődtek volna e sejtelemszerű mivoltukban is – mert hiszen hogyan is érlelődhetek volna empirikus úton nyert igazságokká ebben a korban! – megkapó hozzávetések, pusztá józan gondolkozásra alapított elméletek, ha a sophisták által túlságig vitt szubjektivizmus, majd a platonizmussal összeházasított keresztény dogmatizmus nem vágta volna be teljesen útját az enemű eszmélődéseknek!

S ugyan merő véletlenségnek, avagy célzatosságnak tekinthető-e azon kétségbevonhatlan jelenség, hogy e kezdetleges természetszemlélet teljesen vallásellenes, igazán hitetlen tudomány volt mindjárt kezdetben. Hol is lett volna helye bármiféle hitbéli felfogásnak vagy istennek oly bölcseimi rendszerben, mely mint az atomistáké is (Leukippos, Demokritos) a világot véghetetlen számú, láthatatlan, alakra és nagyságra nézve egymástól különböző, de minőségre nézve egynemű s öröktől fogva létező parányok csoportosulásának tekintette. B csoportosulás, mely a világot létrehozta természeti szükségességéből történik ugyan, de célszerűségi szempontból tekintve teljesen esetleges. A parányok öröktől fogva valók és soha meg nem semmisülnek. Minden változás csak az atomok más csoportosulásának eredménye. Ezen rendszer felépítői szerint minden ismeret az érzéki észrevétel útjain származik, s a vallás csak tudatlanságból

és félelemből keletkezett szerintök oly módon, hogy az emberek látták a körülöttük levő földön és légkörben végbemenő változásokat s nem tudván ezeknek okát adni, megijedtek s isteneket vettek fel a tünemények okaiul.

A legkiválóbb szofisták: Protagoras († 440 Kr. e.) (kinek az istenekről írott munkáját a piacon hóhér által égették meg nyilvánosan) Prodikos, Kritias, Tisias, Kallikles a vallást az emberi természettől idegennek s egyszerűen politikai találmánynak minősítették, az erkölcsant az önérdék találmányainak jelentették – ki, az állami törvényeket és jogot a történetességből, az erősebb önkényéből, a gyengébb ravaszságából származtatták. Sőt maga Plato, az eszme elvének legklasszikusabb filozófusa, a lélek öröktől fogva való létezésének és halhatatlanságának hatalmas hirdetője szerint se állhat az igaz isteni tisztelet egyébben, mint tiszta érzületben és erényes életben, nem pedig imákban és áldozatokban, melyek által a tudatlanság istent tisztelni, a gonoszság rászédhetni reméli.

Igen, a tudomány első kiindulásától kezdve hitetlen volt, vagy kizárólag pozitív igazságok megállapítására törekedett s ha ilyeneket sikerült találnia, nem vitatkozott azok felett, hanem ment tovább a megismerttől a még nem ismertre, másokra hagyva a felettük való veszekedést. A tudomány ma is ezen újat követi, de ami azért nem zárta ki, hogy a vallás egyedülüdvözítő voltának krisztusi szeretettől áthatott hirdetői Giordano Brunot megégessék, Galileit megkínózzák,; Antonio de Dominis börtönben kiszenvedett testét sírjából kiasassák s máglyára vessék s Antonio Olivat, Galilei elítéltetése után odáig vigyék, hogy a halálnál, rettenetesebb tortúrák elől börtöne ablakán kiugorják s magát halálra zúzza. S így tovább.

A tudomány útját épúgy vérnyomok jelzik, mint a hódítók és hitvalló-martyrokét, de a tudomány vértanúi vérenek foltja mindenkor a vallás erőszakos terjesztőinek s ebből hatalmi tőkét kovácsolni kívánóknak lelkén szárad s a kettő között van valami kis különbség.

A mai kor tudománya nem keres többé semminemű kapcsolatot a hittel, mert hiszen tárgyuk annyira különbözik egymástól, hogy ilyes valamire gondolni sem lehet

komolyan. A természet életének megismerése annyira önálló módszer szerint történik ma, hogy a spekulatív eszmélődés számára csakis annyiban nyílhat tér körében, amennyiben pozitív tényekből leszűrődött természettudományi igazságokból a tünetemények okozati összefüggésére lehet következtetni, de amely következtetés csakis a már megismertnek továbbnyújtása lehet, az ugyanily módszer szerint megismerendő ismeretlen felé.

E tudományos felfogás és módszer köréből reges régen ki van már zárva épen az, amire hitrendszerekben a bizonyítás feladata hárult s amire ezek túlnyomó része ma is mint egyedüli pozitívumra támaszkodik, t. i. a csodák lehetőségére. A szabadkőművesség egyik titka az, hogy nem hisz a csodákban.

A csoda és a felvilágosodás.

Csoda alatt mai napság oly tüneteményt, vagy jelenléget értünk, mely az általunk ismert természeti törvények ellenére megy végbe s mint ilyen az okviszonyiség elvének egyenes negációja. Csoda például az, ha egy feldobott kő nem esik vissza a földre, hanem a levegőben függve marad, ha a bizonyos fokra hevíteti vagy lehűtött víz nem válik gőzzé, vagy nem fagy jéggé, ha az indukált villanyáram a lágy vasat nem teszi mágnassé, a robbanásig gyúlékony gáz közömbösen viselkedik a lánggal szemben stb. Vagy csoda az is, ha valakinek pusztá szavára a kősziklák elkezdenek énekelni, az állatok emberi hangon megszólalnak, valósággal nreghalt emberek talpraállanak s halálos sebek egyszerű ráolvasás, vágy ráimádkozás után egy szempillantásra meggyógyulnak, ha egy emberi kéz által festett kép szeméből valóságos könnyek potyognak, vagy ha egy kút fenekén egy élő lény arca mosolyog fel a víz alól, sőt talán még szavát is hallatja. Ilyen csoda lett volna az, ha Józsuán a napot csakugyan meg tudta volna állítani az Ajalon völgye felett, addig, míg ellenségit le nem győzi, ha Jézus tanítványainak testi szemei láttára emelkedett volna fel az egekbe, s ha Mohamed köntöse egyik ujján a holdat be tudta volna sétáltatni s a másikon kibocsátani stb. stb.

Ilyen jelenségek természettudományi ismereteinkkel annyira ellenkezésben állanak, hogy megtörténtüket a fenti értelemben vett csodának kellene tekintenünk. Valami efféléről beszélni azonban ma már teljesen egyjelentőségű volna a teljes beszámíthatatlan állapottal. Az ilyen csodák sohase történhettek meg s az, aki bennük mégis hinni tud, maga is megfeythetlen csodának minősíthető. Pedig, hogy volt idő, amikor egy-egy efféle csodába vetett hit milliók értelmét homályosította el s örülettel határos cselekedetekre ragadtatta el őket: emberi nemünk annáleasei szomorú tanulságot tesznek mellette. Ezerszámra idézhetnénk megdöbbentő példákat állításunk igazolására, ha mindezeknek megtévesztési s a legönzőbb célok elérése végett kieszelt volna, nem ment volna át régesrégen a köztudatba.

S ha a csodák genezisét kutatva azt látjuk, miszerint mindezen csodák elsősorban s csaknem kizárólag vallásos rendszerek és hittételek megalapozására találtak ki és használtattak fel mindenkor s ha elgondoljuk, hogy pár ezredéven át épen e csodák állták útját az emberiség felvilágosodásának s így művelődésének is egészen napjainkig: lehetetlen meg nem állapítanunk, hogy a csodák lehetőségére felépített hitrendszerek az emberiség legnagyobb átkát alkotják máig s nagyon itt az ideje, hogy a nagykorúvá lett emberiség velük valahára véglegesen leszámoljon. Mert feltéve, de meg nem engedve, hogy a primitív gondolkozású embert az értelmiség legalsóbb fokán jóformán csakis enemű csodákkal lehetett életmódjában szelídebbé, erkölceiben nemesebbé, a továbbképzésre alkalmasabbá s így kulturképessé tenni: mivel indokolható az enemű csodákra alapozott vallások mindenhatónak méltán mondható uralma ma, amikor a természet életére vonatkozó ismereteink mindazon csodákat szégyenletes gyermekmeséknek, többé nem is szent, hanem a legszentségtelenebb csalásnak igazolták, melynek még emlékét is ki kellene irtani emberi nemünk történetéből?

Hogy csak egyetlen tekintélyi érvet idézzek, ide igtatom „A fölvilágosodás keletkezésének és befolyásának történelme Európában” című világhírű mű írójának Lecky W. E. H.-nak következő sorait: „Miféle

ok szólhatna határozottabban a katholicizmus hamissága mellett, mint az, hogy a sok állított csoda közül egyet sem volt képes megerősíteni, hogy a csodák mind szétfoszlottak és eltűntek a kutató ítézet előtt, hogy tétettek ugyan szentek, alapítottak istentiszteleti formák, számtalan bulla és főpásztori levél adatott ki, igen sok örömnünnep, pompa, járdalat és búcsújárás rendeltetett hatalmi úton, hogy az összes kereszténység közvéleménye folyvást önkényesen fel volt izgatva az állított csodatettek által, melyeknek sem létük, sem értelmük nem volt. Ha a legnagyobb csalódhatás tévedéseit mind elismernők, akkor a katholicizmus történelme, e feltétel mellett is oly csalások halmaza volna, minőkhöz hasonlóan alig találunk az emberiség évkönyveiben” (I. kötet 197. 1.). Hogy más vallásrendszerekkel sem állunk különül e tekintetben: nem szorul bővebb bizonyításra.

De fogadjuk el és engedjük meg, hogy minden vallásban van, még legkiáltóbb képtelenségei, szent és szentségtelen csalásai mellett is bizonyos valódi értéket képviselő, mondjuk erkölcsi mag, mely miként a messze múltban, úgy a jelenben is haszonnal értékesíthető az az emberiség kulturális fejlődésének előmozdítására: ugyan miért kell e csekély előny birtokáért – ami nélkül különben bizvást ellehetünk – pár ezer évet megért hazugságok, természeti képtelenségek, csalások továbbplántálóivá szegődnünk; miért kell túrnunk, hogy effélék még mindig fogvatartsák a velünk együtt élő, küzdő és szenvedő népmilliókat s elzárják őket a természet és emberi élet kéznél fekvő nagy igazságaitól s önző hatalmi és kényelmi célok here hadának szájalomraméltó igavonó barmaivá aljasítottassanak? Miért kell megfertőzni engednünk már a gyenge gyermeki lelket, szemenszedett hazugságok, a legkörmönfontabban kieszelt tévtanok ráerőszakolásával, embert ember ellen uszító, hamis életelvek elsajátításával; miért kell e földi életet oly színben feltüntetni engednünk, amely arculverése legelemibb természetismeretünknek, megbénítója legtisztább és legnemesebb küzdelmeinknek, megmérgezője munkásságra és megelégedettségre hivatott egész életünknek; miért kell túrnunk, hogy még halálunk óráját is prédául tekintse a vakhit uralmára felépített lelki zsarnokság s áthatol-

hatlan örvényt nyisson előttünk még életünkben, melynek vad forgataga átnyúlik egész az örökkévalóságba s kárhozatba jutó lelkünk üdvéért még azután is adófizetőivé lenni kényszeríti, emlékünket kegyelettel őrző utódainkat?

Nem szorul bizonyításra, hogy majdnem az összes vallásrendszerek egy-egy kieszt, vagy csodának minősített tünemény vagy esemény kiszínezéséből, célzatosan valóságnak feltüntetett feltételéből indultak ki s e körül képződött idővel mindeniknek dogmatikus rendszere s ezzel egyidejűleg hierarchiája is. A csodában való hit már egymagában is megteremthette az azt előidézni képes felsőbb lény eszméjét, mely tudvalevőleg születése első percétől, legelvontabb fogalmi fejlettségéig félreismerhetlenül megőrizte tisztán emberies (anthropomorphikus) jellegét. A legészszerűtlenebb természetvallásoktól elkezdve, a kijelentésen át egész a legabstraktabb isteneszméig, felismerhető a fokozatos fejlődés folyamata, de amelynek legelső kiindulási pontja mindig valamely csodára vezethető vissza, mellyel a tüneményeknek egy nagy komplexumát igyekeztek ki-magyarázni a más magyarázatra képtelen s effélékre fogékonyággal se bíró nagy tömegeknek. Hogy aztán a magyarázók kiaknázni se mulasztották el az egyszer hatásosnak ismert s javukra szolgáló olyan amilyen okság elvét, nevezzük isteneszmének: emberi természetünk ismerete mellett nem szorul bővebb igazolásra. Az így kieszt isteneszme letéteményesei nem mulasztották el aztán rendszerbe foglalását se, gazdagon kamatozó felfedezésüknek s hogy a rendszerező munka első sorban is nem az értelemnek volt szánva s főként arra irányult, hogy csak kevesek, a választottak szólhassanak hozzá: a hierarchia polyptermetét mutatja, mely csakugyan megtermetté számukra máig, a tekintély és hatalom óriási mértékét.

Az így létrejött tekintélynek és hatalomnak mi lehetett volna nagyobb gondja, minthogy befolyását s kiváltságos helyzetét minél erősebben körülbástyázza a homályos fogalom és magyarázati mód, még homályosabbá tévése útján? Ha valakinek, úgy elsősorban neki állott érdekében, hogy a környező természet tüneményeinek kimagyarázására, észszerűvé tételére még

csak kísérlet se tétessék, hanem az általa kieszelt képzeleti világ, még oly ostoba rendje is teljes érvényűnek ismertessék el. Ez okozta azután azt is, hogy ahol bárminő hierarchia egyszer befészkelte magát, vagyis a papirend uralkodóvá lett, ott ugyan szóhoz nem jutott a józan emberi ész, a tapasztalat útján szerzett ismeretek nem csoportosítható tudományos rendszerbe, kiváltképpen nem akkor, ha már valamilyen dogmatikus rendszer kánonszerűleg írásba is foglaltatott s mint ilyen a kutatás, ítéletalkolás és igazolás köréből kivétel, így sikerült egy ilyen, úgynevezett „szent könyv” betűinek szolga jármába kényszeríteni a józan emberi észet s ezzel útját vágni rengeteg időkre minden haladásnak, természetismeretnek s az ezen alapuló felvilágosodásnak.

Mert mit is jelent tulajdonképpen ez a szó, ezen fogalom: felvilágosodás? Már fentebb is érintettük e kérdést, azt állítva, hogy: lehetőleg helyes és teljes természetismeretet s az emberi élet céljának teljesen észszerű, előítéletektől ment megállapítását s az így kitűzött célnak, megfelelő társadalmi organizáció útján való megközelítését. A megismerés pszichológiai, logikai és filozófiai boncolgatásába nem kívánok belemenni e helyen, hanem csupán az idevágó kutatások konkrét eredményét idézem, mely szerint megismerni valamit annyit jelent, mint képzeleteinknek a tünemények rendje szerint történő csoportosítása által a jelenségek egy adott körében nyomról-nyomra igazolni tudni az okozati összefüggés elvét, úgy előzményeiben, mint következményeiben. Az igazolás módszere akár deduktíve, akár induktíve alkalmaztassék, elengedhetetlen marad, hogy szorosán kövesse képzetalkotásunk a jelenségek egymásutánját s a következtetés folyamán netalán felvett ismeretlen tényezők utólag konkrétizáltassanak. Így például, ha naprendszerünk jelenleg ismert bolygóinak mozgásában azt tapasztaljuk, hogy bizonyos rendellenességek biztosan megállapítható periódusokban következnek be s szabályszerűen ismétlődnek s a rendellenességet csakis még eddig fel nem fedezett bolygók felvételével vagyunk képesek megmagyarázni s így akár előre is megállapítani: a ma még ismeretlen tömegű

és távolságú bolygókra vonatkozó feltevésünket okvetlenül igazolni kell, a talán csak nagy sokára bekövetkező megismerésnek, tapasztalati megfigyelésnek, ami hanem következnie kell, addig kell kutatnunk, míg a jelenség más észszerű okát nem sikerül feltalálnunk. A deus ex machina elvének, e téren nincs semmi helye.

Az ily módon szerzett ismeret eleve kizárja, hogy a vallásrendszerek által csodákra és tekintélyekre alapított, úgymondott „örök igazságokat” kritika nélkül ilyenekül akceptáljuk s földi életünk berendezésénél ezekhez alkalmazkodjunk. A vallások által felállított végok és legfőbb teremtőerő, nevezzük isteneszmének, maga is a bizonyítás ítélőszéke elé tartozó kérdés s a kijelentésre alapított bizonyítás egyszerű circuius viciosusnak mondható. Valamely csodát egy még nagyobb csodával igazolhatónak gondolni csak a vallások körében van szokásban, ami az emberi értelem lealacsonyításával egyjelentőségű s mint ilyen, halálos ellensége a felvilágosodásnak. Korunk természettudományon felépülő természetismerete, tudományos világnézete, a csodákat minden járulékaival egyetemben a mesék és lázas álmok országába utasította, ahonnan többé semmiféle vallás kedvéért sem vagyunk hajlandók életre kelteni. Korunk felvilágosodása is ismer ugyan csodákat, hiszen az egész világmindenség maga a legnagyobb csoda, tüneményeivel és szigorú törvényszerűségével, de a megismerés útján e csodához hozzáférkezhetünk legalább annyira, hogy a vallások gyermeteg meséit nyugodtan elháríthassuk értelmi felvilágosodásunk útjából s ezek nélkül rendezzük be életünket.

Az élet célja.

A mindenséget ami betölti, egy célt követ csak: azt, hogy éljen. Egyszerű, világos tétel, mely első hallásra majdnem naivnak tűnik fel, épen úgy, mintha valaki azt mondaná hogy: a nap világít azért, hogy világosság legyen. Jobban szemügyre véve ez egyszerű tételt, talán egy nagy és örök igazság nyitjám jövünk, amelyből rendkívül fontos következtetéseket vonhatunk le.

A beláthatlan életfolyamat, a megszámlálhatlan életalakok, a változásokban felismerhető evolúció, a fejlődés dacára sem tüntetnek fel egyebet, egy önmagában önmagáért történő fennmaradási törekvésnél s ennek konkrét megnyilvánulásánál: az életnél. A végtelen világűrben szállongó ú. n. planetárius felhők és ködfoltok, nap- és csillagrendszerek, a bolygók és mind az, ami rajtuk a létezés és átalakulás teméntelen tünevényeit alkotja, nem árulnak el semmi mást, mint hogy léteznek és örökké létezni akarnak. Létezésük végokának s miértjének emberi elménk által felvethető kérdésére feleletet hiába várunk tőlük. Mi csak azt látjuk, annyit tudunk, hogy megvannak és megvagyunk, még pedig egy szüntelenül tartó változás folyama által sodortatva. A létezés ezen szakadatlan láncolatának már pusztá felismerése is nagy vívmánya a kutató emberi észnek, melynek értékéből semmit se von le az, hogy mind ennek célja valószínűleg örökre rejtve marad előttünk. A vallások által feltételezett világalkotónak már maga a létezésnek ezen soha nem szűnő folyamata is fenséges teremtő gondolatát alkotja, ha magát a teremtetés okát különben nem foghatjuk is fel elménkkel.

De meg kéznél fekszik azon kérdés feltevése is, hogy: egyáltalán van-e szükségünk arra, hogy a mindenség létezésének célját megértsük, felfogjuk, mikor egy esetleges teljesen tökéletes megértés mellett se marad egyéb célunk, mint az, hogy az életnek élénk írt útját, úgy ahogy megfussuk. Arra az ellenvetésre, hogy hiszen egyesek, vagy akár milliók is megszüntethetik magukra nézve a létezést, egyszerűen azt felelhetjük, hogy magát az élet folyamatát, akár az egész emberiség elpusztulása se befolyásolhatja. Ha mi emberek, mind félreállunk is a létezés útjából, a bennünket alkotó anyag körforgása azért tovább tart változatlanul, épen úgy, mint mikor a geológiai korszakok folyamán számtalan állati és növényi faj kiveszett örökre, átadva helyét nálánál életképesebb fajoknak. Nem kell bizonyítanunk, hogy földünkön csak nagysokára fejlődött ki az ember kezdetlegesebb életalakokból, s az a bizonyos, hogy földünk utolsó korszakában nem az em-

ber fogja elsíratni bolygónk pusztulását. S én el tudok képzelni egy emberi nemtől teljesen megfosztott, sőt effélével soha se is bírt bolygót anélkül, hogy az életfolyamat ez által legkevésbé is alterálya lett volna, Minden létezőnek általunk felfogható célja egyedül az élet, alsóbb vagy legfelsőbb rendűnek nevezhető lefolyásában s ezen úgynevezhető életkényszer alól nincs kivétel, sem a szervesnek, sem a szervetlennek tekintett létezők világában. Ha semmi más bizonyos nem lenne is emberi elménk szerint a mindenségben és saját tudatunkban, az az egy bizonyos, hogy élni kell, még az ép oly bizonyos halál közvetítése útján is, ami különben maga sem egyéb, mint az életnek egy átmeneti alakja.

Az egyéni élet realitása ebből a szempontból véve teljesen egyenértékű az összes élőkével s rám, az egyesre csak annyi jelentősége lehet a mindenség életének, amennyit létezésem tartama alatt abból felfogni, megérteni képes vagyok, s amennyit saját fenmaradásom javára értékesíteni tudok belőle. A fajok fentartásának s tökéletesedésének életösztöne se más, mint a természettől belénk oltott életkényszer, e minden létezők legfőbb mozgatója, de egyúttal egyedülinek mondható célja is. A föld porában csúszó-mászó bogárka, a fáraó gúláját, Salamon templomát építő rabszolga, az elektron elméletét megállapítani vágyó fizikus, vagy a naprendszerek pályáját meghatározni akaró csillagász, az élettelen márványt megeleveníteni kívánó művész, ezen szempontból vizsgálva, csak relative különböznek egymástól, de lényegileg egyugyanazon életfolyamat jelenségei mindannyian, szigorúan élettartamukhoz fűződő érdekével az életnek. A petéinek kikelését soha meg nem érő pillangó, az álcáit féltő gonddal cipelő hangya, a tojásait mással kiköltető madár s az utódaiért életét is feláldozni kész ember, mind és minden, még a világűr csillagai is, öntudatlan tovább plántálói a örökké tartó életnek, mely a mindenség egyedüli célja.

Az élet ezen parancsoló kényszerét pozitívumnak fogadva el, bennünket embereket kizárólag az érdekelhet, hogy az előttünk álló életutat hogyan fussuk be az egyén és összesség életérdekeinek legmegfelelőbbben. Mi

sem mutatja jobban emberi nemünk minden más a földön élőtől megkülönböztető fejlettségét, mint az, hogy e „hogyan?” kérdésére már felelni tudunk, sőt a természet által megvont létezés határai között ezt határozottan irányítani is képesek vagyunk. Talán mondanom se kell, hogy e képességünk magát a végtelen életfolyamatot egészében s lefolyásában, azért egyáltalában nem érintheti. Az organikus fejlettség s értelmi képesség elképzelhető legmagasabb fokára eljutott ember mindig csak egy életalak marad, a változásnak egy porszeme, melyet az élet nagy folyama előttünk ismeretlen tájak felé sodor. Hogy meddig tart ránk emberekre nézve az így megismert élet folyamata, amennyire fontos lehet egyénenként s az emberi nem szempontjából mindnyájunkra: ép oly közönyös a mindenség végtelen távlatába beállítva, melynek állandósága épen az örökös változásban kimeríthetetlen. Egy-két életalakkal több vagy kevesebb: nem érintheti a létezés megfoghatatlan tényét s az úgy vélt megsemmisülés aligha egyéb, mint puszta átalakulás, melyet gyöngé szemünkkel a föld körén túl követni képtelenek vagyunk. Amint Madách, szinte felülmúlhatlan mélyelműséggel mondja:

„Oh ami itten örökös igazság,
Egy más világban az tán képtelen,
És a lehetlen tán természetes.
A súly nem létez, a lét nem mozog,
Mi itten lég, az ott tán gondolat,
Mi itten fény, az ottan hang talán,
S jegecül tán, mi itten nő ve-nő.”

Nem tagadhatja senki, hogy az ilyenek megismert élet, a természet által nyújtott még annyi szépségei s a tudás ezer áldásai mellett is bizonyos szent borzadállyal tölti el lelkünket s e kikerülhetlen vég vas-kényszerével szemben teljesen tehetetlenül állunk. Ez azonban nem jelenti azt is, hogy, mert ez így van: tehát a rendelkezésünkre álló életidőt, akár fel se használjuk, hanem apathikus nyugalommal álljunk meg sorsunk kikerülhetlen kényszere előtt.

Az ember természetszerű félelme az elmúlástól, már ősidóktól fogva menekvést keresett a lét ezen borzalma ellen s maguk a képzelet által szült vallások is ezen

ösztönszerű félelem ellensúlyozására találtattak ki. Egyiknek másoknak sikerült is némileg enyhíteni a lélekre nehezedő ezen csapást, bár nagyobb részük épen a megsemmisülésben kereste a boldogító megnyugvást. Hogy ezen törekvésük igen sok becses életenergiát váltott ki s a kultúra kifejlődésére jótékonyan hatott, nem tagadhatja senki s aki ezt tenné: szemet hunyna a tiszta igazság előtt. Ez azonban nem jelenti azt is, hogy: tehát e vallások ma is és minden időben megtartandók eredeti naivságukban s maguk is kész igazság gyanánt fogadandók el.

A csecsemőt táplálja az anya teje, de az élet további folyamán feleslegessé válik reá nézve. A vallások is efféle szerepet töltek be hosszú időközön át az emberiségre nézve s ennyiben minden elnézésünkre s tiszteletünkre érdemesek, de ma már jóval túl vagyunk aii emberiség gyermekkorán s a nevelő dajkát legfellebb kegyelet illeti meg részünkről. Az a képzeleti világ, melyet ők teremtettek meg az élet és halál között tátongó ür áthidalására összeomlott, gyermekmesévé vált a tudomány első lehelletére s romjaiból soha többé fel nem támasztható.

Annál kevésbbé lehet szó arról, hogy amiben e vallások az emberi élet célját definiálni kívánták: csak komoly kritika tárgya is lehessen többé. Legkevésbbé engedhető meg az élet céljának egy ismeretlen másvilágba való átutalása s ennek örve alatt e földi élet berendezésének kérdésébe való beleszólásuk.

Nem tartozik munkám keretébe annak ismertetése, hogy a különböző vallások által sokféleképen variált másvilági élet címén hogyan kívánták az egyes vallások társadalmi s állami életük rendjét szabályozni és megállapítani. A Brahma, Buddha, Jézus, Mózes, Mohamed vallását követők állami és társadalmi életének kialakulása sokkal ismertebb előttünk, semhogy bővebben kelljen igazolnom, miszerint e vallásos ideológia ma is döntő befolyással bír mindannyiunk életére s egyben hozzá tehetem: a kultúrától való elmaradottságunkra is. Mindezen vallások papirendje hatalmi kérdésnek tekinti magára nézve e vallások fenntartását s az életösztön szívósságával védelmezi ezúton nyert hatalmi és kényelmi érde-

keit. S ezen nem is nagyon csodálkozhatunk, mert hiszen fény, tisztelet, befolyás, hatalom s ami fő: fáradtságba alig kerülő kényelmes élet jut ezen réven osztályrészükül. A hiszékeny századokból rájuk maradt rengeteg vagyont nem is említem egyelőre, amelynek megtartása ma elsőrendű állami és szociális érdekek kielégítésének kérdésével került összeütközésbe.

De tekintsünk el teljesen materiális szempontok mérlegelésétől s vegyük vizsgálat alá a vallások befolyását magára az egyén lelki állapotára s a társadalomban való elhelyezkedésére nézve, mely két körülményben határozódik egyesekre, úgy mint az összességre az általunk megvilágított élet célja. Minden, ami csak e földön él, örökös küzdelemben áll az őt környező természetnek, lételét befolyásoló viszonyaival. A létért való harc alól nincs kivétel senki és semmi számára, ami él. Az állatvilágban a pusztá nyers erő dönti el egyesek és fajok fennmaradását, az emberre nézve pedig társadalmi korlátok szabják meg túlnyomó számban a létezés feltételeit. Aki ezen korlátokat nem hajlandó elismerni, vesztére tör s előbb utóbb elbukik. Az életút megfútása tehát tényleges társadalmi rend által szabályozottnak ismerendő el. Ha ezen társadalmi rend vallásos szempontok szerint állapíttatik meg, melyeket az egyén esetleg nem ismerhet el magára nézve kötelezőnek: kollízióba jut a társadalmi rend felett örökös közhatalommal s ma még biztosan vesztes fél marad. A vallást kultiváló egyházak tudvalevőleg döntő befolyást gyakorolnak magára a közhatalomra s az ellene szegülő egyén ki van szolgáltatva nyers önkényüknek s esetleg lételeben van veszélyeztetve. Növeli e helyzet nehézségét az is, hogy az egyház nem áll egymagában ez amúgy is egyenlőtlen küzdelemben az egyénnel szemben. Ott áll véle egy csatasorban több más társadalmi osztály is, melyek az erősebb jogán nyert kiváltságos helyzetüknél fogva századok óta véd- és dacszövetségben állanak az egyházzal s a megszerzett hatalom felett teljesen érthető elszántsággal örökösnek. A velük netalán szembe kerülő egyén élete tehát ki van szolgáltatva teljesen védtelenül a lét vagy nemlét veszedelmének, más szóval: élete felett szigorúan megszabott életmódozatok dönté-

nek, mielőtt talán még megszületett volna. Hogy aztán a közjólét, tiszta erkölcs és felebaráti szeretet, szabadság, egyenlőség és testvériség biztosítása végett fennálló közhatalom egyesekkel vagy tömegekkel szemben mennyit vált be e szépen csengő jelszavakból: azt mindenkor a hatalom birtokosainak érdeke határozza meg és pedig legritkábban a köz javára. Az élet kevés számú, kiváltságos hatalmi tényező tetszésétől függ ma, úgy egyesekre, valamint nagy tömegekre nézve.

A kultúra által szelídített létérti harc, minden morális kautélái dacára is csak egy modifikációja a nagy természet világát betöltő ádáz küzdelemnek s magát az élet lefolyását, a kezdetre okvetlen bekövetkező véget nem befolyásolhatja semmiben. Az emberi nem fenmaradása tőlünk teljesen független természeti viszonyok által korlátolt, melyeken se misékkal se imákkal, de még csak természettudományi felfedezésekkel se változtathatunk.

Így állván a dolog, nem marad egyéb hátra, mint hogy megnyugodva az elkerülhetetlenben, próbáljunk megfelelni a „hogyan?” kérdésére, vagyis arra, hogy egyesekre és társadalmakra miben állhat az élet útjának legtermészetesebb és leegészszerűbb megfutása.

A mindenség egy célt követvén, t. i. azt, hogy élet legyen: legjobb lesz ha megfigyeljük, mely utakon, módokon igyekszik e célját elérni. Úgy a növény- mint az állatvilágra vonatkozó tudományos ismereteink felmentenek a kérdés részletekbenemő boncolgatásokat Emberi nemünk életére vonatkozólag is csak vezérlő elvek ismételtesére kell szorítkoznom. Ilyen elv az például, hogy az élethez minden embernek természetes joga van és pedig oly módon, amely fennmaradását legjobban biztosítja. Az erőszakos módon való létfenntartást ezredek óta kifejlett állami és társadalmi jogrend szabályozza, mely kizárja, hogy egyik ember a másik pusztulása árán tartsa fenn életét. Az így kifejlett jogrend tökéletlensége azonban nem zárja ki azt, hogy az állatvilágban otthonos durva harc, törvényes biztosítékok mellett, bár tetemesen szelídített alakban még ma is ne érvényesüljön. A kultúra odáig még nem emelkedett, hogy az egyén és köz érdeke között fenn-

álló, a puszta fennmaradásra vonatkozó ellentéteket el tudta volna simítani. Az állatvilágban dúló harcot az embervilág törvényes biztosítékok mellett tovább folytatja s bizonyosan sohase is lesz képes teljesen megszüntetni. Odáig már eljutottunk, hogy a puszta kenyéréért büntetlenül nem gyilkoljuk egymást, legalább nem úgy, hogy puszta látszatát ne akarjuk kelteni annak, hogy értékesebb kulturális javak nyeréséért alkalmazzuk az erőszakot. Ki tudná megmondani: hány egyéni élet válik így az erősebb martalékává s hagyja itt időnek előtte az életnek anélkül is szigorúan megvont terepnumát!

Pedig egyedüli s legfőbb javunk az élet, melyet bárkire is lehetetlenné tenni s bármi címen: semmiben sem különbözik attól, hogy az oroszlán felfalja az antilopot, a fagyöngy elszívja a százados tölgy éltető nedvét, a zsolna megeszi a fa életét emésztő férget. Egyik úgy, mint a másik, egyszerű gyilkosság, a természet által adott élet megsemmisítése. Darwin létérti harcnak nevezte, az eretnekeket máglyára s hóhérbárd alá hurcoló egyház isten nagyobb dicsőségét szolgáló, kegyes cselekedetnek minősítette, a mai képmutató, szemforgató álhumanizmus az erkölcsi világrend védelmi harcának nevezi, az igazi felvilágosodás pedig emberi nemünk, álkultúránk kiáltó szegényének, természetismeretünk lábbaltapodásának jelenti ki.

Igen. Az élet célja emberi felfogásunk szerint az, hogy örömeit, küzdelmeit minden emberi lény élvezze, végigküzdje és pedig a természet erőinek lehető leg-tökéletesebb felhasználásával. Erre egyedüli jogot adó föltétel a munka, az egyén és köz fennmaradását, jólétét biztosító küzdelem, a nemünk életét károsan befolyásoló természeti viszonyokkal szemben. A munka az életnek legnagyobb parancsoló törvénye, de egyúttal biztosítéka is, melyhez egyforma joga van mindenkinek, de egyzersmind mindenkire nézve is elengedhetlen kötelesség, aminek semmi mással nem pótolható ellenértéke aztán az egyén és köz boldog élete.

A hit és tudás mérlege.

Carlyleról jegyezte fel egyik életírója, hogy egy alkalommal Dupanloup orleánsi püspökkel találkozáskor, ez sajnálkozását fejezte ki az ő hitetlen volta miatt, mire Carlyle ezt felelte: „Uram, biztosítom Önt, hogy boldognak érzem magamat úgy amint itt vagyok. Én mindabban hiszek ami önt nem nagyon indítja meg, ön pedig mindabban hisz, ami rámnézve egészen közönyös. Ha megcsináljuk a számadást, fogadok, hogy ön sokkal hitelenebb nálamnál.” Az a Carlyle mondta ezt, aki az ótestamentumi Jób könyvéről azt állította, hogy az „első és legrégebbi vázlata a soha végét nem érő problémának: az ember sorsának s az Isten útjainak itt, e földi tereken”. Az a Carlyle, aki azt kérdezte: „Képes-e az emberi lélek ma is más módszer szerint tenni szert vezetésre, mint bensőségteljesen, ajtatosan leborulni a Legmagasabb, a minden fény Adója előtt; beszédesnek, tagoltnak kell-e az ilyen imának lenni, vagy hangtalannak, tagolatlannak?” Tehát Carlyletől nem lehet megtagadni, hogy hívő volt a szó igazi értelmében, de hit alatt ő azt értette, „amit az ember gyakorlatilag hisz (s ez gyakran elég, anélkül, hogy bizonyítgassa azt önmagának, még kevésbé másoknak); az, amit az ember gyakorlatilag szívére vesz és bizonyosnak tart, ehhez a rejtélyes világegyetemhez való élő vonatkozásában, kötelességét és sorsát illetőleg, minden esetben ez a legfőbb dolog ránézve és teremtetőleg dönti el a többit. Ez az ő vallása vagy lehet, csupán kételkedése és vallástalansága mód, amellyel magát a láthatatlan vagy nemlétező világgal, vagy a semmivel szellemileg kapcsolatban levőnek érzi”.

Nem ismerek élesebbelmű meghatározást, mely a hit tárgyát s megnyilvánulási módját illetőleg közelebb járt volna az igazsághoz s mint ilyen, művelt emberre nézve akceptabilisebb lehetne.

A hit és tudás lényegéről, egymáshoz való viszonyáról, a közöttük levő elenyészhetlen különbségről századok alatt egész könyvtárakat írtak össze, anélkül, hogy a felette folyó vita mai napig el volna döntve. Megpróbálták mindkettőnek szigorúan elkülöníteni terré-

numát, megvonni közöttük a határvonalat, forrásukat és terjedelmüket precizirozni, aztán eltüntetni a köztük fennforgó különbséget s kibékíteni őket egymással teljesen, de minden jóakarát dacára is hajótörést szenvedett minden enemű törekvés, hit és tudás ma is farkasszemet néznek egymással s összeházasításuk aligha fog valaha sikerülni. Pedig lényegileg mindkettőnek azonos a célja: feleletet adni a bennünket körülvevő világ számnélküli kérdéseire, összhangot létesíteni a természet jelenségei és gondolkozásunk, megfigyelésünk, ismereteink eredményei között s ez úton bizonyos megnyugtató, kibékítő világnézetre segíteni bennünket. Hit és tudás arra kell, hogy feleletet adjanak nekünk, hogy mit tartsunk a világmindenségről, mit várjunk, mit reméljünk a rejtelmes élettől, mitől féljünk, mitől tartózkodjunk, hogy megelégedetten és lehetőleg boldogan élhessük le földi életünk napjait. Hogy ezen kérdések egyáltalán nem lehetnek közönyösek előttünk, készséggel elismerjük mindannyian, de nemkevésbé fontos ránk nézve az se, hogy hitünk, tudásunk révén esetleg hazugságokat ne vásároljunk s ezáltal ellentmondásba ne kerüljünk se önmagunkkal, se a bennünket körülvevő természet által elénk tárt pozitív igazságokkal.

A legheszményibb ember Jézus, maga sohase kutatta a természeti valóság s a bensejében élő isten közötti viszonyt, nem szedte rendszerbe hitének elveit, összhangzásba hozni igyekezve azokat a körülvevő természet tüneményeivel, hanem egy igazán gyakorlati hit birtokában, egy minden ízében nemes, erkölcsi élet megtestesítője volt s követőit is ilyenekké tenni igyekezett egész életében úgy például, mint tanításaival. Ezért marad mindenkor az igaz és tökéletes ember eszményképe. Azonban követői már jókorán bölcseimi kutatás tárgyává tették a benne megnyilvánult valláserkölcsi életet, a katolikus egyház papirendje pláne hierarhiája érdekében dogmákká tette a rá és tanításaira vonatkozó korszerű nézeteket s így ami eleintén csak a krisztusi hit kifejezése, megnyilatkozása volt, hamarosan a hit tárgyává lett, melyet szigorúan meghatározott dogmák alakjában igyekeztek a hívők vallásos érzületének objektumává emelni. A „hit útján az értelemhez”,

ez lett a káték jelszava s ezzel együtt a biblia is a hit szabályozójává s nem csupán kifejezőjévé emeltetett. Ezzel aztán megindult a hit és tudás közti, máig meglévő ádáz harc, melyből, hogy melyik, emelkedik ki győztesen: többé nem szenved kétséget.

Hogy csak pár, kéznélfekvő példát hozzak fel a két elv közötti harc jellemzésére: a mai kor embere, amikor feleletet keres a természet életében felmerült jelenségek okaira, például a világ előállítására, az élet létrejövetelére, a változások egymásutánjára, nem elégszik meg azzal a magyarázattal, melyet vallása, hittételei adnak s papjai kész igazságként akarnak véle elismertetni, hanem teleszkóphoz, górcsőhöz és mérleghez nyúl s ezek segélyével kívánja tudásvágyát kielégíteni s amennyit ezúton ismerete körébe vonni képes, épen elegendő arra, hogy a hit gyermeteg tételeit szelíd mosolylyal félretegye s feledésnek adja át. Ugyan ki volna hajlandó ma a bibliai teremtés történetét felcserélni a csillagászat és geológia tudományosan megállapított eredményeivel, ki keresne mennyországot a végtelen világokat magában foglaló űrben, vagy poklot a föld mélységében, ki ismerné el, hogy a paradicsomi bűnbeesés miatt már mint bűnösök születünk e világra, melynek fertőjéből csak a szeplőtelenül fogantatott Jézus kínos kereszthalála képes bennünket egy boldog örök életre, az Atya jobbára átvezérelni? Ki hiszi el ma, hogy a mindeneket bölcsen teremtő isten a természet életének folyását egyik másik kiválasztottja kedvéért, imáiért, áldozataiért máról-holnapra megváltoztatja, sőt egyenesen felforgatja, hogy magának választott népet szemel ki s ez által megjavítani akarja a kárhozatra szánt többi népeket, nemzeteket, hogy e bölcs istent imák, misék, áldozatok által befolyásolni lehet arra, hogy esőt adjon a szomjas földre, elzavarja a jégverést hozó viharfelhőket, megállítsa a szelek rohamát, elvegye rólunk a betegséget, megsokszorozza a kalász termését, megszüntesse az anyák meddőségét s elpusztítsa a hitetlenek táborát s királyok és koldusok között békét, egyetértést létesítsen?

Hogy efféle hitre még mindig szüksége lehet az állati sorsból alig kilábolt, félig vad embernek: meg-

engedem; azt is eltudom képzelni, hogy egy ilyen hit ébrentartása s vallásos kultusz tárgyává tétele révén még mindig kiváltságos s gondtalan életet biztosíthatnak maguknak különböző vallások papirendjei; sőt tovább megyek: megtudom érteni azt is, hogy kultúrember is szükségét érzi annak, hogy a világmindenség nagy talányának megfejtéséhez egy mindent átható s rendező végtelen bölcs, láthatatlan, érzékelhetetlen szellemet tétélez fel, aki felette áll minden változásnak, gondozója minden teremtett lénynek, a világűr naprendszerének épenúgy, mint a föld csúszó-mászó legparányibb férgének s hogy egy efféle szellemi lény feltételezése mellett megnyugvás érzete töltheti el a benne hívő lelket s küzdelmeihez ez úton megbízható bázist talál . . . mindezt sőt sokkal többet is megengedek készségesen, de viszont azt is megkövetelem a magam részére, hogy ha én mindezeknek semmi szükségét nem érzem, semmi hasznát nem tudom belátni, de azért épenúgy szeretem az életet, épenúgy ragaszkodom embertársaimhoz, épúgy igyekszem munkás, becsületes, erkölcsös életet élni, erőimet a magam és a köz javára értékesíteni: ez esetben engedjék meg nékem is mindama fenti dolgokra vonatkozó hitetlenségem s hogy élvezhessem tudásom még oly csekély áldását is, míg azzal életemet magam és a köz javára értékessé tenni képes vagyok.

Ha csupán arról lenne szó, hogy kinek-kinek szubjektív hite vagy tudása teljes szabadjára hagyassék s mindenki boldoguljon véle úgy, ahogy tud: talán nyugodtan rábízható volna e kérdés sorsára s valamilyen modus vivendit a gyakorlati élet kifejlesztene. Elvégre is kinek lehet beleszólása abba, ha én magamnak egy fatönkből bálványt faragván, az előtt naponként órákig verem homlokkal a földet abban a hitben, hogy az a fabáb megteheti s meg is fogja tenni amire vágyom, vagy kit érdekelhet az, hogy én pár méteres hosszúságú gyertyát égetek szüntelenül egy megrendelésre készült kőszent előtt s ott térdepek előtte mély áhítatba merülve, azt remélve, hogy az ő közvetítésével másvilági üdvösségem útját egyengethetem; vagy kinek lehet beleszólása abba, ha én keserves munkám által

szerzett s megtakarított pénzeszkémet oda ajándékozom egy más embernek, hallgatólagos szerződést kötve véle arra nézve, hogy ő érettem halálom órájáig, sőt még holtom után is, esetleg utódaira is kötelezően, naponként párszor el fog mormolni néhány mondatból álló imádságot, hogy az én bűnös lelkem elkerülje az örök kárhozatot? Senki sem tagadhatja, hogy effélékhez mindenkinnek joga van egész addig, míg mások ugyanilyen jogát nem akadályozza véle. Hogy aztán ugyanezen kultuszt űző emberek, egymással összefogva, nagyobb ténylet és nyomatékot véltek adni cselekedetüknek azáltal, hogy pagodákat, moschékat, templomokat építenek: ehhez se lehet senkinek semmi köze, feltéve, hogy az építési szabályokat betartják s közegészségügyi rendeletekkel nem kerülnek összeütközésbe s ami fő: más embereket nem akadályoznak ez által megszokott életfolyásuk, munkásságuk zavartalan menetében.

De ép oly kevésbé lehet bárkinnek is beleszólása abba, ha egy másik ember óriási messzelátókkal s megfelelő műszerekkel felszerelt hatalmas csillagdat épít abból a célból, hogy a végtelen égboltozat megmérhetlen mélységeiben végbemenő tünemények okaihoz közelebb férközzék, ha mintaszerűen berendezett laboratóriumokat állít, hogy az állati és növényi életalakokban végbemenő fizikai folyamatok nyitjára leljen, ha a sajátját képező föld mélyét túrja-fúrja, hogy az évmilliók alatt képződött földrétegek alkatát s a benne található óletalakok kövületeit felszínre hozva, tiszta képet nyerjen földünk geológiai fejlődéséről, vagy ha valaki egyesegyedül, vagy társaságba verődve, másokkal együtt éjé napot eggyé téve, tanulmány tárgyává teszi emberi nemünk társadalmi fejlődésének törvényeit, a társadalom kialakulásának, virágzásának vagy hanyatlásának már nagyon is életbevágó nagy kérdéseit s így nyert ismeretei alapján bonckés alá veszi mai társadalmunk összetételének, boldogulásának, zavartalan fejlődésének alapvető feltételeit. Bizonyára senkise akad, aki ehhez való jussát bárkinnek is kétségbe vonja mindaddig, míg mindezek épségben hagyják mások hasonló, vagy esetleg ezzel teljes ellentétben álló munkáját s az állami és társadalmi jogrend, az egyéni munka és közboldogulás lehetőségét,

mondjuk: az élet zavartalan folyását ezzel nem veszélyeztetik.

Az annyira eltérően értelmezett szabadság úgy egyesekre, valamint tömegekre nézve épen abban áll, hogy vágyait, tehetségeit mindenki úgy igyekszik kielégíteni s felhasználni, amint magára és a közre nézve legmegfelelőbbnek gondolja s míg ezt teszi, érdekeit szigorúan összhangzásba igyekszik hozni a mások, az összesség zavartalan életének érdekeivel.

Mondhatná valaki, hogy hiszen hacsak arról volna szó, hogy ám tegye mindenki azt, amit szíve, lelke vágya ránézve legkívánatosabbnak tart mindaddig, míg mások ugyanilyen jogát tiszteletben tartja; higgye kiki azt, vonja tudása körébe mindazt, amit ránézve igazán értékesnek, üdvöztetőnek vél s ami fő: aminek kultiválásával közérdekeket nem hátráltat, nem veszélyeztet: ez esetben akár örökké békében megélhetünk egymás mellett, sőt még szerethetjük is egymást. Hát biz ennek így is kellene lenni, ha a hívők és tudók nagy táborra nem egy hosszú történeti folyamat két ellenkező irányú áramlata lenne, amelyek egymással csak keveredhetnek, de a vegyi egyesülésre teljesen képtelenek. Ha az élet föltételei nem függenének szorosán össze állami és társadalmi, hatalmi érdekekkel, az erősebb és élelmesebb jogán felépült s máról-holnapra meg nem másítható viszonylatokkal, ha a pusztá vegetacionális célokat szolgáló intézmények csak az ipari értéket, az élet fenntartását eszközöző produktív munka árán s nem öröklött vagy torkonverve szerzett s világbolondítás címén nyert kiváltságok révén volnának igénybevehetőek; ha a hívők rengeteg tömege nem volna szervezve állami és társadalmi célok megmásíthatatlan körvonalozására, a rég korhadásban levő keretek fenntartására s ezzel teljesen improduktív elemek hatalmi érdekeinek megvédésére; ha a földi javakban való részesedhetés a becsületes munkafelosztás elve alapján mehetne végbe s a megélhetésért mindenkinek igazán életet fenntartó munkát kellene végeznie s ennek megfelelő testi s szellemi ellátásban lehetne csak részes: akkor talán közönyös lehetne ránk nézve a hívők és tudók egymás mellett, vagy egymás ellen lefolyó küzdelme, mert kikapcsolva

az állami és társadalmi élet gépezetéből, legfellebb az irántuk megnyilvánuló érdeklődés hullámozása jöhetne szóba s magát a materiális létezetést nem állítaná örökös válságok elé. Példa erre a szabad Amerika élete, túltengésben levő vallásos és egyházi szektáival, számtalan tudományos intézményeivel, egyetemeivel és szociális társulataival, de amelyek az élet szabad versenyét, magát az állam és társadalom megszabott jogrendjét alig érintik természetes fejlődésében.

Mennyivel másként van ez nálunk a vén Európában, ahol országok, népek sorsa, boldogulása felett egy régóta anachronizmussá vált, feudális jogrenddel szövetségben álló vallási s főként papuralmi erőszakoskodás dönt, ahol még mindig azon fordul meg egyesek és tömegek pusztaság ekzisztálásának kérdése is, hogy mint vélekednek egy bizonyos egyház istenfogalmáról, csodatévő szentjeinek, pátronáinak mennybéli befolyásáról, a halál utáni életről, a szentségekről és áldozatokról s ami legfőbb: hogy elismerik-e miszerint az isten és ember közötti viszony rendbentartására egyedül van jogosítva az az egyházi rend, amelyet bizonyos ceremóniák egyszerre hivatottá avatnak az ég és föld közötti barátságos viszony ápolására s egyáltalán valami effélének létesítésére.

A hit és tudás között ősidőktől folyó áradat harcának csak egy újabb változata játszódik le előttünk, napjaink egyenlőtlen erővel folytatott küzdelmében, de amely már erős nyomait hordja magán a mérlegbe vetett értékek közelfekvő egalizáló dásának s talán előbb sem mint gondolnánk: a tudás teljes győzelmét fogja mutatni az előítéletekre épített vallási és papuralommal szemben. Elvégre bármily hosszúnak lássék is az éjszaka, csak elkövetkezik a hajnal hasadásának órája is s megismétlődik az a jelenet, mely a skót reformátor Knox életében egy nemzet sorsát döntötte el, pedig csak annyi történt, hogy a Loire gályáira hurcolt Knox az imádás végett eléje tartott szüzanya képét a folyóba hajította ezt mondván: „Anyá? az Isten anyja? ez nem az Isten anyja, ez egy befestett deszkadarab, mondom nektek, egy fadarab, ami be van mázolva. Azt gondolom, inkább úszásra való mint arra, hogy imádás tárgya legyen.” (Carlyle: Hősökről, 1901.). A hitnek ezt a befestett deszkadarabját

a tudás folyója előbb vagy utóbb mégis csak elrohasztja s kiveti az emberiség sorsa felett dönteni hivatott hatalom nyergéből: *ad maiorem gloriam humanitatis et scientiarum!*

Világnézetek harca.

A világnézet, vagyis az értelemnek a környező természeti és emberi élet tüneményeinek, azok előidéző okainak s eredményeinek egy meghatározott egyéni nézőpontból végzett mérlegelő, ítélkező munkája, mindig az értelmi képesség és képzettség, továbbá a létezés módzatait befolyásoló külviszonyok eredőjének minősíthető. Tömegek egy csapáson haladó világnézete dönti el sorsát megfelelő állami és társadalmi rendszereknek s az ezek biztosítására szolgáló intézményeknek és pedig vagy az ez alapon megnyilvánuló többségi vélemény, vagy egymással szolidaritást vállalt kevesek erőszaka alapján. Ma már általánosan elfogadott igazság, hogy az emberi társadalom bárminemű átalakulása, irányváltoztatása, mindenkor a természetes létfenntartás föltételei, gazdasági viszonyok parancsoló kényszere szerint következhetik be s hogy bárminő erőszakot kövessenek is el akár százados uralommal dicsekvő társadalmi osztályok, vallásfelekezetek, állami jogrendek, akár a legszigorúbb logikával felépített szociális elméletek: a társadalmi diszpozíciók kifejlése mindenkor ama kérlelhetlen kényszerűségű feltételeknek megfelelően igazodik.

Azzal, hogy Hellász, Róma, Egyiptom az igavonásra kárhoztatott rabszolgaság intézményét századokon, sőt ezredekken át állami és társadalmi szükségletként tartotta fenn, nem tette jogosulttá vagy örökössé népmilliók agyontipratását, ép oly kevéssé, mint ahogyan a keresztjelében garázdálkodó Róma, nem erőszakolhatja felvilágosult korunkra avult dogmarendszerét, népbútító, országokat, nemzeteket megrontó hierarchiáját, s az ennek alapul szolgáló theokratikus világnézetét. Általában előítéletekre, hazugságokra, visszaélésekre alapított intézmények, társadalmi osztályérdekek sohasem nyerhetnek szankciót a fennállásuk hosszú időtartamára való hivatkozás által s a népek életfáján és Lelkiismeretén élős-

ködő paraziták előbb, vagy később, de okvetlenül el kell hogy pusztuljanak hazug világnézetükkel s erre alapított embertelen állami és társadalmi rendszerükkel együtt. Olyan korban, melynek legszentebb törvénye a munka s hol az egyén értékét elsősorban a köz javára szolgáló tevékenysége szabja meg, okvetlenül s gyökeresen át kell alakulni a kiváltságosak, a választottak védelmére alapított s a hasonlíthatlanul óriásibb tömeg érdekei ellen irányuló állami és társadalmi rendszereknek vallásos igazságok nevében űzött szemfényvesztéseknek s helyet kell adniok az első sorban vitális célokat szolgáló hivatott szociális törekvéseknek s ezt biztosító, egészséges társadalom kialakulásának.

Hogy enemű átalakulás többnyire hosszú történelmi processzus eredménye szokott lenni s hogy nagy tömegek öröklött, vagy szerzett meggyőződésének más s talán helyesebb irányba való terelődése nem napok és évek, hanem legtöbbször emberöltők, századok, sőt ezredek munkásságának lehet csakis eredménye: nemünk története élő példakkal igazolja. Az egyesek lelkében megfogamzott s bizonyossá vált igazságok nem válnak azonnal hatóerökké, épenúgy, mint ahogy a tudomány pozitív eredményei se vitetnek át valamely korszak világnézetébe, hogy a meglévőt talán egyenesen feleslegessé tegyék. Sok, és pedig majdnem kézzelfogható igazság gyakran századokon át homályban marad s már-már meghaltnak látszik, amikor egyszerre csak honnan, honnan nem előkerül, hódító útra indul s már a második nemzedék igazán „az utca porral szívja magába”.

Az igazságok enemű feltámadására azonban össze kell működni egyes korszakok minden eszmei áramlatának s az uralkodó gazdasági és társadalmi irányelveknek is, mert csakis így válhatnak azok általánosakká s így végezhetik el átalakító munkájukat az emberiség kulturális munkásságának nagy ökonómiájában. Egyes korszakokban a legegyszerűbb igazság is süket fülekre talál, pusztában kiáltó szóvá válik, mert vagy nem fejez ki közösen érzett lelkiszükséget, vagy nem érinti elemi erővel a létező gazdasági állapotokat, máskor meg a legszemszűrőbb tévedés is magnetikus hatással bírhat s annál mélyrehatóbbal, minél kevésbé hajlandók és

képesek az emberek önálló gondolkozásra s ítéletalkotásra és pedig akár a létért való harcuk könnyű vagy nehéz volta, akár megszokottá vált tévedéseik közönyössé tevő tulajdonságai miatt. Az oly sokszor emlegetett, de igaz mivoltában csak kevesek által helyesen értelmezett korszellem valóban időszakos hullámzást tüntet fel erupcióiban s noha tisztán természetes alapokon jó létre: befolyása a tömegek lelkére igen sokszor érzékfeletti hatás eredményének tűnik fel.

Az úgynevezett Messiások s lángelmék, bár gyakran igazi teremtetőként jelentkeznek: sokszor elvesznek koruk ellenkező eszmeáramlatában. Nem értik meg őket vagy félreértik s annál könnyebben, minél magasabban állanak koruk világnézete felett. Néha elég egy véletlen, hogy azonnal eszmei és cselekvési központtá máskor meg régen poruk sincs már, amikor egy odavetett gondolatuk korszakok gondolkozására üt bélyeget s milliókat hoz forrongásba. Minden nagy igazságnak igen sok előhírnöke volt; reformátori gondolatok egyszerre nem csupán egy fejben születnek meg, de legtöbbször, látszatra legalább, hatás nélkül tűnik el s annál inkább, hogy ha a kor, melyben éltek az illetők, esetleg más nézetek, eszmék jármát hordozza s törekvéseinek másnemű életelvek szabtak irányt. Mikor aztán valamelyik régen elvetett mag csírázásnak indul s mintegy látatlanul kinöve az emberi lelkek régóta képződő, televény talajából forrongásba képes hozni tömegek gondolkozását azt mondják: ime a kor szelleme új eszmét, új Messiást produkál, a teremtetők új ereje jelentkezik, betelt az idők teljessége.

Nagyon sokan úgy fogják teremtető szellemet, mint valami váratlanul bekövetkező eszmei forgószelet, mely addig még sohasem vallott nézetek, elvek és cselekvési irányok felé sodorja a népek életét s ellenállhatatlanul ragadja magával. Különös kedvteléssel szokjak felhozni például a vallások előállítását és gyors elterjedését az efféle teremtető erővel ható korszellem létezésére. S csakugyan első látszatra a mozaizmus, buddhizmus, kereszténység s az izlam tüneményeszerű fellépése és hódításaik, vagy a forradalmak kora, a nagy francia forradalom által vert csapáson meg-megújulva, bizonyos természetfeletti befolyás jellegét viselik magukon, pedig kellő

tárgyilagossággal vizsgálva fellépésüket s nem bizonyos a priori megalkotott elméletek szemüvegén át nézve: nagyon is magukon hordozzák egészen természetes előállításuk ismertető jeleit.

Hosszú időközön át vajúdó eszmék nyílt vagy rejtett forrongása előz meg minden nagyobbhatású eszmei felbuzdulást, vagy reformot. Egy-egy kiválóbb bölcsész, kutató, moralista, költő, sok más, korabeli tehetségre gyakorol ellenállhatlan hatást, melyet ezek hosszú munkával átvisznek koruk köztudatába s ez úton sokszor alig észrevehetően befolyásolják a nagy tömeg világnézetét. Ez egészen természetesnek mondható folyamat annál tovább tart, minél nagyobb az ellentét az új gondolat s a kor felfogása közt s a kettő összeütközése akkor válik nyílt harccá, amikor a régi nézet még nem egészen erőtlenedett el s az új még nem eléggé elterjedt és megszilárdult a köztudatban. De mihelyt bekövetkezik ez utóbbi eset, egyszerre megindul a nagy szellemi forradalom s az ily alkalmakkor felkerekedő egyetemes felbuzdulás mint korszellem érezteti átalakító befolyását. Jól jegyzi meg Carlyle, hogy „az elsőrendű költő symptoma arra nézve, hogy egy kor elérte tetőpontját s be van fejezve, hogy rövid idő alatt új korszak támad s új reformra van szükség”.

Hogy aztán egy-egy ily módon létesült és megerősödött eszmei folyamat rövidebb vagy hosszabb tartamúvá válik s ezalatt minden más, vele ellenkező irányú törekvést teljesen abszorbeál: az is egészen természetes. Hiszen ha csak az egyes egyént tekintjük is, mi magunk is úgy vagyunk, hogy egy bennünk már sejtelemszerűen régóta élő igazságot, mihelyt a megfelelő formában jelentkezik, azonnal magunkévá teszünk s gyorsan asszimiláljuk véle magunkat; vagy pedig eltanult, vagy saját eszmélődéseink útján nyert meggyőződésünket csak nagynehezen áldozzuk fel új s még ki nem forrottakórt és pedig minél több fáradságba került ama meggyőződésünk megszerzése, annál nehezebben történik meg a csere, mivel még esetleg téves meggyőződésünket is, sokszor jó ideig abszolúte helyesnek tekintettük s minden más nézetet ennek alapjánj bíráltunk el, támogattunk vagy elleneztünk.

Az emberiség életében idáig érvényesülni törekvő világnézetek a vallásban illetve az egyházakban és kormány formákban öltöttek konkrét alakot s ez nyomtára bélyegét legkifejezettebben emberi nemünk történetére s főként társadalmi életünk koronkénti alakulataira. A legutóbbi félszázad folyamán utat tört magának az úgynevezett szociális világnézet, mely habár amazok egyenes leszármazottja: ikertestvérével, a természet-tudományos világnézettel erősen döngeti az előbbi két faktor uralmának elavult bástyáit s új korszak hajnalhasadását jelzi a történelemben.

Nem lehet célomon nyomon kísérni az egyházi és állami élet történeti fejlődését és az alapjukat alkotó theokratizmus, monarchizmus, arisztokratizmus, és demokratizmus végnélküli harcait s ez utóbbiak eredménye által előidézett kompromisszumokat az élő társadalom megalapozása céljából. Csupán a későbbi összehasonlítás céljából említem meg, hogy a theokratizmus legpregnansabb kifejezője és mai napig domináló képviselője a katolicizmus, ma is azon az alapon áll, amelyet csaknem kétezer évvel ezelőtt az egyházatyák, zsinatok és pápák megvetettek s amely élettelen dogmatizmusával természetfelettségre támaszkodó hitrendszerével s ezeket betetőző, bámulatos következő hierarchiájával bilincseiben tartja a kulturemberiség nagyobbik felét s mint holt tömeg ránehezedik a népek lelkére s mint ilyen megölője minden haladásnak és felvilágosodásnak. Ez az egyház ma is a halálutáni életre neveli híveit, bár felsőbb- és alsóbbrendű földi ágensei, hogy Molière szavait idézzem: „az égnek útján nyargalóznak földi cél felé”. E faj az, melyről ugyancsak Molière mondja találóan, hogy „áhít, könyörög s kunyorál szüntelen s papol lemondást e hiú világról, mely összetudja ájtatát bűneivel férkeszteni; tette és bosszúra kész s hogy elveszesse azt, akit gyűlöl: pribék haragját a menny érdeke mögé merészli rejteni arctalan. S szilaj dühében annál vészesebb, mert tiszteletben tartott fegyverekkel vív ellenünk s a szenvedély – amit még érdemül ró a világ nekik föl – szentelt gyilokkal hány lest életünkre.” Ez az egyház ma is állam akar lenni az államban, főpapja isten csálhatatlan földi képviselő-

jenek tartja magát, országok, népek sorsa felett szeretne dönteni s a tisztult természetismeretet arculverő csoda hitének kultiválásával állati sorsba kívánja kényszeríteni a szerinte is isten képére teremtett embert, hogy ez által parancsai vak eszközévé aljasítsa le.

Ez az egyház misézi ki a kenyérre is szűkösen telő fillért fényes templomokra a szegény föld népének zsebéből, az állampolgárok adójából, mialatt a kórházakat, iskolákat, orvosokat nélkülözni kénytelen nép leroskad terhei alatt s vándorbotot kénytelen ragadni, nehogy az egyház által lekötött rengeteg fekvő vagyon mellett éhenhalni legyen kénytelen. Ez az egyház sújtja átokkal azt, aki tagadni meri tanainak, intézményeinek égi származását, ez furakodik be a családi szentélybe, az iskolákba, hogy a tudásnak csak pislákolni kezdő fényét js kioltsa az emberi lélekből. Katonái a minden nemű és fajú szerzetesrendek, zárdaszűzek, márialeventék zárt fallankszban vonulnak fel mindenhová, ahol csak egy kis résen is behatolni készül a felvilágosodás, a tudomány és igazi emberszeretet s ha másként nem megy: testükkel is eltömni készek a nyílást, melyen a gondolatszabadság a valódi humanizmus és egyenlőség fény sugarai keresnek utat az emberi lélekhez. A történelem a tanú rá, hogy ez egyház nyomán mindenütt vérpatatok folytak, máglyaláng és hóhérbárd villogott, országok pusztultak, népek satnyultak el, – vagy sülyedtek baromi igába. Ez egyház vallásos világnézete békét hirdet, mialatt szüntelenül gyilkot márt az eszmélni bátor, a tudatlanságtól menekülni vágyó emberek lelkébe.

Az állami élet rendes folyását biztosítani hivatott kormányformákról kevés mondanivalóm van; hiszen mindenki látja, érzi az általuk szolgált jogrend nélkülözhetetlen voltát, amelynek fentartása s minél hatékonyabbá tévése, elsőrendű életszükséglete egyeseknek és tömegeknek. Az abszolút monarchizmus kétségtelenül nem felel meg a nemzetek mai jogérzékének s túlkapásaival egyenesen forradalmi szellemet ébreszt s nagy emberiségi érdekeket és intézményeket veszélyeztet. Az alkotmányos monarchia a legtökéletesebb kormányforma tagadhatatlanul s az állameszme fenségének leg-tisztább képviselője, feltéve, hogy igazi alkotmányos-

ságon alapul. Igaz ugyan, hogy e mellett a rendiség is többenemű támasztékot nyerget, de az utóbbi század folyamán ennek befolyása jelentékenyen korlátozott az állampolgárok javára, alkotmányos kautélák felállítása által. A köztársasági kormányformában kifejezésre jutó népuralom sokak által a legeszményibbnek tekintetik, mint tisztán a polgárok többségei véleménye alapján intézkedő hatalom de amely viszont alá van vetve a demokratikus eszmék koronkénti változásának s az állampolgárság fejlett értelmiségét s erős fegyelmezési képességét feltételezi.

Általában elmondhatni, hogy a kormányformák alapját alkotó világnézet kevesebb fluktuációt tüntet fel, semhogya az élet konkrét folyását, legalább napjainkban lényegesen befolyásolhatná, amiben nagy része van, úgy a tudományos haladásnak, valamint az állampolgárok békeszeretetének, mely az élethivatás betöltésre váró feladatait csak végszükség esetén engedi meg erőszakos rázkódtatásoktól függővé tenni. A nemzetek koronként felmerülő harcában többnyire életbevágó gazdasági érdekek keresnek kielégítést, ami már a faji kiválasztás természeti törvényével áll összefüggésben, melynek ma még csak teoretikus értéke van.

Annál fontosabb a természettudományos és szociális világnézet alapján kialakulóban levő társadalmi evolúció, az a hatalmas eszmeáradat, mely alig néhány évtized alatt rengeteg irodalmat teremtett, új eszméket, elveket dobott a köztudatba, nagy tömegeket mozdított meg, helyet követel magának egyházi közületekben, politikában, irodalomban s óriási arányaival a jövő államának és társadalmának szervezésében döntő szerepre látszik hivatva. E világnézet oly mélyen nyúl be korunk állami és társadalmi életének irányításába, reformálásának mindegyre erősödő szükségézetébe, hogy helyénvalónak tartom a véle való behatóbb foglalkozást, már t. i. amennyiben munkám kitűzött célja ezt szükségesnek mutatja. Retrospektív történeti tájékoztatásra azonban nem vállalkozhatom.

A szocializmus tűzvonalba

Anton Menger „Neue Staatslehre” című művében – melyet e fejezet megírásánál részben forrás gyanánt használok – a jog és az állam előállításáról szólva, a modern államot egy rendkívül bonyolult épülethez hasonlítja, melynek számtalan tornya, erkélye, hátsó lépcsői s földalatti folyosói vannak s amelynek felépítésén évszázadok munkálkodtak. Ez épület első emeletét a nemesség, a papság, a hadsereg és hivatalnok sereg lakja, a második emeleten az ipar, kereskedelem s mezőgazdaság intézői, a harmadikon a nép szellemi vezetői, a tudósok és művészek tanyáznak, míg a dolgozó, óriási néptömegek a padlásszobákra vannak szorítva. Hozzá tehetem e hasonlathoz, hogy: no meg a pinceodúkra is, amelyben tudvalevőleg a levegő és világosság nem egészen kifogástalan; sőt soknak még itt se jut hely, hanem mint az erdők-mezők vadjai, szabad ég alatt tanyázni kénytelenek.

A szocializmust, melynek legegyszerűbben körvonalozható célja nem más, mint az emberi együvértartozás, szabadság és egyenlőség elvének szigorú; alkalmazásával az egyén anyagi jólétét s szellemi tökéletesedését az összesség céljainak s szükségleteinek megfelelő s mindenkire egyaránt kötelező munka árán; biztosítani, első sorban ezen padlásszobákra, pinceodúkra s szabadégalatti tartózkodásra kárhóztatott, óriási munkástömegek sorsa hívta életre s tette, mélyenjáró humánus elmék tudományos munkássága által, ma már győzelmesen hódító életelvvé. A Perikles korának nyomorult helótái, Spartacus fellázadt rabszolga hada, a Dózsa György felbőszült parasztjai, a forradalmak korának mezítlábosai a múltban, a tőke kiszípolyozó nyomása alatt éhbérért dolgozni kénytelen munkások millióinak forrongásai a jelenben, hozzájuk csatlakozva a szellemi munka árán legfeljebb nyomorogni képes értelmi foglalkozásúaknak jókora segédcsapata: mindannyian egy-egy vajúdási mozzanatát jelzik a szocializmus által kitűzött, egyetemes emberi célok és szükségletek kielégítésre váró követelményeinek, a korviszonyok által megvont keretekben lefolyva.

Ha a szocializmust életrehívó körülményeket vizsgáljuk, azt látjuk, hogy ezek Időzött első helyen a lét-fentartási érdekek állanak, melyek ma még teljesen az állam által képviselt jog és hatalom befolyásától függenek. S mert e befolyás másként nem szüntethető meg: a szocializmus legradikálisabb árnyalata, az anarchizmus egyenesen magát az állam léteinek jogosultságát támadja meg, azt állítván, hogy az emberek nyugodt és boldog életéhez nem okvetlen szükséges az állami szervezet, mert ez legszabadabb elvű alakjában is csak százados tévedéseket ápol tovább s a legtöbbször jogtalanul, erőszak útján szerzett magántulajdon fentartásával az elenyészően kevesebb számú birtokosok érdekét van hivatva szolgálni s ezek hatalmát a számra nézve végtelenül nagyobb, vagyontalan tömeg felett, beláthatlan időig a jövőben is biztosítani. Ezzel szemben az anarchizmus az élet célját szolgáló termelés és fogyasztás kérdését olyképp óhajtja szabályozni, hogy egyes, szabadon alakuló csoportok tetszésük szerint gondoskodjanak tagjaiknak lét-fentartási szükségleteiről, a munka közösége s egyetemes kötelezettsége alapján.

A szocializmus, szemben anarchista szülöttével, az állami jogrendet, legalább egyelőre érintetlenül hagyja s inkább is a társadalmi szervezet módosítására törekszik s szemben az egyén egoizmusba vesző érdekével, a társas közületek altruizmuson alapuló közérdekét kívánja előmozdítani s azt úgy anyagi, mint erkölcsi szempontból megfelelőbbé tenni az emberről és emberiségről kialakult, tisztultabb felfogásnak. A szociális elveken nyugvó állam, ellentétben az individuális érdekek alapján szervezett állammal a vagyontalan többséget kívánja az állam gazdasági tevékenységében őt méltán megillető szóhoz juttatni s a politikai s főként a jnilitárisztikus tendenciák helyett a munka elvét igyekszik az állam létalapjává tenni. Főcélja az általános jólét, tehetség és végzett munka árán való érvényesülés és pedig mindenkor az összesség közös érdekeire való tekintettel. A szociális állam nem akarja öregbíteni az államfő hatalmát az alattvalók érdekeinek rovására, jogrendszerével nem a nagybirtokosok s kapitalisták érdekeit védelmezi, hanem mindenkifelett arra törekszik, hogy az államhatalom

demokratikus szellemben történő reformálásával magát a népet tegye sorsának intézőjévé, úgy a törvényhozásban, mint a végrehajtó hatalom gyakorlásában. A szociális állam az egyén jogát az összesség érdekeinek szempontjából határozzván meg, természetesen át kívánja alakítani a mai birtoklási és családi jogot is s ezzel a mai vagyoneeloszlásból eredő osztálykülönbségek is megszűnnének egy csapásra. Kiterjeszti e szociális állam figyelmét a házassági és öröklési jogra, a nevelés és oktatás szervezetére s mindarra, ami az egyén viszonyát az összességhez s viszont érdekli s a munkásállam organizációját az emberi egyenlőség elvei szerint igyekeznek keresztülvinni.

A szocializmus ezen törekvésében fennálló állami jogrenddel áll szemben, melynek megváltoztatása tételes törvények megváltoztatása nélkül el se képzelhető s ugyanazért arra irányul a szocializmus törekvése, hogy az emberi jogok legszélesebbkörű kiterjesztése által, magának kellő befolyást biztosítson a törvényhozásra. Hogy ez nem megy könnyen, mondanunk sem kell; mert épen ezen a ponton szembe találja a szocializmus magával a mai rendi társadalom összes kiváltságos osztályait, amelyek nem csupán meglévő jogukat s öröklött vagy szerzett javaikat féltik az új állami rendtől, hanem magában a népuralmi elv megbízhatóságában, életképességében se egészen osztják, még a különben egész mérsékeltnek mondható elveket, nézeteket sem. Erőszakos módon való kenyértörésre vinni azonban egyik fél sem kívánja a kérdést. Az állam módokat keres a népjogok kiterjesztésére az adott törvényes jogrend keretén belül, a szociális elvek apostolai pedig az államrendszer megváltoztatásának elméleti jogosultságát hangsúlyozva, főként társadalmi téren igyekeznek eszméiknek érvényt szerezni. Ezen munkájukban felölelik a tudományos és gyakorlati ismeretek és elméletek egész körét s az emberi élet szükségleteinek minden irányú feltüntetésével s a megoldási módok egyetemes szempontokra támaszkodó keresésével, egy hatalmas eszmei áramlat sodrába vitték már is a társadalmat, melynek útja egyelőre bizonytalanságba vész, de remélhetőleg mielőbb biztos cél felé irányul.

Aki az élet célját illetőleg elfogadja fentebb kifejtett álláspontunkat, abban is egyetért velünk, hogy minden törekvésnek, minden emberi munkának egyrészt az egyéni létet s ezzel a faj fentartását, másrészt az egyéni és közéletnek felemelő, iránytjelölő eszmékkel s erkölcsi tartalommal való ellátását kell szolgálni. Az első célnak útjában áll ma a létért való egyenlőtlen harc, mely töként a magántulajdon jogában gyökerezik, míg a második cél elérését a közművelődésben való részesedhetésnek mai tökéntlen, legtöbbször anyagi és születési viszonylatokon alakuló rendszere gátolja. Természetesnek kell tehát tartanunk, ha a szocializmus első sorban a magántulajdon megszüntetését vagy legalább is a köz érdekéből eszközöndő megszorítását, szabályozását szorgalmazza, mellyel karöltve a második cél elérésének módozatai mintegy önként megadatnának. A szocializmusnak majdnem minden rendszere azon elvből indul ki, hogy az egyesek magántulajdona társadalmi közületekre szálljon át, melyből aztán kiki teljesített munkája arányában részesülne testi és szellemi szükségleteinek kielégítésében. A mai magántulajdon rendszerét ugyanis nem ismerik el jogszerűnek, mert az a múltban az erőszak, a fegyver jogára volt alapítva, míg a jelenben a birtokosok vagy utódaik által kiesztelt és védelmezett jogrendszeren nyugszik. Tehát a csak munkából élő sok száz milliókkal szemben elenyészően csekélyszámú kiváltságosak létszükségleteinek s élvezetének szolgál alapjául.

Ezzel szemben a szocializmus a földet az egyetemes emberiség közös tulajdonának tekintvén, annak kevés kiváltságosok általi birtoklását igazságtalannak jelenti ki s ez állapot megszüntetésén dolgozik. Az így közössé váló vagyomból többhöz senkinek se lehet joga, mint amennyit személyes munkája által megszerezni képes, de ekkor sem lehet másban része, mint a jövedelemből való nagyobb arányú részesedésben. A magángazdálkodás által felhalmozódó magántulajdon eszerint csakis a közös tulajdon igazságtalan kiharácsolása útján jöhet létre, mit a szocializmus egyenesen lopásnak minősít. A szocialista a „ne lopj” elvében ma csak a magántulajdonnal bírók erőszakos védelmét látja, mely míg a

birtokost védi: a csak munkájából élőt kiszolgáltatja a birtokos kiszipolyozási hajlamainak. Már pedig az államnak és társadalomnak csak annyiban van joga védelmezni a magántulajdonost, amennyiben ez nem teszi lehetetlenné az egyéni lét fenmaradását, azaz, ha az állam a többlet-értékeket nem magán, hanem a közt megillető tulajdonnak minősíti.

Az ingatlan birtoklási jogával kapcsolatban leghevesebb harcot folytat a szocializmus a tőke, a kapitalizmus ellen s társadalmi bajaink egyik legfőbb forrásának ezt tekinti. A tőke fogalma szorosán összefügg az érték fogalmával s ha értéknek csak az mondható, ami az ember testi s szellemi életére tartozó szükségletek kielégítésére szolgál, úgy a tőke se lehet más, mint enemű szükségletek létrehozására szolgáló érték, de amelynek előteremtése csakis egyéni munka árán lehetséges. Más szavakkal: a tőke is csak közvagyon lehet, közös célok szolgálatára rendelve.

Mikor értéknek csupán azt ismeri el a Szocializmus, ami testi és szellemi szükségleteket van hivatva kielégíteni, nem tesz különbséget a holt és élő érték között, minők például a szántóföld és a kenyér, a len, gyapot és a ruházat, a vasérc és a gép. A holt érték legtöbbje adva van a természettől, de élővé egyedül a munka által lesz, vagyis: munka nélkül nincs igazi érték. Világosan következik ebből azon fontos szociális elv, hogy egyedül a munka útján állhat elő értéktöbblet is s ami nem így halmozódik össze, azt joggal állíthatjuk igazságtalan gyarapodásnak. Hozzátehető ehhez az is, hogy a köz jólétének rovására összehalmozódó értéktöbblet az egyesek jogos érdekeinek csorbítása nélkül alig képzelhető. Viszont a köz munkájából eredő értéktöbblet, ha mint tőke felhalmozódik: a termelést ugyancsak a köz javára kell, hogy növelje. Vagyis: mikor a tőkében rejlő nagy gazdasági erő közszükséget fedez, annak jogosultságát kétségbevonni alig lehetséges. Más szavakkal: mihelyt a tőke egyesek helyett az állam vagy társadalmi közületek kezében halmozódnék össze, egyetemes érdekek kielégítésére fordítatik s ezáltal állami vagy társadalmi tényezővé válik: egyszerre elveszti gyűlöletes jellegét s mint a termelés növelésének eszköze,

hatalmas társadalmi jólét forrásává változik át. Hogy mai nemzetgazdasági rendszerünkben az állam és a tőke még nem egybeolvadva szolgálják a társadalom szükségleteit, hanem épen megfordítva, a magántőke a saját javára kizsákmányolja az állam jogvédelmét és pedig a felelőségben való osztozkodás terhe nélkül, ez ismét oly természetellenes állapot, amely ellen a szocializmus méltán nyúlhat erősebb fegyverekhez.!

Az ingatlan vagyon és mozgó tőke egyenlőtlen s hozzátehetjük igazságtalan eloszlásáról világszerte, de különösen hazánkban nagyon sokat írtak már s ami szomorú állapotainknak ez alkotja legfőbb okát. Mivel e sorok célja inkább is a szocializmus főbb elveinek összefoglaló ismertetése, nem térhetek ki konkrét példák felsorolására, csupán jelzem, hogy ezen a téren csakugyan nagy eredmény várható a szociális eszmék térfoglalásától. A magántulajdon és tőke által előidézett társadalmi egyenlőtlenség elenyésztetése mellett, napirenden levő tárgyát alkotja a szocializmusnak a munka s az ezzel összefüggő munkáskérdés megoldása, mely úgy az állam, mint a társadalom szempontjából már-már elodázhatlan kényszerűséggel nehezedik az egész művelt emberiségre. A munkásosztály alkotja ma azon társadalmi elemet, mely ha a jelen állami és társadalmi rendszere mellett nem képes célját elérni: nem riad vissza a legmesszebbmenő represszáliáktól sem és pedig tekintet nélkül a harc esetleg kedvezőtlen kimenetelére. S el kell ismerünk, hogy mikor a szocializmus a létfenntartás elsőrendű s csaknem egyedüli eszközévé az egyéni munkásságot teszi és pedig az összesség létföltételeire vonatkozó kötelezettségekkel és korlátozással: tulajdonképen a természeti létjog alapjait kívánja lerakni és megszilárdítani.

Hogy az élethez minden emberi lénynek joga van a munka útján: ezt nem a szocializmus találta ki. Ha igaz az alaptétel, akkor az is igaz kell hogy legyen, miszerint munkájának mindenkinek kell is lenni. A nagy természet háztartásában ez utóbbiról semminemű gondoskodás nem történik s így az emberi élet fentartásának természeti törvényen alapuló szükségképeniségére nem hivatkozhatunk. Az evolúció csak küzdő egyedeket ismer, de nem munkafelosztást is, mely egyik vagy másik faj fenn-

maradását lenne hivatva biztosítani. Az emberi életnek már egy nemesebb, mondjuk erkölcsi tartalma az, amikor a léthez való jogát kinek-kinek végzett munkájától tesszük függővé s e munkából létjogosultságot ismerünk el az illető részére. A civilizáció idáig ez egyetlen nagy erkölcsi elvvel gyarapította az emberiség szelleminek nevezhető közvagyonát, bár ez elv gyakorlati keresztülvitele még nagyon tökéletlen módon valósult meg.

A mai munkásviszonyok mizériái sokkal ismertebbek, semhogy e helyen bővebben kellene tárgyalnunk. A munkás ma nem a maga s a köz javára, hanem inkább is a közszükségletet nagy nyereség mellett kielégíteni törekvő termelő és gyáros, a birtokos és kapitalista javára végzi munkáját s bármily mértékben emelkedjék is munkabére, az ő pénzben megfizetett munkája mindig szemben találja magát a csak pénzzel megszerezhető fogyasztási cikkek áremelkedésével s ezzel ott találja az egyszer hozzászegődött nyomort is, melyen a magánvagyon és tőke megrendszabályozásán kívül semmi mással se lehet segíteni. Azon kísérletek, melyek a munkástérdés alapját képező megélhetési módozatok javítását társadalmi úton igyekeztek megvalósítani, mint például a termelési, fogyasztási és munkásszövetkezetek, ha ideig-óráig tartó enyhülést előidéznek is: igazi gyógyszernek nem tekinthetők. Sőt a sokak által nagyon is magasztalt trades union-ok egyre jobban versengő vállalatokká vedlenek át, hol munkáscsoport-munkáscsoporttal kerül szembe s a szövetkezeten kívül álló sok százezer munkás egyenesen úgy tekinti e szövetkezeteket, mint amelyek inkább nehezítik sem mint könnyítik a munkásosztály helyzetét. Épen ezért az úgynevezett munkásszocializmus, belátva a társadalmi kísérletek sikertelenségét, ma már odáig jutott, hogy nyíltan hangoztatja a fennálló állami és társadalmi rendszer teljes átalakításának szükségét s ezt nemzetközi munkásszervezetek útján mind nagyobb eréllyel követeli s az erőszakosságtól sem riad vissza, ha másként nem áll módjában változtatni a szerinte elavult, igaztalanságra, embertelenségre s tömegnyomorra felépített, kevés számú kiváltságosokat hizlaló társadalmi rendszeren.

A szocializmus ezen főbb elvi alapok mellett, illetve ezek következményei gyanánt, a társadalmi élet sok más kérdésére nézve is felállította a maga külön programját. Ezek közül csupán felemlítem a közoktatás, közegészségügy, polgári jogegyenlőség, népjóléti intézmények megfelelő szervezését s átalakítását és pedig a szabadság és egyenlőség elveinek teljes alkalmazásával. Ez utóbbi két elvet illetőleg, az eddig inkább is hangsúlyos jelszó helyett igazi tartalommal látta el, megállapítván azt, hogy a szabadság nem állhat egyébben, mint abban, hogy a társadalom közös céljaiért végzett munkájától fenmaradó idejét kiki tetszése szerint használhassa fel s a Közös célok elérésére szolgáló eszméit teljesen függetlenül érvényesíthesse, vagy érvényesülésüket legjobb belátása szerint munkálhassa gondolat, szó és tett útján; valamint az egyenlőség se állhat egyébben, mint hogy a közös jót szolgálni képes egyéni tehetség, ott, akkor és úgy érvényesüljön, amint az a közös érdekek szempontjából bárki részére is biztosítva van.

Ezen elvek kitűzésével és megvalósításukra szolgáló ténykedésével a szocializmus az állami és társadalmi küzdelmek tűzvonalába jutott s kétségesnek többé alig mondható kimenetele e harcnak, az emberi művelődésnek egészen új távlatait nyitja fel a látni vágyó és képes szemek előtt.

Forradalmak csírái.

Mindennemű, vallási, politikai társadalmi s eszmei forradalom kiélesedett ellentétek, kielégítésre jogosult igények, céltalanná vált intézmények, megújulásra váró rendszerek s a tényleges állapotok közötti küzdelem eredménye szokott lenni. Mióta az emberi polgárosodás megkezdődött, mindig megvolt a forradalmak anyaga s az azt feldolgozni kész forradalmi elem is s elmondhatjuk, hogy a népek története forradalmakkal van át- meg átszöve s hogy ezek a haladásnak úgyszólván causa efficiensét alkotják. Az emberi természetben rejlő gyarlóságok, de mindenekfelett az életért folyó küzdelem, minduntalan oly érdekeket váltanak ki egyesekben és

tömegekben, amelyeket csak legritkább esetekben sikerülhet békés úton kielégíteni s habár a forradalmakkal járó erőszakos rázkodtatások se mindig hozzák meg az érdekek teljes kiegyenlítését, de legalább azért, hogy lefolyást engednek a felzaklatott s korlátain túlcsapó szenvedélyeknek s a tanulságok utólagos mérlegelése által a bölcs megfontolás s előrelátás útjait egyengetik: föltétlenül tisztító munkát végeznek s mint ilyenek, a természetes evolúció megnyilvánulási módjának mondhatók.

Talán nem csalódom, mikor azt állítom, hogy minden forradalom tulajdonképeni kútforrása a koronként uralkodó eszmék s a meglévő intézmények közötti összhang hiánya, amelyből hosszabb-rövidebb idő leforgása alatt erőszakká fajuló összeütközés fejlődik ki s az így előállott küzdelem eredményéhez mérten, többé-kevésbé kielégítő összhang áll elő legalább egy időre az eszmék és intézmények között. Az „enyém” fogalmával együtt született önzés s mind az a sok jó és rossz, ami ebből fakadt, emberi nemünk történetét örökös harcok színterévé tette, melyet a kultúra bár szelídít, mindaddig nem lesz képes végleg megszüntetni, amíg a már tisztára leszűrődött igazságoknak megfelelően, az ezeken alapuló világnézettel összhangzó gyakorlati életet nem tud létesíteni. Pedig erre vajmi kevés reményünk lehet. Minden újonnan felismert igazságot ellenségeként tekint a meglévő, a régibb s kettőjük között a küzdelem annál elkeseredettebb lesz, minél többek életérdeke fűződik a régibbhez s minél evidensebb az újabb igazság ereje a végeredményt tekintve.

A politikai forradalmak dölyfös zsarnokok, lázongó hűbéresek s állati iga alatt görnyedező adófizető népek ellentétes érdekeiből fakadnak mindenkor, bizonyos törvényes jogrend védelméből vagy annak megtámadásából kifolyólag. A hatalom tényleges birtokosai merő erőszakon alapuló jogaikról se hajlandók lemondani mindaddig, míg arra erőszakos módon nem kényszerítetnek. S ha akadt is olyan uralkodó, aki azt kívánta, hogy minden alattvalójának legalább vasárnaponként tyúk főjjon a fazekában, arról nem igen hallottunk, hogy bármelyik is lemondott volna evégett a neki járó tribu-

tumnak csak egy bizonyos hányadáról is. A népjogok bővítése se történt soha az ezt bitorlók kezdeményezéséből, hanem csakis ezeknek attól való félelméből, hogy a nyers ellenállás kétes sikere fejében esetleg nagyobb érdekeiket teszik kockára, Altalaj, a népek élete a felettök álló hatalmi tényezőkkel való örökös kompromisszumkötésekben határozódott mindenkor, de amelyekben egyik fél – s ez legtöbbször a nép volt – rendszeren megkárosítottalak érezte magát s ezzel az elégedetlenségre mindig megvolt az alapos oka.

Kitűnő példa erre vonatkozólag éppen a világot újjászülő francia forradalom utáni „szent szövetség” által inaugurált kormányrendszer, mely a hosszas háborúskodás alatt példátlan vér- és pénzadóhoz szoktatott népeket minden alkotmányos jogokból kizárta, a fejedelmek igavonó barmaivá tette s a papság és nemesség kiváltságait szemérmetlen nyíltsággal megsokszorozta, mint a „régí rend”-nek leghívebb és legmegbízhatóbb oszlopáét. Ekkor hirdették ki Milanóban, a város főterére irányított ágyúk fedezete alatt az osztrák törvénykönyvet a francia helyett; a poroszországi nemesek ekkor szövetkeztek „Adelskette” cím alatt az osztálykülönbségek s a hűbéri előjogok megőrzésére; az angol arisztokraták ekkor hozták a híres gabonatörvényt a lordok gabonájának drágán értékesíthetése céljából; a „fehér rémuralom” ekkor tizedelte meg Franciaországban a közszabadság: halkszavú szószólóit, míg ezzel egyidejűleg ekkor szervezték az „oltár és trón védelmére” a „congregatio” titkos társulatát, mely mihamar 50.000-re felszaporodott egyházi és világi tagjával már-már” a középkor sötét-ségét idézte vissza e szerencsétlen országra. Általában jellemző tünet, hogy valahányszor politikai reakció emelte fel fejét a köz szabadság elfojtására s a népjogok ki-játszására, a politikai hatalom birtokosai egyszerre jó egyetértésbe jutottak az egyházakkal s a vallásos szellem istápolásával igyekeztek magukhoz fűzni azon elemet, mely különben is rendszeren a hatalom uszályának hordozásával látta leginkább biztosítottnak saját befolyását. Talán mondanunk sem kell, hogy ez osztály a minden nemű és fajú papirend volt mindenkor. Azt se igen kell bizonyítgatnunk, hogy a feltámadott reakció

nyomában mindig ott járt a forradalom szelleme is, elfojtva ugyan és megfélemlítve, de egyúttal egyre óvatosabbá is válva, úgy eszméinek terjesztésében, mint azok megvalósítását célzó cselekedeteinek végrehajtásában.

Talán sohase támadt annyi titkos társulat, mint például az első francia császárság bukása után a „szent szövetség” által inaugurált monarchikus elv virágkorában, amikor a békés haladást munkáló írók s általán a szellemi munkások mellett egész sereg elszánt rajongó verődött össze titkos egyesületekbe abból a célból, hogy a népeket királyaik ellen tüzeljék, a szegényeket a gazdagok, a munkásokat a tőkésék ellen nyílt harcra ingereljék s ezúton a létező társadalmi rendet fénekestől felforgassák, vagy alaposan reformálják. Elég rámutatnunk a nap lovagjainak, a fekete tű párthíveinek az 1816-iki hazafiaknak, Bonaparte keselyűinek, a carbonariknak, a lengyel templomos lovagoknak és kaszásoknak, a reformált európai hazafiaknak és az egyetemes megújhódás barátainak titkos társulataira, melyek elsősorban a monarchikus zsarnokság és a történelmi osztályok rendi kiváltságai ellen alakultak s Európa majdnem minden országát forradalmi összeesküvések s merényletek színhelyévé tették évek során át, talán az egyetlen Angliát kivéve, de ahol azért szintén egymást érték a százezernyi tömeget számláló meetingek, melyek zászlóin ily jelszavak díszeltek: „emberi jogok”, „általános szavazatjog”, „egyenlőség” (Duruy V.: Világtörténelem, 571. l.). Igen, a politikai zsarnokság vérrel áztatott vetéséből mindenhol és mindenkor politikai forradalmak aratása következett be, mely mindannyiszor megismétlődik, valahányszor népmilliók létezési joga kevés, kiváltságosok önző érdekeivel kerül szembe s keresi a méltányos és emberies kiegyenlítődést. Minden erőszakoskodás, minden igazságtalanság forradalmak csíráit hinti el s a megzavart természetes jogrend ugyanoly eszközökkel készíti harcolni védelmezőit, amilyenekkel felforgatására s ideig-óráig való fentartására elnyomóik vállalkoztak.

Vagy vegyünk egy más példát a vallások történetéből, melyben már inkább eszmei ellentétek mérkőzése

irányítja a külső viszonyok alakulását s a pusztaság létezésének kérdésének érintése nélkül lelki motívumok kerülnek szembe egymással s váltanak ki elemi erővel kitörő forradalmakat. Igaz ugyan, hogy itt is hatalmi érdekek, kiváltságos jogokkal bíró osztályok uralma adják meg az első lökést az elégtelenségre, de azért végeredményében itt is az uralkodóvá lett eszmék és intézmények közötti összhang megzavarása következik be rendesen s ennek helyreállítása alkotja a célt, de ami teljesen soha se szokott bekövetkezni épen az eszmék folytonos fejlődése miatt.

Az, aki az első fétist kifaragta, ugyanaz teremtette meg a vallások re formálásának gondolatát is. Ki az első dogmát megállapítja, az hívta életre az első eretneket is; az először fellobogó máglya gyújtotta fel a későbbi összes vallásháborúk pusztító tüzét is.

Az első görög bölcsészek által a teológiai eszmék béklyóiból felszabadított természetszemlélet vezette el az ú. n. atomistákat a kozmikus tünemények észszerű magyarázatához s ezáltal a régi görögök babonás, misztikus elképzelődése tapasztalaton alapuló természetkutatássá vált s a korábbi badar istenvilág helyére a természeti erők okszerű megértése után való vágy lépett. A mindenséget alkotó atomok merő esetleg által történő elrendezkedéséből a klazomenaei Anaxagoras már egy örök, testetlen szellem: az értelem létezését következteti, mely mindentudó, mindenható s a világot teljesen észszerűen rendezi be s a durva anyagelviség helyébe az értelmes világszemlélet gondolatát állítja fel. Az új gondolatnak hatalmas pártfogói támadnak egy Perikiesben, Buripidesben és Thukydidesben s másokban, kik ezen korban a görög szellem elsőrangú képviselői valának s mint ilyenek bizonyosan régen túltették magukat azon, hogy a görög népnek gyermekes babonává s üres ceremóniává sülvedt vallásos felfogását komolyan vegyék. Az úgyszólvannyilt piacon lefolyó görög élet, az Athénaeben uralkodó szabad szó és szabad gondolat gyors keletet biztosít az Anaxagoras eszméinek s az övével rokon filozófiai gondolatoknak s a köznép máról holnapra arra ébred, hogy az ő Olympusa összes isteneivel egyetemben gyermekmesévé válik s ezzel egész

értelmi, érzelmi és erkölcsi élete elveszti a talajt. De mert a tömeg nem bír a kellő értelmi színvonalra felemelkedni s naiv hitével jóformán nevetség tárgyává válik: ellene fordul a nagy eszmei változásnak, kétségbeesik isteneinek sorsa, létezése felett, forrongani kezd és tanítói ellen fordulva, Anaxagorást, mint istentagadót törvény elé idézteti, ki hogy a tömeg dühét elkerülje: elmenekül meghalni Lampsakosba s az athéni nép naiv istenvilága egyidőre még mentve van. Valószínű, hogy a reakciós szellemű forradalomban a görög papságnak is része volt. Tény, hogy a görög istenvilág, nemsokára azután, üres mesévé válva elenyészett, vagy legfellebb a tudatlan néptömeg fékentartási eszközévé süllyedt alá. Avagy tekintsük a keresztyénséget, mely közel két ezer évet megért dogmatizmusával s hierarchiájával mind a mai napig irányító befolyást gyakorol a népek életére, politikai és gazdasági viszonyainak alakulására s be fogjuk látni, hogy e vallás igazi melegágyát képezte mindenkor a legádázabb szellemi forradalmaknak, de a melyek nyomán ember-hekatombák se épen ritkán rendeztetek. E vallás alapítója a legtökéletesebb ember-eszményt nyújtotta úgy tanáival, mint életével s igazán arra volt hivatva, hogy a legnemesebb emberszeretet vallásának válják kútforrásává. S mégis mit látunk? Mint az örök béke apostola forradalomba kergeti népének képmutató farizeusait, írástudóit, főpapjait; mert az általa hirdetett bosszúálló Jehova ezerbogú törvényeit egészen feleslegesnek nyilvánítván s csakis a tiszta szív és alázatos lélek s istenbe vetett gyermeki bizalom egyszerű parancsát állítván azok helyébe: azok létjogosultságát tette kérdésessé s vakmerő reformjáért kereszthalállal lakolt. Alig száz évvel halála után az ő személye s élőszóval végzett tanításai váltottak ki veszedelmes forradalmakat. Először is egy halom hamis prófécia s evangélium került forgalomba, majd mérges tan viták indulnak meg az ő igazi isten volta felett; egyik rész azt állítja, hogy ő a szentlélektől áthatott szűztől született s mint ilyen Isten lényéből áramlott ki, másik rész azt vitatta, hogy csak Isten akaratából állott elő és pedig öröktől fogva, mások ismét magát a földön megjelent Istent látták benne, ismét mások egyszerű embernek,

mint bárki közülünk, tartották s maga a második században élt Tertullianus azt állítá, hogy Carthago környékén is embernek tartották Krisztust. A smyrnai Noetus 200 körül pláne azt tanította, hogy a fiú Jézus önmagának és nem másnak fia; samosatai Pál antiocliai püspök szerint Jézus ember volt, de szüztől született s a szentlélektől fogantatott s bölcsesége és erénye által érdemessé tette magát arra, hogy a logos (az isteni kijelentés eszköze) vele egyesüljön. Hogy hány püspököt, egyházatyát kergettek el karhatalommal efféle tanok miatt állásukból, hány zsinat kapott hajba az ezen kérdés feletti vitában s mily ádáz gyűlölettel fordultak az így megbélyegzett eretnekek ellen: ki tudná felsorolni!

Ez azonban még csak nyitánya volt a későbbi nagy forradalmaknak. Már az első században kiközösíti egymást a pogány és zsidó keresztyénség; Péter és Pál apostol egymás iránti ellenséges viszonya átragad az első keresztyén felekezetekre is s hol Pétert, hol Pált tekintik igazi apostolnak, az ebjoniták és nazaraeusok azon vetekedtek, hogy a mózesi törvények kötelezők-e a pogányból lett keresztyénekre, vagy csakis a zsidókból lett keresztyénekre. Később az új hellénizmus, gnoszticizmus és manichaeizmus behatása alatt a legképtelenebb tanrendszerek születnek meg, a pogány vallás még egynehány kísérletet tesz az új keresztyénség legyűrésére, hogy végre is I. Theodozius alatt a negyedik században átengedje helyét örökre az állami keresztyén egyháznak. Az alexandriai Serapeion a benne levő Serapis szobrával együtt rombadöntetett egy véres összeütközés folyamán, de az ég és föld nem dőlt össze, mint a hogy e szoborhoz fűződő pogány hit tartá, hanem a pogány vallás az csakugyan rombadőlt, a klasszikus kor sok nagybecsű műkincsével egyetemben, mely utóbbiakat a keresztyén fanatizmus Krisztus ügye érdekében tartotta szükségesnek megsemmisíteni.

Hányszor ismétlődött meg a keresztyénség első ezer évében ennek a két eszmének összetűzése, mely hívők és hitetlenek táborára osztotta az emberiséget? hány forradalom szikrája pattant ki puszta fogalmi eltérésekből? a Bruys Péter, Henrik barát, Eudo de Stella, a patarenusok, albigensisek, wiklefíták és Húsz János

reformeszmei hány máglya lángjaiban nyerték el a tűzkeresztséget, míg végre Luther és Cálvin leszállíták trónjáról Rómában székelő földi helytartóját Istennek, hogy aztán a felvilágosodás századában, egyik utódja a csalihatatlanság dogmájának megállapításával ismét felidézze a tisztult emberi értelemnek hatalmas forradalmát a vallásos bigotizmus ellen? Bizonya mondom: a forradalom szikráját pattantja ki minden lejárt idea, minden túlhaladott világnézet, minden erőszakoskodás a lelkiismereti szabadság és szabadvizsgálódás ellen, minden visszaélés, mely milliók gazdasági érdekeit kevés kiváltságosok kapzsiságától, befolyásától kívánja függővé tenni.

A szociális eszmékben rejlő forradalmi csírákról feleslegesnek tartom a bővebb tárgyalást, egy előbbi fejezetben úgylis bővebben foglalkozván már velők. Ez eszmék küzdelmének mi épen központjában vagyunk; szemünkkel látjuk napról napra növekedő térfoglalásukat s azon átalakító befolyást, melyet politikai s társadalmi viszonyainkra gyakorolnak. Senki sem tagadhatja, hogy ez eszmék csakugyan ellentétben állanak a ma még erős lábon álló osztályuralmi törekvésekkel s az ezek védelmére szogáló jogrenddel. Az is bizonyos, hogy a politikai s társadalmi jogok és kiváltságok birtokosai nem egykönnyen engednek teret az őket egyesesen létérdekeikben megtámadó eszmék érvényesülésének; csakhogyl épen azon fordul meg a dolog, hogy öröklött előjogok s az ezek révén felszaporodott javak útját állhatják-e a munka jogán tisztességesen élni akaró nagy tömegek életérdekeinek akkor, amikor az elenyészően csekélyszámú kiváltságosok túlhajtott életigények nek kielégítése, a köz javának úgyszólván semminemű ellenértéket” nem szolgáltat, sőt egyenesen meggátoljad a társadalom organikus fejlődését, a munka nélkül való boldogulhatás lehetővé tétele által. Hogyl ez az állapot; soká nem maradhat így: bizonyos; s az is kétségtelen, hogy az ennek megváltoztatását célzó törekvések előbb-l utóbb győzelmesen kerülnek ki a küzdelemből, melyet. azonban minden forradalmi jellege mellett is meg lehet; vívni békés eszközökkel, csak ne hiányozzék a hozzávaló jóakarát, emberiség és az adott viszonyokkal

való komoly számottevésre megkívántató értelmi belátás.

A forradalmak csíráiról szólva, nem hallgathatok el néhány megjegyzést azon ellentétekről sem, amelyek a tudományos ismeretek, a műveltség terjesztése terén hintegetik el a forradalmi szellem magvait. Ismeretes mindnyájunk előtt, hogy a legegyszerűbb tudományos igazságok mily nehezen mennek át a köztudatba s mily kevésbé képesek útját vágni rég felismert tévedéseknek s ezekre alapított intézmények elfajulásának. Hogy csak pár példát említsek fel: a csillagászat s geológia terén elért eredmények ugyan mennyiben alakították át azon képtelennél képtelenebbé vált tanokat, melyekkel például vallásitanítás címén megmaszlagolták még ma is az ifjúság lelkét s teszik bigottá a tanulásra nem képes hívők óriási tömegét? Hol látjuk eredményét annak a mélyenjáró történetbölcsészeti s etikai kutatásoknak, melyek az erkölcsiséget már régen függetlenítették mindennemű vallástól s tisztán az emberi élet, nemünk fejlődéstörténetének, tiszta értelmi alapon felépülő törvényének igazolták, amelynek semmi köze sincs kijelentett vallások rég elavult dogmarendszeréhez, vagy gyermekmesékhez fűződő vallásos világnézetéhez? Vagy említsem-e a közoktatásnak már-már botrányossá váló berendezését, amely miatt rég letűnt korszakok bárgyúsággá vált ideológiái szellemében akarják a ma emberét nevelni, holt ismeretek zagyvalékával terhelve meg a fogékony ifjúi elmét, elzárva a természet és ember életének kéznélfekvő nagy igazságaitól £ egy embertelen, hazug és képmutató társadalmi s állami jogrend fajnalkóivá igyekezve formálni a jövő embereit: a fennálló igazságtalan állapotok örökössé tételére számítanak? Felhozom-e szomorú például azt a szemérmetlenül űzött visszaélést, mely a legkülönbözőbb családi és társadalmi nexusok révén üresfejű törtetőket állít fontos állami s társadalmi pozíciókra s vallási exaltációban szenvedő egyénekre bízva az oktatás legfontosabb ágának intézését?

Lehet-e aztán csodálnunk, ha az ismereteket az élet számtalan más forrásaiból is merítő ifjúság s érettkorú férfiak csakhamar rájönnek önmaguktól is arra,

hogy itt egy tervszerűen űzött megtévesztés folyik, egy tarthatatlanná s észszerűtlenné vált világnézet érdekében, melynek társadalmi s jogrendje sötét századok szellemét van hivatva tovább plántálni s ez úton bizonyos társadalmi osztályok kiváltságos helyzetét állandósítani s örökössé tenni?

Az emberi szellem nem ismer nyugvást, nem tűr el békót, nem tér vissza soha a már egyszer bejárt útra, hanem mindig új csapások felé halad. Aki e haladás útjába áll, előbb utóbb, de bizonyosan elsöpri mindenestől. A forradalmak csírája ott szendereg már minden megért eszmében, minden kivívott győzelemben, melyeket ugyanoly harcok érleltek meg, mint amilyenek megváltoztatásukat fogják előidézni. Minden forradalom egy mértföldmutatója az emberiség fejlődésének, a kultúra és felvilágosodás terjedésének, melyeket nem elfojtani, hanem békés alkotások terére szorítani s így hasznosítani kötelességünk.

Szabadkőművesség.

A szabadkőművesség történeti múltjáról, megalkulásának és fejlődésének egyes mozzanatairól, teljesen megbízható kútforrások állnak ma már rendelkezésünkre úgy a külföldi, valamint a hazai irodalomban.* Hallomásból legalább minden művelt ember tudja, hogy az az egész világra kiterjedő szövetség, melyet egységes célok és törekvések fűznek össze s amelynek tagjai a világ bármely részén egymásra ismernek bizonyos titkos jelekről és szólásmódokról s egymással mint testvérek érintkeznek bármely kulturális kérdés tárgyalásánál. Az is ismert dolog, hogy szigorúan zárt társaságot alkotnak, melybe avatatlan be nem juthat s összejöveleiken bizonyos hagyományos ritus szerint dolgoznak s munkáik eredményét nem publikálják a világnak, hanem kizárólag humánus alkotásaik útján adnak életjelt létezésükről. Hogy nem titkos társulalot alkotnak,

* Arató Frigyes: „A szabadkőművesség”, Budapest 1902; Scarus: „A szabadkőművesség”, Budapest 1907; Mentor: „A szabadkőművesség”, Budapest-Szeged 1910.

azt is tudja mindenki, mert hiszen az egyesülési jog-alapján szervezett szövetség az államkormány által helybenhagyott alkotmány szerint működik s mint ilyen alá van vetve az állam ellenőrzésének, mely a szövetség működését bármikor felfüggesztheti s beszüntetheti, ha az állam és a társadalom törvényes rendjét esetleg veszélyeztetné.

Dacára azonban e mindenki által ismert állapotnak, el lehet mondani, hogy az emberi művelődés terjesztésére, a felebaráti szeretet ápolására s az egyén lelki életének nemesbítésére hivatott intézmények között nincs egyetlen egy sem, amelyről ellentmondóbb nézetek volnának elterjedve, mint épen a szabadkőművességről. Kíváncsiság, elfogultság, tájékozatlanság, rosszakarat és elismerés épenúgy terjesztői ez általánosnak mondható fogalomzavarnak, mint a szabadkőművességet tagadhatlanul jellemző titokzatosság, a mindennapi élettől való szándékos elzárkozottsága s legnemesebb alkotásainál is a névtelenség leple alá való visszavonulása. Sajátságos vonása az emberi léleknek az, hogy arról, amit nem ismer, amiről csak homályos sejtelemmel bír, a szabadjára bocsátott képzelet segélyével vagy torzképeket rajzol maga elé s fata morganaszerű körvonalakkal határolja, vagy pedig teljesen köznapi mértékkel méri s a megszokott életviszonyok sokszor megszokott kicsinyes kereteibe igyekeztén beilleszteni: a helyes értékelés mértékén jóval alul marad. A valóság megismerése aztán az első esetben csalódást eredményez, az utóbbibm pedig, legtöbbször, hamar beálló közönyt támaszt.

Leggyakoribb ellenvetés a szabadkőművesség ellen az, hogy ha csakugyan olyan nemes célok vezérlik munkájában, mint aminőket hirdet s tényleges alkotásaival csakugyan igazolni látszik: mért titkolózik? miért bújik el a nyilvánosság elől? miért nem áll ki a fórumra, hogy a haladás minden igaz barátja hozzásegődjék, eszméi megvalósításában segítségére siessen? Tagadhatlanul sok igazság van az enemű szemrehányásokban. Mielőtt azonban kielégítő választ adhatnánk e felvetett kérdésekre, helyénvaló lesz tájékozódnunk a szövetséget életrehívó körülményekről és indító okok-

ról, ami által sok más felvethető kérdésre is könnyű lesz megtalálnunk a feleletet.

Hogy a szabadkőművesség azokban a századokban, amelyeket a történelem sötét névvel jelöl, nem valami ártatlan mulatság lehetett – ha ugyan 1717 előtt a mai értelemben vett szabadkőművességről beszélni egyáltalán lehetséges? – s a titkolódzás egyenesen életmentő jelentőséggel bírt: nem szorul bővebb magyarázatra előttünk, kik a krisztusi szeretet jegyében működő Róma, az inkuizíció s a feudalizmus áldásait alaposan ismerjük.

Azon eszmék, melyeket munkám eddigi fejezeteiben röviden ismertettem, hosszú századok szellemi, gazdasági és politikai küzdelmeiben születtek meg és érlelődtek mélyreható igazságokká s nyerték el a vérkeresztséget és ha talán tökéletlenebb alakban is, de ott éltek az elmúlt korszakok gondolkozóinak, szenvedőinek lelkében, mint a barázdába elhintett magvak, melyek tavaszi napsugárra: a felvilágosodás napjának sugaraira vártak. Ki mert volna a hűbériség, az embertelen zsarnokság napjaiban népjogokról említést is tenni? a Canossa-járás és inkuizíció korában ki lett volna bátor Róma mennykövei elé állani s a léleknélküli dogmatizmus s féktelen hierarchia erőszakoskodásának kész prédájául odadobni magát? Sőt tekintsük meg a mai viszonyokat s el kell ismernünk, miszerint a tisztán tudományos működési tereket kivéve, minden téren az elvek és meggyőzések folytonos kompromisszumával találkozunk, úgy politikai, mint társadalmi téren s különösen vallási s egyházi közületekben predomináló szerepet játszik az igazhitűségkérdése, melytől rengeteg-sok embernek „egész anyagi ekzisztenciája függ s a bármely téren való boldogulásnak ezer szála bogozódik össze e tisztán szubjektív természetű színvallással. A feudális korból itt maradt latifundiumok s holtkéz birtokok ezer meg ezer alkalmazottja ma is kenyeret adó ura politikai s egyházi hitvallását kénytelen, legalább fennhangon vallani, ha magában talán azzal homlok-egyenest ellenkező nézeteket ájpol is lelkében, az állami hivatalokat betöltő (értelmiségi) kénytelen alárendelni magát fenhatósága, sokszor lényegesen módosuló néze-

tének, hogy legalább a kellemetlen szekatúrától mentve legyen s az anyagi romlástól megkímélje magát és övéit; az egyházi rendek dogmatikus bilincsekbe szorítják az élethivatás révén kenyeret is náluk kereső egyedeket s rég elavult tanok hirdetőivé lenni kényszerítik az illetőket, legtöbbször egyenes meggyőződéseik ellenére. S mert az életharc első sorban kenyeret igényel: az elvi álláspontok többnyire hátrálni kénytelenek a pusztá létkérdés előtt s az opportunizmusnak mindennel és mindenkivel megalkuvó szelleme ránehezedik lomha ködként egész szellemi és anyagi életünkre s megakadályozza a tiszta ember-eszmény kialakulását és érvényesülését.

Mennyivel inkább kötve voltak sötétnek méltán nevezett századokban a mindenrendű s rangú emberek enémű föltételek által, amikor minden jog csakis azerősebb védelmét szolgálta s a legkiválóbb egyéni értékek is csak a hozzájuk való alkalmazkodás által válhattak, pusztá létfentartási eszközzé is? A középkor századainak teremtő s forradalmi szellemei fejedelmi, főpapi és főúri udvarok körében húzódtak meg, ott érlelték a művészet, költészet és bölcsészet emberiséget újjászülő eszméit s váltak legtöbbször akaratuk ellenére retrogád törekvések, természet- és népjogellenes intenciók eszközeivé. Az élet mindig erősebb volt az eszméknél s az előbbi az utóbbiak vetését mindig Csak hosszú idők leforgása után érlelte meg gyakorlati életigazságokká, hogy ismét, nagysokára, teljesen asszimilálva törvénnyé emelje.

A szabadkőművesség, amennyire legrégebbi okmányai-ból következtetnünk lehet, egy folytonos tiltakozás volt mindazon visszaélések ellen, melyekkel a hatalom birtokosai az érdekkörükbe tartozók szabad gondolatát, szavaikat és cselekedeteiket, önző céljaik szempontjainak megfelelően lehetetlenné tenni igyekeztek. S ha a mondák korába tartozó első szabadkőművesi szervezkedések lényegét nem állapíthatjuk is meg kellő bizonyossággal, sőt még azt se mondhatjuk meg, vajjon a középkor sokféle titkos társulatai legalább részben azonosíthatók-e a szoros értelemben vett szabadkőművesi közületekkel: már magából abból a történeti tény-

ből, mely a későbbi enemű egyesületeket állandó cél-táblájává tette a világi és egyházi hatalom erőszakoskodásainak, következtetnünk lehet, hogy a szabadkőművesség eleitől kezdve az emberi jogok és korszerű felvilágosodás eszméjének hódolt mindenkor s épen ez által hívta ki maga ellen a világi és egyházi zsarnokság féktelen dühét és embertelen kegyetlenkedéseit.

Míg a szabadkőművesség nem volt egyéb, mint templomépítő kőfaragók és kőművesek zárt társulata, mely a mesterséggel járó fogásokat volt hivatva megvédelmezni kontárok visszaéléseitől s a középkori céhek szokásos szabályai szerint volt szervezve: aligha szolgáltatott okot arra, hogy a hatalom birtokosainak éberségét magára vonja s maga ellen retorziót támasszon. Azok az egyszerű mesteremberek, kiknek titkos építészeti jeleit középkori műemlékek kövein bőven találhatjuk, aligha foglalkoztak oly eszméssel, melyeknek nyomait még egykori, tudósok s költők műveiben is csak elvétve ismerhetjük fel s akkor is többnyire az igazi elvet óvatosan elpalástolni igyekvő allegorizálással s az ennek megfelelő szimbolizálással, nehogy az illető körök hatalmi tényezőinek sanda gyanúját, vagy ellenséges érzületét maguk ellen harcba szólítsák. Az ember és emberiség fogalma az egész középkoron át annyira el volt homályosítva feudális és egyházi felfogások által, az egyéni érték és közszabadság annyira ki voltak szolgáltatva a hatalmasok önkényének s az ezt támogatni hivatott jogi és társadalmi rendszernek, hogy egy kőművesi vagy bármely más ipari társulás körén belől fel se tehető olynemű reformtörekvés, mely a létező viszonyok erőszakos felforgatása útján esetleg erőszakosabb rendszabályok alkalmazását tette volna szükségessé. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a középkor hatalmasainak embertelen túlkapásai, igazságtalan erőszakoskodásaival szemben ne támadtak volna egyesek lelkében ellenhatást érlelő gondolatok, nagy szociális felbuzdulások, de amelyek azon korban még nem nyilvánulhattak meg számottevő társadalmi akcióban.

Lehetetlen feltételeznünk is, hogy a középkori egyház és fejedelmi udvarok eszeveszett pazarlásai, a hűbérurak

alávaló zsarnoksága, a vallás nevében űzött sok visszaélés, józan ésszel ellenkező babonák, elvetemült erkölcsitelenség és szándékosan ápolt, népbutító törekvések ne keltettek volna fel a nemesebb gondolkozásnak lelkében méltó felháborodást és igazi lelki undort, de azt is be kell látnunk, hogy az általános elnyomatás és tehetetlenség ezen korában inkább is a lelkek mélyén forrongott a létező állapotokkal való elégedetlenség érzete, aminek konkrét megnyilatkozását egyelőre elfojtotta a félelem, az életöszön, mely az emberies eszmék nyílt színen való hangoztatásával végveszedelembé döntötte volna azok vallóit. Hosszú időnek kellett elfolyjni addig, míg a leg-egyszerűbb igazságok átmentek az emberek köztudatába, míg nyilvánvalóvá lett, hogy a néphatalom bitorlói nagyon is közönséges ragadozók, a vallás szolgái telhetetlen kéjencek s képmutató ingyenélők, az erkölcs prédikálói többnyire elvetemült gonosztevők, kiknek nincs más céljuk, minthogy az emberek tudatlanságának fentartásával saját befolyásukat minél szilárdabb alapokra fektethessék. A humanisták egész légiója dolgozott századokon át azon, hogy az ember fogalmát a hozzátapadt szennytől megtisztítva, emberiesebb eszmék hassák át a lelkeket, hogy Lutherek, Cálvinok, Zwinglik támadjanak, kik Róma garázdálkodásainak gátat vessenek, verulámi Bacók, Lockék, Comeniusok álljanak elő, hogy az emberi élet igazi céljáról felvilágosítsák a hatalom jármában sinlődő népmilliókat s a tudás forrásait megnyissák a gondolkozó értelem előtt.

Rendkívül jellemző a szó igazi értelmében vett szabadkőművesség létrejöttét néhány évtizeddel megelőzőtt nagy tanítómesternek Amos Comeniusnak „Nagy Oktatástan” (1628-31) című korszakos munkájához írott előszava Andrea János Bálintnak, melyben korának szomorú állapotát megrázó vonásokkal festi, ezeket mondván: „Minden romban vagy pusztulóban van, vagy fenekestől felfordulva. Értelem helyett ... a legtöbbször szemszúró tudatlanság tapasztalható, annyira, hogy a legszükségesebb dolgokat sem sokkal jobban ismerik, mint az állatok. Okosság helyett . . . teljes feledése ennek s a halandó dolgok után való mohó vágy ragadja magával az embereket . . . kölcsönös szeretet helyett kölcsönös

gyűlölet, ellenségeskedés, háború, öldöklés. Az igazság helyén egyenetlenség, igaztalanság, elnyomatás, tolvajlás, rablás. A szűzies szemérem helyén gondolkozásban, beszédben, cselekedetben való tisztátalanság, fajtalanság. Az egyszerűség és igazságosság helyén hazugság, csel, rosszakarató csalárdság. Az alázatosság helyén mások iránt való dölyf és felfuvalkodottság . . . Még azok is, kik mások vezetőinek tartják magukat helytelenségben járnak elül, tévútra vezetnek; akiknek a világosság hordozóinak kellene lenniök, többnyire sötétséget árasztanak. Ha valahol valami jó és igaz van, az is csonka, béna, rom; csak árnyéka és látszata annak, aminek lennie kellene. Aki ezt észre nem veszi, az tudja meg, hogy káprázatban szenved; a bölcsek azonban, akik nem a megszokott előítéletek szemüvegén, hanem az igazság tiszta fényénél szokták tekinteni úgy a magok, valamint a mások dolgait, látják amit látniok kell.”

Az a korszak volt ez, amelyről a nagy Comenius így ír: „A tanban, a vallásban, a dolgok politikai és családi háztartásában minden fel van darabolva és szétszakítva. Alig dolgozunk már közösen megállapított terv szerint; a pártszellem mindenütt uralomra jutott. Mindenki azt hiszi, csak ő a bölc; mindenki csak arra törekszik, hogy maga érezze jól magát; mindenki csak azon aggódik, hogy a másik valamiben megelőzi; mindenki sietve igyekszik magához ragadni, amit csak lehet, sőt ha érdeke kívánja, senkise kiméli a másiknak vérért. Az ember kifosztja és elnyomja az embert; egyik társaság kifosztja és elnyomja a másikat, egyik nép a másikat. Azért azt tanácsolom, hogy az elválasztott sokaságból az egységhez, a számtalan párttörekvésekből, melyek végleglenül eltávolítanak minket egymástól, közös javaink és boldogulásunk közös gondozásához térjünk vissza. Mert, ha minden mi dolgunk egyszerű, csomók és bonyolódások nélkül való; ha minden enyhe, benső lényegénél fogva, ijesztő eszköz nélkül, tetszetős volna; ha végül minden a közjót célozná s ily módon bölcseséggel volna mindenek számára a megfelelő arányban elrendezve, úgy, hogy kiki a neki járó részt megkapná: mily egész mások volnának viszonyaink!”

Abban az időben hangzottak el ezen, az újkor minden

szociális eszméit magukban foglaló szavak, amikor Angliában 1603 körül megkezdtek a szertehúzó s jórészen pusztulásnak indult szabadkőművesi, építéssel foglalkozó páholyokat újjáalakítani s Andreas német apát a soknemű társaságokból egy tudóstársaságot akart szervezni a humanizmus, hazaszeretet és tiszta vallásos érzület ápolására. S csakugyan meg is alakult az ú. n. rózsakeresztesek rendje, de csakhamar elfajult egész működésük annyira, hogy Andreas nem bírván a már-már szélhámosságra vetemedettek kezéből kivenni a társaságot: Oqmeniussal szövetségbe s ő rakta le „Pansophia” és „Panegersia” című műveiben azon eszméket, melyek mai napig vezérlő gondolatait alkotják a szabadkőművességnek.

Negyven s egynehány évvel később, 1717-ben, ezen Comenius által lerakott elvek és eszmék szellemében született meg az igazi szabadkőművesség Londonban, melynek alkotmányát a skót presbiteránus lelkész Dr. Anderson Jakab készítette el s ezen időtől kezdve a régi építőmesterek céhe csak a szellem, a lelkek fenéséges templomának felépítését ismerte feladatának, tagjai is a tudomány, felvilágosodás és humanizmus zászlóvivőiből toboroztatva össze. Ezzel megszületett a szabadkőművesség, mint egy folytonos fejlődésben levő életelv a világosság terjesztésének egyik elsőrendű faktora, mely vallási, faji, nyelvi tekintetek nélkül, az egész emberiségnek egy szerető nagy családdá való átfórmálását tűzte ki feladatául.

A legjobb időben elvetett mag gyors csírázásnak indult azután. Már a 16-ik század második felében s a 17-ik században hatalmas csapásokat mért az egyház lélekölő dogmatizmusára a természettudományok sok nagy lángelméje, egy Copernikus, Galilei, Newton, Leibnitz, Pascal, Descartes, Baco, Papin, Roemer Olaf, Harvey, Cassini, Toricelli stb. s a természet életét átható törvényszerűség felismerése, s a kutatási módszer szigorúan tudományos megállapítása megkondította a lélekharangot a tudatlanságra alapított vallási zsarnokság uralma felett. A gazdag örökséget meghatványozta a 18-ik század, egy Franklin, Volta, Galvani, Lagrange, Laplace, Linné, Buffon, Lavoisier, Cook, Bougainville, la Perouse felfedezéseivel s a termé-

szetvizsgálók nyomában kibontá hatalmas szárnyait az irodalom, melyről találóan mondja Duruy, hogy „minden tért elfoglalt, s mindent irányítani akart. Nem dolgoztak többé szép verseken, hanem szép gondolatokon. Ezentúl nem azért ecsetelték a társadalom bajait, hogy nevesenek rajtok, hanem, hogy megváltoztassák magát a társadalmat. Az irodalom fegyverré vált, mellyel mindenki, avatatlan és hozzáértő egyaránt bánni akart. Az írók valóságos betörést intéztek a politika terére, melynek sajtósága következetlenséggel, épen azok tapsoltak leghevesebben, kiknek mindenük emiatt kockára került.” A Voltaire, Montesquieu és Rousseau szelleme mint orkán süvöltött végig az agyonbutított, agyonboiondított világon.

E szabad szellemi mozgalom előhírnökei voltak a 17-ik századbeli angol deisták is: Herbert Edvárd, Hobbes Tamás stb. Ez utóbbi különösen sokat tett arra, hogy a vallásos nézetek prepotenciája az értelem ítélete elé állítva korlátoztassék. Szerinte a kereszténység a görög bölcsészet színeivel festett keleti ábrándkép; de hasznos szer a forradalom ellen, alkalmas támasza a világi hatalomnak a polgárosultság fejlesztésénél és a rend fenntartásánál s különben is szerinte a vallás csak szubjektív képzeleten alapul, miután objektív alapja az emberi szellem ismeretkörén kívül esik s bár minden polgár azt hiheti a mi néki tetszik, de hite nyilvánulásának módját, az egyházi ügyeket az állam képviselőjének a királynak joga van szabályozni az állami és társadalmi rend céljainak megfelelően. A francia Bayle Péter, a 18-ik században, az ír Toland János, az angol Woolston Tamás, Chubb Tamás, Hume Dávid és mások készítették elő az utat azon mélyreható szellemi forradalomhoz, mely a francia encyklopédisták által tisztító tűzként hatott a népek lelkét megülő sötétség birodalmára. Ez a szabaddá lett szellem döntötte le az önkényre alapított királyi trónust, a korhadtt államszervezetet s széttépte azon bilincseket, melyekkel a papuralom a lelkiismeretet rabszolgaságába kívánta görnyeszteni századok óta.

Az egyházi tanrendszer hatalmas döngetésével egyidejűleg megindult az emberi jogok és társadalmi élet kereteinek észszerű megállapítását célzó tudományos eszmeáramlat is. A hűbériségnek középkorból fenmaradt

törmelékeit kezdték eltakarítani a haladás, az emberi boldogulás útjából, a közigazgatás kiáltó igaztalanságait maró kritika tárgyává tették, az állami jövedelmek közjóra szolgáló felhasználását egyre hangosabban követelték, a személyes szabadság biztosítókat szaporítani igyekeztek, a büntető törvény embertelen szigorát humánus szellemben reformálni törekedtek, a rendi kiváltságokon alapuló önkény elé gátakat emeltek, a közteherviselést, a munka felszabadítását a tőke nyomása alól, a szabad versenyt a területi egyedárúság helyett tudományos s gyakorlati úton levegőhöz jutni segítették, egy szóval megindult a világot újjászülő eszmei forradalom, mely egy csapásra megváltoztatta a világ ábrázatát s új egeket s földeket tárt fel a küzdő, gondolkozó s elnyomott népmilliók szemei előtt.

Az így megindult reformtörekvések hatalmas segítő-társakra találtak az ép ezen időtájt újjászervezett szabadkőművesi műhelyekben is. A tudomány által leszűrt életelvek ezekben dolgoztattak fel az élet gyakorlati céljainak megfelelő formában, itt asszimilálódtak az emberiség köztudatával s innen vitettek szét a társadalom legalsóbb rétegeibe is s mint erjesztő kovász hatottak a 19-ik századdal beköszöntött nagy, eszmei ébredésre. Azt lehet mondanunk, hogy mindezen forradalmi gondolatok az e korbéli szabadkőművesi műhelyekben vették el a fennálló állami és társadalmi rendre nézve veszélyes jellegüket, itt szelídültek meg humánus, progresszív reformtörekvésekké s váltak az emberiség békés fejlődésének pótolhatlan eszközeivé.

Az emberiség egyetemes boldogságáért munkálkodó szabadkőművesség irtózott mindenkor minden erőszakoságtól; az értelem fejlesztése, a gondolatok érlelése, tisztázása útján, a meggyőzés eszközeivel vette fel a harcot, minden téren a kultúra előbb vitelére. S mert sohasem tévesztette szem elől, hogy üdvösebb meggyőzni, mint legyőzni az embereket s tudta, hogy a tudomány elvont igazságai mily nehezen mennek át az emberek köztudatába s válnak a meglévő intézmények átalakítóivá: megelégedett a puszta tanítással, az értelem felvilágosításával, a meglévő bajok gyógyításával s ezek forrásainak apasztásával, úgy gondolkozván, hogy azzal

szolgálja legjobban az emberi művelődés és boldogság ügyét, ha nem kiélezi, sőt tompítani segít az ellentéteket, nem megosztja, de egyesíti a társadalmat alkotó elemeket s ez által a haladás természetes menetét biztosítani iparkodik az ugrásokkal járó visszaesés esélyeitől. Csakis így érthető aztán meg, hogy épen a szellemi forrongás legválságosabb időszakában koronás főket, a vagyon, születés és szellem legkiválóbb arisztokratáit egyesíteni tudta műhelyeiben minden országban s a szabadkőművesség egyet jelentett a békés haladással és tiszta humanitással.

A magyar szabadkőművesség.

A magyar szabadkőművesség külső történetét, vagyis azon viszontagságokat, melyeken a szövetség hazánkban az utóbbi században átment, Abafi Lajos „A szabadkőművesség története Magyarországon” (Budapest 1900. 437 l.(8°) című munkájában, eredeti kúti orrások alapján megírta. Mint előbbi fejezetében munkámnak már említettem: mai értelemben vett szabadkőművességről tulajdonképpen csak 1717 után, az angolországi nagy-páholy megalapítása után lehet beszélni egész Európában s hazánkban az első páholy 1750-ben alakult Brassóban. Impulzust erre minden valószínűség szerint a németországi s közelebről az ausztriai szabadkőművesség adott, mely utóbbi helyen Prágában, 1726-ban alakult az első páholy, vagyis 24 évvel a brassói páholy előtt. Ausztria tehát időrendileg megelőzte hazánkat a szabadkőművesség intézményének létesítésében, amiben nagy segítségére volt Mária Terézia férje, Lothringern Ferenc, ki maga is belépett a szövetségbe s mint ilyen, tevékeny részt vett a később alakult bécsi páholy munkáiban. Hogy ezen bécsi páholy munkáit az udvar körében tartózkodó magyar főurak, testőrök és magasabb rangú katonák is szorgalmasan látogatták: ismeretes. Az így kifejlődött páholyélet munkássága túlnyomóan humanitárius alkotásokra szorítkozott s tagjainak önművelődését mozdította elő s e célból profánokat is beengedett mun-

kaira, hogy a korszerű eszmék és törekvések felől azokat is tájékoztassa.

A jezsuiták által befolyásolt Mária Terézia később ellenséges érzületet tanúsítván a szövetség iránt, a páholy élet pangásnak indult, de azért nem szűnt meg teljesen, sőt titokban annál inkább terjedt a szabadkőművesség szelleme s a királynőnek befolyásosabb tanácsadói, közöttük a nagynevű Van Swieten is, szabadkőművesek lévén, döntő befolyást gyakoroltak a királynő elhatározásaira s az Ausztriában létrejött szabadelvű rendeletek s intézmények elsősorban a szabadkőművesek befolyására vezethetők vissza. Így például az egyetemek államosítása, a cenzurális udvari bizottságok átalakítása, a filozófiai elmélkedés megerősítése, az ünnepek nagy számának csökkentése, az ördögűzések, boszorkányperek eltiltása, a papság börtöneinek és testi büntetéseinek megszüntetése, a papi birtokok megadóztatására nézve a pápai jóváhagyás kikérésének megszüntetése s a pápai brévék kormányengedély nélküli kihirdetése s a tanítás ügyének javítása stb. mindannyi szabadkőművesi irányítás eredményének mondható. A jezsuita-rend eltörlésében is nagy részük volt a szabadkőművesek befolyásának, ami II. József alatt betetőzést nyert a szerzetesrendek nagy számának feloszlásával.

Úgy az ausztriai, valamint a magyarországi szabadkőművesség vezérlő elvei a régi angol alapelvekben gyökereztek, melyekben legfőbb szabályul az erkölcsi törvénynek való engedelmesség volt felállítva s azon vallás követése íratott elő, amelyben minden ember megegyezik, t. i. hogy jó és hű, vagyis derék ós becsületes férfiak legyenek, bármi elnevezés vagy meggyőződés válassza is el különben az illetőket egymástól. Ez volt azon egyetemes szabadkőművesi elv, mely mai napig egyesíteni képes a világ összes szabadkőműves szövetségeit s amely lehetővé tette, hogy a szövetségben koronás fők, vagyoni és szellemi arisztokraták, egyháziak és világiak, vagyonos és szegény, de jellemileg feddhetlen és szabad férfiak egyesüljenek egymással az emberi felvilágosodás és humanizmus ápolására.

Azon sincs mit csodálkoznunk, hogy mint minden intézmény, úgy a szabadkőművesség sem maradt érin-

tétlen az egyes korok uralkodó eszmeáramlataitól, a tudományos kutatás, természetmegismerés és társadalmi forrongások mélyreható reformtörekvéseitől, hanem mint mindenkor és mindenhol a korszellem kifejezője, annak hibáit és tévedéseit hűen tükröztette vissza, maga a szabadkőművesség se levén egyéb, mint egy folytonos fejlődésben és átalakulásban lévő eszme- és életelv, mely mint ilyen időről-időre alkalmazkodni kénytelen az egyes korszakok értelmi, erkölcsi és társadalmi világnézetéhez. Így történt meg aztán az is, hogy például az alchimizmus korában, amikor a fejlődésnek indult természetismeret az aranycsinálás és életelixirek feltalálásának naiv reményét keltette fel a lelkekben: a szabadkőműves páholyokban is szorgalmasan üzték az alchimista foglalkozást, kutatták a bármit arannyá változtatni képes titkot, az állati delejesség rejtélyeit, a mágusok régi álmát: a megholtak szellemeivel való közlekedés lehetőségét s koruk több efféle aberrációit. Ebből a tudományos betegségből sok kár háramlott aztán épen a szabadkőművesség intézményére is. Ugyanis annak megfelelően, hogy egyik-másik szabadkőműves közelebb állónak érezte magát ama titkok megfejtéséhez, magát elkülönítette a többitől magasabb fokokba való beosztás által s így lassanként egész sorozata támadt az ú. n. magas fokoknak és pedig anélkül, hogy a titok nyitjához bármelyik is közelebb jutott volna. Egy beteges s hozzá költséges szenvedéllyé vált így az alchimizmuskodás, melyet egyesek bizony nem mindig önzetlenül használtak ki a mások rovására. Egy rendkívüli tehetségű és befolyásos szabadkőműves, Aigner 1792-ben így ír még erről a tárgyról: „Nem ellenzem teljesen, ha egyes tagjaink az úgynevezett titkos tudományokkal foglalkoznak, de csak amennyiben azok a vallás alapelveivel és a kipróbált tapasztalatok által felvilágosodott ésszel nem ellenkeznek. Mihelyt azonban ezeken a határokon túlmenni akarnak, veszélyes tévútra térnek és híveikkel nagy veszedelembé, avagy a legnagyobb szerencsétlenségbe kerülnek.” (Abafi Lajos említett műve 378. l.)

Azon nagy társadalmi ellentétek, melyek a 18-ik században a rendiség hatása alatt hazánkat annyira szét-

tagolták s a haladás útjától elzárták, párosulva a köz-igazgatás, igazságszolgáltatás önkényes voltával s a közművelődés módjainak elhanyagolásával, nagyon is szükségessé tették a szabadkőművesség amalgamizáló munkásságát, az emberi együvértartozás érzésének fejlesztését s ez által a polgáriasodás feltételeinek megteremtését. Ily irányú munkásságukkal első sorban a Németországgal élénkebb összeköttetésben álló németajkú polgártársaink tüntették ki magukat, s ők voltak a szabadkőművest eszmék kultiválásának első pionírjai. Brassó, Nagyszeben Eperjes, Pozsony, Pest voltak első felkarolói az eszmének s többnyire nagy történeti névvel bíró magyar főurak védelme és vezetése alatt. Ezekhez csatlakoztak később Selmecbánya, Besztercebánya s a szepességi páholyok, majd a varasdi, zágrábi, eszéki és körösi páholyok. A 18-ik században alakult páholyok története telve van a különböző rendszer szerint dolgozó páholyok legitimációnális, azaz a külföldi nagypáholyok részéről való elismertetés végett folytatott küzdelmekkel, huzavonákkal, mely a páholyok intenzívebb munkásságát jó részben megbénította. Prága, Bécs és Berlin voltak ezen korban azon szabadkőművesi gócpontok, melyek, mint a világszövetség elismert fő kommandatúrái jogosultsággal bírtak arra, hogy más országok szabadkőműves szövetségeit törvényesnek minősítvén, velük szerves összeköttetésbe lépjenek s úgyszólván a munkaengedélyt megadják részükre. A magyar szabadkőművesség annáleseinek rendkívül érdekes lapjai azok, amelyek azon önállósítási törekvéseket örökítik meg, amelyeket az e korbéli magyar páholyok tettek azon célból, hogy magukat Bécs és Prága uralma alól függetlenítsék s önálló magyar szabadkőművességet szervezzenek. A szövetség rendszabályai értelmében ugyanis a tartományi önállósággal nem rendelkező páholyok adófizetői voltak az őket legitimáló külföldi nagypáholyoknak, amitől s általán az idegen befolyás erősítésétől a magyarországi páholyok mindenkor idegenkedtek s teljes önállóságra törekedtek.

A függetlenségi törekvés egyik legérdekesebb példája gyanánt felemlítem az ú. n. Draskovich-féle rendszer szerint dolgozó páholyok küzdelmét, mely e páholyok

szervezőinek hazafias érzületére is érdekes világot vet. E rendszer szerint dolgozó páholyok horvát páholyok voltak, számszerint négy: ú. m. a glinai, zágrábi, körösi s a varasdi. Alapítóik gróf Draskovich János és gróf Niczky István voltak, az előbbi magasrangú katona, az utóbbi helytartósági tanácsos, majd Kőrösmegeye főispánja, végül francia ezredes. Draskovichot különösen bántotta az, hogy az említett páholyok munkássága nem volt tekintettel a magyar nemzeti szempontokra, hanem nyelv és szellem tekintetében határozottan németesítő tendenciával bírtak. Úgy ő, mint hű társa gróf Niczky, az által véltek segíthetni a bajon, hogy függetlenítik magukat a bécsi és prágai nagypáholy befolyásától s egy teljesen önálló, magyar szabadkőművességet létesítsenek. Ezen törekvésük eredménye lett aztán az említett horvát páholyok egyesülése „a szabadsághoz címzett reformált páholyrendszere” címen, melyet később Draskovich-féle rendszerű szabadkőművességnek neveztek.

1777-ben már egy, minden külföldi szabadkőművesi főhatóságtól teljesen független magyar szabadkőművesség létesült, mely azonban a berlini s általán a németországi szabadkőműves szövetséggel barátságos összeköttetésben állott. Az így megalakult szövetség főcélja volt „oly állhatatos gondolkozású férfiakat, kik köztiszteletben állnak és nemes szívvel bírnak, a magyar királyságban egyesíteni és képesíteni arra, hogy legkellemesebb kötelességükké tegyék mindazt, amit az emberiség jó volta követel, a legbensőbb buzgalommal előmozdítani.” (Abafi idézett munkája 80. 1.) Az így megalkotott szövetség szervezésére vonatkozólag jellemző alapszabályaiknak azon pontja, mely az egyenlőségről szól, mire nézve így körvonalazták feladataikat: „Megcáfolhatatlan igazság, hogy természet szerint mindnyájan egyformák vagyunk és hogy mind az, ami az emberek között egyenetlenséget okoz, csupán a fortélyok és becsvágy műve, miáltal a kisebb rész hatalma, valamint a nagy többség nyomása és üldöztetése keletkezett. Tévedés azt gondolni, hogy a törvények a gyöngébbek elnyomattatása ellen kellően intézkednek. A szabadkőműveseknek, kik a nagyobb résznek általános boldogsága fölött öröködnék, a törvények szigorú vizsgálata által meg kell az iránt győződniek,

hogy épen a törvények, melyeket a hatalmasabbak alkottak, még mindig az elnyomattatás eszközeiként, s annál veszélyesebben alkalmaztatnak mivel a szentség bélyegét hordják magukon. Tekintsük csak az adózó alattvalóink sorsát és látni fogjuk, hogy azok a reájuk rótt teher alatt csaknem összeroskadnak, holott általános hiszem, hogy azokra nagyobb teher nem rovatik, mint amennyit a törvény megenged. A nyomor e képe, híven ecsetelve, csak undort kelthet. Szükséges tehát, oly eszközökről gondoskodni, melyek által e visszaélésnek elejét lehetne venni.

„Távolról sem szándékozunk azonban az elfogadott vélemény vagy törvények által létesített társadalmi rendet felforgatni; nem akarunk és óhajtunk egyebet, mint az egyedüli segédeszközt, mely rendelkezésünkre áll felhasználni arra, hogy a hatalmasokat magunkhoz visszavezetjük, az alantasokat pedig magunkhoz fölemeljük. Ehhez képest a főmester szorgosan igyekezzék a testvérekkel megértetni, hogy a gazdagság, a hatalom és méltóságok fénye belső értékkel nem bír, amely csupán a személyes érdem szerint mérlegelendő. A bizalom, melyet a hatalom előidéz, elvész, mihelyt az megszűnt, holott az, amit az erény szerzett, mindig: megmarad, sőt balsorsban még fényesebben tündökölc (Abafi i. m. 89. 90. 1.)

Ezekhez az örökbecsű igazságot kifejező szavakhoz nem kell semmiféle kommentár s minden igaz ember ma is bátran magáénak ismerheti elf

E Draskovich-féle rendszer alapján aztán Pesten s Budán is alakultak páholyok, melyekbe a halhatatlan Kazinczy Ferenc intencióinak megfelelően, minden vármegyének minden jobb fejei odakapcsoltattak, hogy ezek a föld savai készítsék elő az elméket a vallásbeli tolerancia tanításának elfogadására és gyakorlására.” így (történt aztán, hogy mikor II József türelmi rendeletét kiadta „az kőművesek gondolkozásához képest kevés is volt.” A páholyokban uralkodó hazafias szellem jellemzésére elég ha felemlítem, miszerint az eperjesi páholy tagjai kifejezést adtak aifeletti aggodalmuknak, hogy oly fokozott patriotizmust fejtenek ki, amely az államra veszélyessé válhat; pedig mint Abafi megjegyzi: „ily

veszély alig foroghatott fenn, mert sehol sem mutatkozott államellenes irányzat vagy törekvés.” A 18-ik század nyolcvanas éveiben már Temesvárott, Kassán, Monyorókereken, Pozsonyban is újabb páholyok alakultak s az előbb említett páholyokat számbavéve s főleg tudva azt, hogy ezen páholyokban, az ország majd minden vármegyéjéből jelentkezett legkiválóbb egyének is helyet foglaltak: el lehet mondani, hogy élénk szabadkőművesi élet lüktetett már akkor hazánkban, aminek hatása úgy az irodalomban, mint a társadalom egybeforrasztási törekvéseiben jótékonyan érezhetővé vált.

II-ik Józsefnek nemzetellenes uralkodása alatt nehéz idők jöttek a magyar szabadkőművességre. Ugyanis bármily nagyra becsülték is a szabadelvű uralkodónak korszerű s a felvilágosodást s általános népjólétet célzó reformjait: politikai rendeleteit határozott averzióval fogadták s elnémetesítő törekvései ellen minden tőlük telhetőt elkövettek. Így aztán, jóllehet II. József épen a szabadkőművességet s az általa felszabadított sajtót szemelte ki elsősorban reformjaihoz segítőtársakul s ezekből mindkettőt melegen felkarolta, mikor meggyőződött arról, hogy a magyar szabadkőművesség egyáltalán nem hajlandó az ő alkotmány tipró eljárását támogatni, sőt ellene egyenesen nemzetvédő falankszot alkot: hidegen elfordult a szövetségtől s ha nem tiltotta is meg teljesen működését, de legalább erősen korlátozta. Ausztriában még élénk páholyélet folyt ugyan, amelyek néhányában nagy számmal helyet foglaltak előkelő magyar urak s szellemi és társadalmi kiválóságok is, de azért József ezek működésével se volt teljesen megelégedve s szigorúan megszabta, hogy hol és hány páholy tartatható fenn.

Ezidőtájt, azaz 1781-ben tétettek meg a lépések azon célból, hogy a magyar szabadkőművesség saját tartományi főhatósággal bírjon s ezzel az idegen befolyás alól teljesen megszabaduljon. Evégből először az osztrák és magyar páholyok egyesülése mondatott ki, majd külön magyar tartományi páholy alakított, melynek hatásköre alá tartozott Magyarország, Horvát-, Szlavon- és Dalmátország 12 páholya, gróf Pálffy Károly tartományi nagymester vezetése alatt. Hogy mily szellem lengte át

a Pálffy gróf által vezetett magyar szabadkőművességet, egy 1784-ben írott levele mutatja, melyben többek közt így szól: „szövetségünk feladata, hogy testvéreink között fentartsa és szítsa a fenkölt és hazafias szellemet, melynek elnyomása a nép többi rétegeiben el nem maradhat. Mint jó hazafiak tartozunk édes hazánknak azzal, hogy gondosan megőrizzük magunk között ezen hazafias érzelmek csíráját és a nemzet csemetéit, melyek mihelyt kedvező alkalom nyílik, gondozzák, visszaállítják és terjesztik ugyanazon érzelmeket, melyek a magyar népet mindezideig jellemezték . . . Ne ejtsük tehát el ezen egyedüli eszközt, mely számunkra még fenmaradt, hogy kedves hazánknak helyes és nagy szolgálatokat tehesünk, miknek szerencsés eredményeit látni már nem remélhetjük, de mikben utódaink már gyönyörködhetnek, ami bennünket visszaidézhet emlékezetükbe és amiért majdan áldanak bennünket”. (Abafi i. m. 149..1).

Ki nem látja gróf Pálffy ezen szavaiban ugyanazt a mély politikai tapintatot és belátást, mely az adott viszonyokkal való komoly számvetés alapján igyekezett II. József nemzetölő ténykedéseivel szemben legalább annyit megmenteni a jövőnek, amennyi azon időben egyáltalán megmenthető volt? Ugyanezen Pálffy grófnak és társának marad örök érdeme az is, hogy II. József halálos ágyán visszavonta nemzetellenes rendeleteit s a koronát is visszaküldte hazánkba. Annyi befolyása azonban mégse volt az osztrák udvarra, hogy megakadályozhatta volna II. Józsefnek 1785 elején kiadott s Pálffyhoz intézett rendeletét, mely a páholyok számát 5-re szállította le s ezzel a szövetség fejlődését egyszerűen megakasztotta. A despota hajlamú uralkodó nem tűrte maga mellett az általa megszabott szabadelvűség helyes értelmezését s az ily irányban végzendő munkának teljes keresztülvitelét.

Nem tartozik munkám keretébe felsorolni azon kiváló férfiak neveit, kik ezek időszakban mint a magyar szabadkőművesség zászlóvivői hazánkat az Európát ekkor forrongásban tartó egyetemes emberiségi eszmék felől tájékoztatni, nemzeti kultúránkat kifejleszteni és ezt közkinccsé tenni ismerték főfeladatuknak, csupán leszögezni kívánom, hogy a nemzet újraébredése politikai, társa-

dalmi és irodalmi téren, elsősorban a magyar szabadkőművesek munkásságának eredménye volt úgy a Királyhágón innen, mint azon túl.

A szabadelvűnek s igazságosnak ígérkező, de a francia forradalom kitörése által megfélemlített II. Lipót, bár maga is szabadkőműves volt, nem vette pártfogásába az uralma alá tartozó országokban a szabadkőművességet, sőt a francia forradalmat szülő eszmék terjesztésétől tartva, minden szabadabb mozgalmat éber figyelemmel kísért s e célból a titkos besúgók nézetei által is szívesen befolyásoltatni engedte magát. Halála után I. Ferenc uralkodása se kedvezett a szabadkőművesség terjedésének, aminek okát könnyen megtalálhatjuk a raj a nézve csaknem végzetessé vált francia forradalom eseményeiben. Sokan a Martinovics-féle összeesküvést is összeköttetésbe szeretnék hozni az azon korbéli szabadkőművességgel, aki, valamint egy-két társa valóban szabadkőművesek is voltak, de az elfogulatlan történeti kritika a franciaországi jakobinusok eszméivel szaturált, ezen különben kiváló férfiak szomorú véget ért ténykedését nem írja a szabadkőművesség rovására, s Dr. Várady Zsigmondnak a Martinovics-féle összeesküvésről írott munkája után e kérdés *res iudicata*-nak mondható, azt nem is említve, hogy azok az eszmék, amelyekért e férfiak élükkel lakoltak, még tagadhatlan túlzásaik s aberrációik mellett is a korunkat mozgató szociális eszmék homlokterébe nyomultak. Azok az idők, amikor recsegték-ropogtak a trónok s koronák gurultak a porba s a népek világot újjászülő eszmék tüzeiben nyertek vérkeresztséget a szabadság, egyenlőség és testvériség nevében, legfellebb vértanúkat szülhettek s anélkül, hogy az igazi békét szülő gondolatok és irányelvek várható áldásait mérlegelhették volna is.

Az 1795-ik év június 11-ikén kiadott parancsa I. Ferencnek végkép kioltá aztán a szabadkőművesi világoosságot, noha a szabadkőműves testvérek különböző társaságok címén még azután is érintkeztek egymással, sőt pozitív adatok szólnak amellet, hogy a halhatatlan Kazinczy Ferenc még 1814-ben is megkísérelte a szét-szórtan élő testvéreket legalább eszmeileg együttartani, de aztán az egyre növekvő mostoha viszonyok miatt

teljesen felhagyott minden további kísérlettel. Fel-fel-
pislogott még ezután is néhol a szabadkőművesi vilá-
gosság, egyes baráti összejövetelek alkalmával a 40-es
években is, sőt Komárom megyében, Füstön páholy is
alakult, valamint Selmecbányán is, de mindez már csak
a hamvadó tűz utolsó pislogása volt.

Az 1848-iki szabadságharcokat szülő eszmék Európa-
szerte újraébresztették a szabadkőművesi törekvéseket
is s a régi szabadkőművesek mint mindenütt, úgy nálunk
is újból tömörülni kezdtek s 1848 májusában már páholy-
alapításról gondolkoztak s evégből a frankfurti nagy-
páholytól munkaengedélyt is kértek, azonban Windisch-
Grätz bevonulása Pestre ezt a fényt is kioltotta s a
szabadságharc zajlásai alatt alig lehetett szó szabadkő-
művesi munkáról. De már 1801-ben ismét együtt találjuk,
az igaz, hogy kevés számú testvért, kik a Szent István
címet felvett páholy munkáit a városligeti Bartl-féle vil-
lában tartották. Számos meddő kísérlet után, hogy Pesten
újból páholyt alapíthassanak, egyes külföldre került test-
vérek Genfben 1863-ban alakítottak páholyt azon célból,
hogy az összeköttetést feltartsák az otthonmaradtakkal,
de amely 1868-ban megszűnt.

Az 1867-iki kiegyezés végre meghozván a nemzet
és királya között hön óhajtott kibékülést s az alkot-
mányos élet helyreállván: a magyar szabadkőművesség
is feltámadt halottaiból s 1868 őszén újból megalakult
az első páholy, melyet 1869 tavaszán a második is
követett, mindkettő Budapesten. Első alapítói túlnyomóan
hazatért emigránsokból kerültek ki, akik többnyire kül-
földi időzésük alatt vétettek fel idegen páholyok tagjaiul,
hogy aztán hazajövéen itt folytathassák fokozott buzga-
lommal világosságot, humanitást és hazaszeretetet ápoló
munkájokat, 1886-tól már törvényes engedélyezés és oltá-
lom alatt.

Új idők, új törekvések.

Egy kiváló tanférfiúnak, a katolikus szerzetesből lett lelkes szabadkőművesnek, néhai dr. Koltai Virgilnek egyik értékes szabadkőművesi munkájában olvastam, hogy néhány évvel ezelőtt a Gothában levő Margit, templom tornyának gombja levétetvén, benne egy 1784-i-ből keltezett kéziratot találtak, mely így szól: „Napjaink a 18-ik század legboldogabb időszaka. Császár, királyok, fejedelmek leszállanak az ő félelmes magasságukból, megvetik a pompát, ragyogást s népeiknek atyjává, bizalmas barátaivá lesznek. A vallás eltépte a papíruháit s a maga isteni valóságában él. A felvilágosodás óriásléptekkel halad. Testvéreink, nővéreink ezrei, akik szentnek hirdetett tétlenségben éltek, visszaadattak az emberiségnek, az államnak. Felekezeti gyűlölet, lelkiismereti kényszer nincs, emberszeretet és gondolatszabadság uralkodik. Művészetek és tudományok virágzanak, tekintetünk mélyen behatol a természet titkaiba. Az ipar tökéletességben közeledik a művészethez, hasznos ismeretek vernek gyökeret minden osztályban. Íme ez korunk hű képe. Ne nézzetek le gögösen bennünket, ha ti, akik majd ezt olvassátok, magasabban álltok, és messzebb láttok mint mi; inkább mindezt tudva, ismerjétek be, mily hatalmas erővel és bátorsággal vetettük meg alapját a ti emelkedésieknak. Tegyetek ti is ennyit utódaitokért, mint mi érettetek tettünk s legyetek boldogok!

Írták pedig e rendkívül érdekes és értékes sorokat öt évvel a nagy francia forradalom kitörése előtt, amikor Franciaországban már kongatták a halálharangot az ellenőrzésnélküli monarchikus kormányforma felett, mely az ország polgárainak bőrét is lenyúzni készült, amikor az udvar fényében sütkérező arisztokraták és főpapság az állammal szemben köteles teljesítményeiről rég megfélemlítve, a korlátlan uralkodóval együtt szipolyozták a népet s nevelték az enciklopédisták által elhintett magvak gyors kikelését, a szabad eszmék s emberségesebb intézmények realizálását célzó törekvéseket. Németországban ekkor vívta a felvilágosodás szelleme a Jakobi, Fichte, Kant bölcsészete által támo-

gatva legerősebb harcát, a tekintély ellen az értelem és tudomány, a lelkiismereti zsarnokság ellen a gondolatszabadság fegyvereit forgatva. Angliában a nagy politikai és közgazdasági reform az ifjabb Pitt és Smith Ádám vezetése alatt ekkor vetek meg alapját a közszabadság és közjólét hatalmas épületének s hazánkban is ezen időre esik II-ik Józsefnek sok szabadelvű reformja, a türelmi rendelet, a szerzetesrendek eltörlése s a közteherviselés és tanügy rendezésére vonatkozó humanisztikus rendeletek kiadása. Hasonló szellem érezte hatását Európának majd minden országában s az a góthai okirat bátran állíthatta, hogy a 18-ik század legboldogabb napjait élük.

És ha most 124 évvel később számbavesszük, hogy mennyit váltott be az idő azoknak a boldog góthai polgároknak álmaiból, tagadhatlan örömmel és büszkeséggel, egyszersmind azonban az elégtelenségnek bizonyos fájó érzetével is megállapíthatjuk, miszerint az öröklött eszmék és intézmények sokkal erősebbek még mindig a tudomány útján leszűrt igazságoknál s a góthai polgárok álma ma is álom jórészben s bizonyosan még nagyon sokáig az is marad. A monarchikus elv sokat veszített ugyan élességéből s az alkotmányosság által nyújtott garanciák a népjogok érvényesülésének erős bázisát alkotják, ez azonban nem jelenti egyúttal azt is, hogy erős imperátori hajlamok esetleg a népjog ellenére is ne érvényülhessenek, amire éppen a hatalmas német nemzet legújabb történetéből is tanulságos példát idézhetnénk. Az elmúlt században lezajlott szellemi s véres politikai forradalmak tagadhatlanul sokkal járultak hozzá az uralkodói önkénnyel szemben érvényesülő közszabadság s demokratikus elvek kifejlődéséhez s különösen a parlamentarizmusnak népképviseleti alapon való fejlesztésével bizonyos összhangot létesítettek az uralkodói elv s népjogok szuverenitása között, ami azonban még nem jelenti azt is, hogy ezek esetleges szembekerülése, ne az utóbbiak háttérbeszorítását eredményezze. Az alkotmányosság garanciáit monarchikus államokban ma is többnyire az uralkodó személyében rejlő nemes tulajdonságok alkotják első sorban s boldog ország az, amelyben az uralkodó

akarata teljesen fedi az illető nemzet boldogulásának érdekeit. Az uralkodói és népfenségi jogok, ha nem aequivalens tényezőként állanak is még egymás mellett egy nemzet életének irányításában, azt sem lehet tagadni, hogy az utolsó félszázad, még tisztán autokrata uralom alatt álló országokban is lényeges átalakulást idézett elő a népakarat megnyilatkozását tekintve, mint például Oroszországban is s a hatalmi tényezők által is óhajtott békés megalkuvás szelleme mindegyre nagyobb tért hódít és pedig tagadhatlanul a demokratikus elvek előtérbenyomulásának kedvezően. Köztársasági államformával bíró országokban pedig a népszuverenitás hovatovább teljessé teszi a kormányhatalom lehető legtökéletesebb ellenőrzését és felelősségét az összesség közjavához való mindennemű vonatkozásában. S ha nem teljesen úgy áll is a dolog, mint az a góthai irat mondja, hogy t. i. császárok és királyok leszállanak az ő félelmes magasságukból, megvetik a pompát, ragyogást s népeik atyjává, bizalmas barátaivá lesznek: kétségtelen dolog, hogy az uralkodók kivétel nélkül őszintén ápolják a népeikkel való benső viszonyt, amiből trónusukra sugárzik vissza a legtöbb fény s népeik jóléte és boldogsága az általuk képviselt állameszme fenségének növelésére, biztosítására szolgál első sorban. Csakis így lehet megérteni például napjainkban az oly óriási méreteket öltő entuziazmust, aminővel a hatalmas angol nemzet készül királya, a polgár király megkoronázására, mely ünnepi aktus költségei egy kisebb állam egész évi költségvetését bőven fedezhetnék.

Az uralkodói elvnek ezen szelidebbéválása tagadhatlanul az általános műveltség emelkedésének, intenzívebbé lételének tudható be, aminek terjesztésében és mélyítésében része van a szabadkőművességnek is, habár a politikába való beavatkozástól mindenkor bölcsen távortartotta is magát.

Ugyanezt mondhatjuk a szabadkőművességnek a feudalizmus korából átöröklött s ma még sok tekintetben kiváltságos helyzeteket előidéző és fentartó jogokkal szemben elfoglalt álláspontjáról is. Hogy enemű jogok és kiváltságok még mai nap is vannak: senki sem tagadhatja. A születés és öröklött vagyon útján

érvényesülő előnyök nem csupán a társadalmi elkülönülésben nyilatkoznak meg, hanem kétségbe nem vonható osztályuralmi tendenciákat is ébren tartanak s mint ilyenek a polgári jogegyenlőség elvének elhalványulását is eredményezik. Mikor a szabadkőművesség ez ellen felemeli szavát, csupán az ezek megszüntetése végett alkotott törvények szellemének megfelelően jár el s még akkor is szigorúan alkalmazkodik az állami és társadalmi rend által megvont keretekhez, az ellenük való küzdelemben is tisztán a meggyőzés békés fegyvereit véve igénybe.

Ismeretes például a magyar szabadkőművességnek a polgári házasságról szóló törvény életbeléptetése érdekében elfoglalt álláspontja, valamint újabban az általános egyenlő s titkos választó jog, a szekularizáció, a felekezeten kívüli ingyenes állami népoktatás ügyében társadalmi úton kifejtett propagandája, mely politikai pártállásra való tekintet nélkül e haza minden polgárát egyformán érdekli s föltétlenül megköveteli ezen kérdéseknek a nemzet legszélesebb rétegei előtt való, lehető legalaposabb, a nemzeti szempontokat is bölcsen mérlegelő megvilágítását. S habár nehéz megvonni azon határvonalat, amelyen túl e kérdések taglalása tényleges politikai vonatkozásokat érint, azt sem tagadhatja senki, hogy a polgárok értelmi színvonalának emelését célzó, tárgyilagos ismertetése a fenti kérdéseknek csakis rabbulisztikával minősíthető, pártszempontokat szolgáló politizálásnak, mert hiszen ilyen értelmezés mellett egyáltalán lehetetlenné válnék bármilyen kérdésnek a társadalmi érdek szempontjából történő, tisztán instruktív természetű megvitatása is. Mikor a szabadkőművesség ilyen s ehhez hasonló kérdéseket megfontolás, megvitatás tárgyává tesz, csupán minden állampolgárnak azon természetadta jogával él, mely lehetővé teszi mindenkire nézve, hogy a társadalom közjává érintő kérdésekben saját véleményével is hozzájárulhasson az elvek és érdekek lehetőségig teljes és helyes megvilágításához. A politizálás tulajdonképpen ott kezdődik, amikor törvényhozási akcióra megért kérdéseknél a meglévő politikai pártok, vagy maga az államkormány határozottan kifejezett álláspontja mellett vagy ellen, akár egyesek, akár

testületek agitációt fejtenek ki s a kialakulóban levő közvéleményt, meg nem engedett módon és eszközökkel befolyásolni, eredeti szándékától eltéríteni igyekeznek. Ezt pedig a szabadkőművesség sohasem tette és nem is teszi.

Az az 1784-iki írás azt is állítja, hogy a vallás el-
tépthe a papiruhát s a maga isteni valóságában él s
hogy a felvilágosodás óriási léptekkel halad. Azt hiszem,
hogy ez a két dolog nem minden célzat nélkül van így
egymásmellé állítva. Hogy a vallás isteni valóságában, él,
nem jelenthet egyebet, mint, hogy az egyén lelkében a
mindenség s az emberi élet felfogására, értelmezésére vonat-
kozó nézetek felszabadultak a dogmák által felállított korlá-
tok kínzó kényszere alól s kinek kinek értelmi képessége
és képzettsége szabja meg egyedül az ezen kérdésre
adandó felelet tartalmát. Más szavakkal: a vallás kér-
dése a legteljesebb lelkiismereti szabadság tárgyává té-
tetik, amiben senkinek sincs joga senkit felelősségre vonni
s esetleg dogmatica körvonalozott hitrendszerek önálló-
ságnélküli elfogadására kényszeríteni. Ezzel a vallás kér-
dése mindenkinek legszentebb magánügyévé tétetett,
melybe beleszólni a lelkiismereti szabadság megsértése
nélkül nem lehetséges. A tökéletes vallásszabadság soha-
sem állott egyébben, mint az egyén ezen jogának teljes
tisztelgetésében. A szabadkőművesség ezt az állás-
pontot foglalta el mindenkor a vallás kérdésével szemben
s ezt kívánja érvényesíteni ma is.

És mégis mit látunk? Vannak államok, amelyekben
ma is számon kérik a polgároktól vallásos hovatarto-
zandóságukat, az egyéni érvényesülés, sőt a pusztá meg-
élhetés kérdését attól teszik függővé, hogy az illető
melyik vallásfelekezet hívének vallja magát, aláveti-e
magát bizonyos felekezetek hitrendszerének, részt vesz-e
azok vallási kultuszában s egyáltalán hajlandó-e egyéni
felfogását alárendelni az ezen felekezet elveit valló
egyházirend hivatalos befolyásának minden kritika és
fentartás nélkül. Az ilyen államokban vallásos tenden-
ciák szabják meg a nevelés és oktatás rendjét és me-
netét; túlnyomóan papok vagy legalább is papi befolyás
alatt álló egyének látják el az oktatás ügyét, ezek állít-
tatnak a vezetői állásokra, ezek élveznek kedvezőbb

anyagi ellátást s e tekintetben a legvakmerőbben űzött protekció alanyaiként szerepelnek s nem ritkán a legvisszataszítóbb besugások, áskálódások nemtelen eszközzévé aljasíttatnak le. Az ily szellemben nevelt s ennek a szellemnek istápolására rendelt emberek előtt nem a tudásnak természetismereten alapuló tényei a tanítás irányítói, nem a társadalmi életet befolyásoló gazdasági s kulturális tényezők elfogulatlan mérlegelése s ismertetése alkotja az oktatás célját, nem az embert emberhez fűző természetes erkölcsi törvények megértetése a fő, hanem az egyházak dogmatikus tanainak, vallásos kultúrájának és hitéletének mélyítése, egy esetleg elavult és régen értelemnélkülivé vált világnézet továbbtenyésztése, de amelyből reájuk és megbízóikra még mindig számottevő anyagi előnyök s társadalmi megtiszteltetések is haramiának. Csak természetesnek kell azért tartanunk, ha az ily egyének nem a józan értelem és tiszta tudás forrásaiból merítnek erőt hivatalos munkakörük betöltéséhez, nem a tudomány tényeit, hanem az egyéni érvényesülés módját veszik zsinórmértékül s mint ilyenek vak eszközeivé válnak a legképtelenebb és leglelketlenebb hatalmi törekvéseknek is, mert hiszen az oktatás előttük nem cél az emberiség tökéletesítésére, hanem eszköz a saját anyagi jólétük és befolyásuk növelésére. Az ilyen emberek felfogása szerint akár a mathezist is lehet vallásos szempontok szerint tanítani, mert hiszen például a 3-mas számmal összeköttetésbe hozható a szentháromság, a 7-es számmal meg a hétszentség, a több ismeretlenű egyenletekkel a vallás sok elrejtett titka, de amelyet a dogmák ismert képleteinek segítségével szépen meglehet oldani.

S rá mutassak-e arra a temérdek visszaélésre, igazán felháborító erőszakoskodásra, amellyel enemű felekezeti intenciókkal szaturált egyének, ha a hatalom exponáltabb pontjaira felkerülnek, egy egész ország tudományos, szellemi és erkölcsi javait szégyenletes kótyavetyére bocsátják s az emberiség előhaladásába vetett minden hitet gyökerestől kiirtanak? Említsem-e, hogy az iskolát megmételvező, ezen vallási fanatizmusban leledző egyének már az élet iskoláját is szellemileg kiskorúak javító intézetévé szeretnék tenni; hogy a polgárok adójából

nem iskolákat, kórházakat, népjóléti intézményeket igyekeznek emelni, hanem fényes templomokat, jól dotált papirenddel, kényelmes internátusokat a hitfelekezeti ifjak fényűző ellátására, azok szülőinek s majdan az ifjaknak is az egyházzal szemben való lekötözése céljából; hogy ez emberek keze elég erős megnyitni az országot idegen szerzetes rendek beözönlésétől megvédeni hivatott sorompókat, megtömni a kórházakat hitéletet élesztani hivatott zárdaszüzekkel, jámborlelkű, istenes életű gyóntatókkal, sőt elér kezük előkelő összeköttetések révén a legmagasabb állami és társadalmi pozíciók betöltéséig is s az erők és tehetségek szabad versenyét a legádázabb felekezeti törekvések, elvet és lelkiismereti szabadságot feladó törtézők cirkuszi arénájává süllyesztik le?

Az a góthai irat aligha ilyen, vagy ehhez hasonló viszonyokra vonatkoztatta azon állítását, hogy felekezeti gyűlölet, lelkiismereti kényszer nincs, emberszeretet és gondolatszabadság uralkodik! Ki merne ma ilyet állítani például nálunk Magyarországon anélkül, hogy beszámíthatóságát jogosan kérdésessé ne tegye?

A művészetek, tudományok virágzását, amiről az a góthai irás is dicsekvéssel emlékezik meg, nem tagadhatja meg senki a mi korunktól sem s hogy a mi tekintetünk jóval mélyebben belehatol a természet titkaiba mint 1784-iki elődeinké: nem szorul bizonyításra. De amikor ezt készséggel elismerjük és javunkra nyugtázzuk, azt is bátran állítani merjük, hogy a tudományos kutatás által korunkban feltárt szédületes mélységek és magasságok felett soha nem kóválygott áthatolhatatlanabb, a legvakmerőbb célzatossággal támasztott sötétség, mint éppen a napjaink klerikálizmusa által mesterségesen feltámasztott reakció szelleme, mely az emberi tudás érnikezdő vetését minden téren pusztító jégveréssel fenyegeti. Ott van ez a szellem a családi tűzhelynél, az iskolák tantermeiben, az osztályuralom ébrentartását célzó feudális törekvésekben, a népjogok kiterjesztését megakadályozni akaró politikai s társadalmi mozgalmakban, a hivatalos állások betöltésénél, az ipari és mezőgazdasági fellendülést meggátolni igyekvő, erőszakos elnyomási törekvésekben, a társadalmi egyenlőtlenségek eltüntetése

ellen irányzott nyílt és rejtett támadásokban s magukban a vallásos érzés ápolására rendelt templomokban is, magát az istent is szekularizálni akarván egyetlen felekezet javára, aki tudvalevőleg minden embernek szerető atyjául van elismerve, maga a kereszténység megalapítója Jézus Krisztus által is. Azok a góthai jámbor polgárok aligha efféle álmokat álmodtak, amikor a felvilágosodásnak óriási léptekkel való előhaladásáról zengték el himnuszukat s elnéző bírálatát kérték az utánuk következő nemzedékeknek, ha a hagyatékukkal való bölcs gazdálkodás révén majdan magasabban fognak állani náluknál s messzebb látnak majd mint ők láttak!

S kell-e bizonyítanom, hogy ahol e klerikális reakció megvetette lábát: országok, nemzetek pusztultak el, a templomok szaporodásával egyenes arányban ritkultak a népnevelésre szolgáló iskolák, koldussá lett vagy kivándorolt a lakosság, here szerzetesrendek hollóseregei lepték el a társadalmi élet aszott ugarrá váló munkatereit, s a munkás népmilliók véres verejtékén meghízott kapitalizmus, a népjogok csíráit is tüzzel-vassal kiirtani törekedett?

Igen, ide jutott korunk csodálatot méltán keltő felvilágosodása, ezt eredményezték a társadalmi evolúció törvényeit megállapító, mélyelméjű, humánus szellemű kutatások, ezért tudjuk ma közölni gondolatainkat földünk egyik sarkától a másikig az elektromos hullámok segítségével, ezért hódítja meg az emberi szellem a levegő birodalmát; ezért tudjuk alkotó elemeire bontani a világűr végtelen távolában égő napokat és ködfoltokat, ezért szállunk le a föld mélységeibe, hogy a teremtés könyvének lapjait átlapozzuk s a természetes fejlődés útját nyomról-nyomra követhessük; a röntgen sugárral és rádiummal azért pillantunk be az organikus élet legrejtettebb titkaiba, a mindenséget átható erők legtitkosabb műhelyeibe, hogy aztán annál őszintébb megadással fogadhassuk Péter apostol utódának csalhatatlan isteni kijelentéseit s az ő hűségese csatlósainak egyedülüdvözítő tanításait, *ad maiorem glóriam stupl-ditatis!*

A szabadkőművesség világosan látja ennek a klerikális reakciónak minden rejtett gondolatát, hatalmi

önzésének minden titkos rugóit, világboldogító céljainak összes hajtóerőit s az érettkorú emberiséggel űzött gyermekjátékainak minden furfangját és csalétekkel meg-
rakott csapdáit. S talán épen a szabadkőművesség mindenre kiterjedő figyelme és ébersége készítette és készíti a klerikalizmus szellemét arra a kétségbe-
esett küzdelemre napjainkban, amelyhez hasonlót csak a végpusztulásukat érző organizmusok szoktak kifejezni az elkerülhetetlen agónia beállta előtt.

Erős, a felvilágosodás útjára elékezett nemzetek már rég felismerték az emberi nem tökéletesedésének, az egészséges állami és társadalmi rend kialakulásának ezen átkos rákfenéjét s gondjuk van rá, hogy a tudomány és igazságosan értékelt munka észszerű és humánus szervezésének antitoxin]ával beoltsák polgáraikat e veszedelmes métely ellen. Franciaország, Portugália, Itália, Spanyolország, a klerikalizmus által e legjobban inficiált országok már lerázták magukról a századokon át emésztő ezen nyavalyát s remélnünk lehet, hogy más országokra is mihamarabb sor kerül e tisztító munkában.

Mint korának hű képét adni kívánó feljegyzés, azt is elmondja az a góthai okirat, hogy az ipar tökéletes-
ségben közeledik a művészethez s hogy hasznos ismeretek vernek gyökeret minden osztályban. Mit mondjunk mi, korunk iparáról, művészetéről s mindennemű hasznos ismeretek terjedéséről, melyek hatása alatt egész világ-
felfogásunk teljesen átváltozott s ez alapon az állami és társadalmi élet minden terén a csak félszázaddal ezelőttitől is teljesen eltérő célokat és törekvéseket hívott életre? Erre a tényre azonban azt hiszem teljesen elegendő csupán rámutatnom. Sokkal fontosabb előttünk megállapítani azt a kétségbe nem vonható igazságot, hogy a hatalmas ipari s kulturális haladás mellett a jog-
egyenlőség elve s a megélhetés feltételei nem tartanak lépést az emberi élet érdekeivel, hanem az igazság és méltányosság lábbaltapodásával, egész társadalmi osztá-
lyokat valóságos élet-halál harc elé állítanak. A felszapo-
rodott életigények kielégítésére szolgáló munka volt-e valaha kevesebbre értékelve mint ma? a semmittevés élvezett-e több előjogot és kényelmet mint napjainkban? volt-e önzőbb és haszonlesőbb a becsvágy, telhetetlenebb

a kapzsiság, kendőzetlenebb az erkölcstelenség, szerénytelenebb az álbölesesség, képmutatóbb a közjó cégére alatt sáfárkodó álhumanizmus, mint épen a mi korunkban, amikor az aranyborjú imádása társadalmi erkölccsé vált, az elvtagadás napi árfolyam szerint igazodó erénnyé, a vallásos hit busás jövedelmet hajtó üzletté, az iskola felekezeti osztályérdekeket csíráztató melegágygá s a közhatalom nemzeti és társadalmi javakat kotyavetyére bocsátó magánvállalkozássá, amelyből a legtöbbet lealkudni hajlandó legbusásabban arathat?

Bizony mondom nincs semmi okunk lenézni azokat az 1784-iki gothai polgárokat, dacára, hogy magasabban állunk s messzibb látunk mint ők. Az új idők új törekvései még mindig avult romok, örökölt tévedések, jogtalan igények eltakarítására irányulnak első sorban, amely munkából jókora rész egyenesen a szabadkőművességre néz, mint amely nem csupán rombol, hanem ugyanannyit épít is, jól tudván, hogy hajlék nélkül egyetlen napig se maradhat az emberiség szellemi java s míg az új lassan felépül: a réginek tatarozásával is nagy emberi értékeket lehet megmenteni a pusztulástól.

Szabadkőművesi titkok.

Rémregénybe illő dolgokat írtak és beszéltek össze hosszú idők óta a szabadkőművesség titkairól. Rosszakarát, rágalom, tudatlanság, félelem és bizonytalanság hordták össze jobb üggyhöz illő buzgalommal az adatokat e szigorúan zártkörű egyesülés ellen, melyet aztán a szabadjára eresztett fantázia sokszorosán megnövelve s kiszínezve hagyott át nemzedékről nemzedékre, minden ellenőrzés nélkül. Hiába jelentek meg több mint száz év óta a szabadkőművesi titkokat feltáró, leleplező munkák, a szövetségtől megvált egyénektől nem egészen jóakarát által sugalmazott vallomások, sőt magának az államkormánynak teljesen hiteles alakban közrebocsátott, a szövetség megalakulását engedélyező okirata is: az egyszer megindult lavina folyton nőtt s a szabadkőművességet körüllegő titokzatosság fátyola egyre sűrűbbé vált annyira, hogy végül annak teljes fellebben-

tése se szüntethette meg, a sokszor nevetségig bárgyú mende-mondák továbbtenyésztését, s a szabadkőműveséget máig hét pecséttel lezárt titoknak vélik legtöbben.

Okot erre tagadhatlanul maga a szabadkőművesség szolgáltat elsősorban és pedig úgy tagjainak erős megrostálásával, valamint a nyilvánosság elől való teljes elzárkózásával, aminek különben megvannak teljesen érthető és elfogadható okai, melyeket alább elfogunk mondani. Hogy munkáikat rendszeren a napi élet zajának elcsendesedése után, a külvilágtól elzárt helyiségben tartják, amely természetes s magától érthető, – mert hiszen a szabadkőművesnek is megvan a maga kényeretadó munkaköre a társadalom munkarendjében, ami nappalát igénybe veszi – éppannyira hozzájárult ahhoz, hogy róluk a legbadarabb mesék keljenek szárnyra s a befekettítésükre törekvő gáncs és rosszakarat, magából ezen körülményből soha sem mulasztotta el tőkét kovácsolni ellenük. Hogy egyes társaskörök, kaszinók és szellemi vagy anyagi célokat szolgáló egyesületek épenígy zárt társaságot alkotnak, melybe hívatlan elem egyáltalán be se léphet, sőt, mint ez mindenki előtt ismeretes ezen a címen még egyenesen törvény által tiltott dolgok is, mint például hazard szerencsejátékok, napirenden vannak ezen klubok egyik másikában: úgyszólván sohasem képezte mérlegelés tárgyát, míg a szabadkőművesi műhelyekben folytatott, tisztán szellemi munkásság, amelyet különben bármikor módjában áll ellenőrizniök az illetékes közegeknek, folyton a legelfogultabb, sőt egyenesen ellenséges indulatú elbírálás tárgyául szolgált a szabadkőművesség által, úgymondott létérdekeikben veszélyeztetett elemeknek és társulásoknak.

A profán társadalom ma se tudja megérteni azt, hogy miért kell a szabadkőműveseknek annyira elzárkózniuk a nyilvánosság elől, ha céljaik csakugyan teljesen tiszták és nemesek s hogy még magát a jótékonytságot is miért gyakorolják titokban, feltűnés nélkül, mikor ezért igazán nincs semmi okuk tartani a közvélemény kárhozható ítéletétől. Nemrégiben egy elsőrangúnak elismert író említette előttem, hogy azok után, amiket ő a szabadkőművességről úgy az eszmék kultuszát, valamint közhasznú alkotásaikat tekintve pozitív tudomása alapján

kész igazságoknak ismer el: lélekben magát is a szabadkőművesek közzé sorozza s teljes elismeréssel adózik a szövetségnek s hogy mégse kéri felvételét a szövetségtagjai közé, egyesegyedül azért történik, mert irtózik minden titkos munkától, habár tudja is, hogy az a legnemesebb célok érdekében végeztetik. „Nyissátok meg – monda – műhelyeiteket a nyilvánosság előtt s fogadom, hogy igen rövid idő alatt megszázszorodik létszámotok s rövidesen félelmes hatalommá váltok a társadalom életének irányításában.” Mellesleg megjegyzem, hogy nem sok fáradságba került meggyőzőm az illetőt álláspontja tarthatatlan voltáról s csakhamar belátta, hogy forrongásban levő eszmék tisztázására s jótékonyági intézmények létesítésére egyáltalán nem alkalmas a nagy nyilvánosság előtt való tárgyalás legalább kezdetben s annál kevésbé, minél közvetlenebb vonatkozásban áll egy-egy felmerült tárgy vagy eszme, már meglévő s talán megcsontosodott rendszerek vagy közületek, ellentétesnek, vagy riválisnak jninosítható érdekeivel és törekvéseivel. A szabadkőművesség által életre hívott jótékonyági és kulturális intézmények leginkább annak köszönik gyors felvirágzásukat, hogy a forrás, melyből eszméjük kibugygyant, ismeretlen maradt a nyilvánosság előtt legalább addig, amíg annyira megerősödhetek, hogy a társadalomban számukra megnyílt segélyforrások kiapadásától többé nem kellett félteni. Egyik-másik alkotásukkal azonban mégis megesett, hogy vezetésük kiesvén kezükből, eredeti rendeltetésük helyett reakcionárius célok szolgálatára használtattak fel.

Maguk a szabadkőművesi titkok, részint a gyakorlati életben végzett tevékenységre, részint a szövetség beléletében lefolyó kultuszra és rituáléra vonatkoznak. Az előbbiek nem annyira titkok, mint inkább is titkozatosak, alapelve levén a szövetségnek, hogy humánus cselekedetet névtelenül, hivalkodás nélkül kell véghez vinni, amely évi elismerés nem illet meg senkit, mert hiszen jót tenni a legszentebb emberi kötelesség; az utóbbiak ma már csaknem üres formalizmussá vált, kegyeletes visszaemlékezést s ünnepélyes hangulatot keltő ceremóniák, melyek a szövetség lényegével és céljaival legfellebb szimbolikus vonatkozásban állanak s

mint ilyenek alig számíthatnak a nyilvánosság érdeklődésére. Ezek is inkább a szövetség tagjai közé való felvételre s egyes ünnepélyes alkalmakra vonatkoznak s aligha bírnak nagyobb jelentőséggel, mint egyes vallásokban a laikus közönség előtt lefolyó s általunk csak részben megérthető ceremóniák. Maga a szabadkőművesi rítus is hovatovább szűkebb térre szorul s pusztán a szövetség régi nagy alakjaira való visszaemlékezés s az általuk elfogadott munkarend emlékének s lélekemelő tradícióinak megőrzésére, ápolására szolgál. Szellemi közösség és társulás sohase volt bizonyos kultusz nélkül s ez alól a szabadkőművesség se tesz kivételt.

Hogy mi minden cselekedetet írtak a szabadkőművesség számlájára ezelőtt még 30-40 évvel is, idézek egy pár feljegyzést a „Hazánk és Külföld” című képesfolyóirat 1870-iki évfolyamából, melyet Vida Antal adott közre. „N. városban egy öreg s egész életén át becsületes kereskedő üzleti válságok miatt tönkrement. Már ki volt tűzve összes vagyonára az árverés napja s a szerencsétlen család ott jajgatott vagyoni pusztulásának romjain. Az árverés megkezdése előtt egy órával, ott sétált az üzlet előtt egy, azon városban senki által nem ismert idegen s mikor a boltot megnyitották, az árverésre kivonult hivatalos személyekkel ő is bement a helyiségbe s azt kérdezte az illetőktől, hogy mit akarnak itt csinálni? Ezek megmondják, hogy az illető kereskedő vagyonára árverést kértek hitelezői adósságai fejében. S mennyi ez összeg? kérdé az idegen. 6000 forint felelték az árverezők. Ezzel az idegen kiveszi tárcáját, nyugtát kér s a 6000 forintot azonnal kifizeti, illedelmesen köszön s távozik anélkül, hogy a jelenlevők ámulatát egyetlen szóval megfejtette volna.”

Másutt olvasom, hogy Kelet-Indiában egy szabadkőműves bűntényt követett el, melyet az ottani törvények szerint felakasztással büntetnek. Az elítéltet egy a tengerparton felállított vesztőhelyre kikísérték s a hóhér hozzákészült szomorú tiszte végzéséhez. A bűnös ez utolsó pillanatokban többféle szabadkőművesi vészjelt adott tagjainak mozdításával, de nem kapván rá senkitől megfelelő választ: már készen volt a halálra. Már ott állt az elítélt az akasztófa alatt, amikor egy európai

hajó érkezik a kikötőbe, melynek utasai a fedélzetről is láthatták az akasztást. Az elítéltnak ép most hurkolják nyakára a kötelet s ekkor az még egy utolsó vészjelt mutat, amire a most érkezett hajóról lélekszakadva le-rohan egy nagytekintélyű utas, keresztültöri magát a tömegben, odasiet a legfőbb ítélő bíróhoz, valamit súg a fülébe, mire az int a bakónak, az félbenhagyja a már már halálthozó hurkolást, a kötelet leveszi az elítélt nyakáról s azt a közönség nagy bámulatára szabadon bocsátják.

Az efféle mendemondák azonban még hagyján. Hogy egy önhibáján kívül bajba került s vagyoni romlásba jutott embert akár szabadkőművesek, akár jószívű idegenek az utolsó pillanatban megsegítenek és megsegítettek: teljesen érthető. Ahhoz azonban, hogy egy halálraítélt bűnöst, ép a kivégzés pillanata előtt, távol keleten, egy Európából ép akkor érkező hajó utasa megment az akasztófától a bíró fülébe való egyszerű belesúgással: mesénél egyébnek alig tekinthetjük. Mert, hogy szabadkőművesek mindenütt segíteni igyekeznek a megszorultakon s a szenvedőknek temérdek könnyét letörülték: nem szorul bizonyításra; az is igaz, hogy enemű cselekedeteiket mindig a lehető legnagyobb titokban végezték, nem várva ezért soha senkitől elismerést; de aki ismeri a szövetség korlátolt anyagi tehetőségét, csak mosolyogni fog rajta, hogy oly tekintélyes összegek lefizetésére valaha módjuk lett volna. Hiteles okmányok állanak e tekintetben például a hazai szabadkőművesség naplóiban rendelkezésünkre, melyekből azt látjuk, hogy például nálunk a szövetség virágzása korában is alig állott annyi összeg rendelkezésükre, hogy abból egyik-másik megszorult tagjaiknak egy két-száz forintnyi kölcsönt folyósíthattak volna, melyet aztán az illetők, habár kisebb részletekben is, de mindig pontosan visszafizettek.

Ennek dacára is valóságos legendák támadtak a szabadkőművesek gazdagságáról, na meg arról, hogy ezek a nekik megfelelő egyéneket, ha másként nem lehet, hát tetemes anyagi adományokkal is maguk közé édesgetik, kifizetik adósságaikat s jövedelmező állásokba segítik, hogy aztán gondtalanul élhessenek. Efféle mesét

ma is hallhatunk még egyes, a szabadkőművesség felől jól tájékozott (?) emberek szájából, amit igazán csak mosollyal lehet meghallgatni. Anyagi dolgokban különben is annyira finnyás érzékűek voltak mindenkor a szabadkőműves páholyok, hogy épen tagfelvételeknél arra ügyeltek legjobban s ügyelnek ma is, hogy valakit nem anyagi érdek vezet-e körükbe, mert ez esetben szóba se jöhet az illető felvétele a szövetségbe. Az anyagi függetlenség ma is egyik legfőbb kvalifikáció arra, hogy valaki szabadkőműves lehessen, az anyagi függetlenség a szelleminek is többnyire föltétele levén s az az áldozatkészség, melyet a szövetség tagjaitól igénybe vesz, mindenkor jótékony profán intézmények létesítésére fordítatik s a társadalom legelhagyatottabb tagjainak felsegélésére, vagy propaganda céljára, de szabadkőművesre nézve határozottan diszkvalifikáló dolog, ha netalán a szövetség részéről anyagi érdekeinek előmozdítását várja vagy kéri.

Ez természetesen nem jelenti azt is, hogy ugyanazon jótékonytságot, amelyet profánokkal szemben is mindenkor gyakorolnak, egy önhibáján kívül nehéz helyzetbe jutott, váratlan csapásoktól sújtott vagy elbetegeedett társukkal szemben megtagadják, ami azonban mindenkor úgy eszközöltetik, hogy arról az egyes páholyok tagjainak alig van tudomásuk s az adakozók és felsegítettek mitsem tudnak egymásról, csupán a páholy legszűkebbkörű vezetősége. Ugyanez az eset áll be elhalt testvérek özvegyeivel s árváival szemben is, ha az illetők netalán anyagi segílyre szorulnak, ami ily esetekben legtöbbszörre állandó keresetforrás nyújtásában, munkaterek felkeresésében szokott megnyilvánulni. Ezek azonban a legritkábban előforduló esetek.

A szabadkőművesek között dívó titoktartásról is a legképtelenebb vélemények vannak elterjedve a profán világban. Az elmúlt századokban tagadhatatlanul indokolt lehetett, ha a szövetség tagjai a velük szemben sokszor ellenséges indulattal viseltető társadalmi osztályok s a végrehajtó hatalom előtt eltitkolni igyekeztek szabadkőműves mivoltukat, nehogy emiatt esetleg méltatlan üldözéseknek legyenek kitéve s becsületes munkájukkal megszolgált boldogulásuk útja elé akadályok

gördíttessenek. Azon eszmék, amelyek egyes korszakokban a haladás és fejlődés irányát jelölték, legtöbbször ellenszenvesek voltak a hatalom birtokosai, a rendi kiváltságok letéteményesei, az egyházi és világi rend címén önző célokat szolgáló papi rend előtt s így ez eszmék hirdetői is kényszerítve voltak rá, hogy az ezen oldalról őket érhető méltatlanságok ellen tőlük telhetőleg védekezzenek s mindenekelőtt eltitkolják azt, hogy szabadkőművesek. Még akkor is, midőn a szövetség tagjai között előkelő állású állami s egyházi méltóságok foglaltak helyet, tehát eo ipso kizártnak volt tekintendő minden, a fennálló állami és társadalmi rend ellen irányuló ténykedés: megőrizték szabadkőművesi mivoltuk titkosságát, nehogy esetleg félreértésekre adjanak alkalmat a hatalom képviselőinek s hűtlenség gyanújába kerüljenek.

Ebben az időben vált szükségessé bizonyos ismerető jelek és szavak használatbavétele is, melyekről a szövetségbe tartozók bárhol is egymásra ismertek. Ugyanezen alapon fejlődött ki közöttük egy bizonyos titkos írás- és beszédmód is, melyet egyedül a beavatottak értettek meg, de amiről a mai szabadkőműveseknek már halvány tudomásuk sincsen többé. Összejövetelüket is nagy titokban tartották ez időben. Távol- eső falvakban lakó barátaik meghitt otthonában gyűltek össze, legtöbbször valami ünnepélyes alkalom, esküvő, keresztelő, névnap, megyegyűlés stb. címén s ott beszéltek meg teendőiket, ott vették fel tagjaikat s oktatták ki őket a szövetség céljairól. Amily mértékben nőtt irántuk az ellenszenv és féltékenykedés, oly mértékben növekedett a titkolódzás is, mely utóbb úgyszólván öröklődött a szabadkőművességben s még akkor is fenmaradt, amikor arra egyáltalán többé semmi szükség nem volt.

Hogy aztán ebből a titkolódzásból is egész raja támadt az ellenük szórt vádaknak és mendemondáknak: mondanom sem kell tán? A legcsodálatosabb és legbadarabb hírek keltek szárnyra róluk, hogy például barlangokban, pincékben, kriptákban, romok között tartják üléseiket, csontvázak, koponyák, koporsók, gyilkok vannak alkalmazva helyiségeikben, álarcokban, fekete

köpenyegbe burkolódzottan üléseznek s még egymásra is csupán arról ismernek, hogy a szokásos titkos jeleket kicserélik egymás között. S jaj volt annak – mondja a nekivadult képzelődés – aki akár gyülekezési helyüket, akár a társukat vagy a tárgyalt kérdéseket elárulta! Az ilyennel hamarosan elbántak a testvérek s az illető úgy eltépett láb alól, hogy soha többé hírért se hallotta senki.

A már fentebb említett Vida Antal beszéli el azt is, hogy az orosz cár igen vágyott megtudni, hogy a szentpétervári szabadkőműves páholy hol tartja üléseit. Hiába volt azonban a legszigorúbb rendőri nyomozás: nem tudtak nyomára jutni. Végre a cár igen nagy díjat tűzött ki a feladó részére, amire aztán csakugyan jelentkezett egy áruló. Mikor a cár azt kérdezte tőle, hogy honnan tudja ő azt a gyülekező helyet, azt felelte, hogy onnan, mert ő is közéjük tartozik s elmondta egyúttal, hogy az üléseket a cári palotában, épen a cár lakosztálya alatt levő helyiségben tartják, ahová azonban rajtuk kívül senkise tud eljutni. Majd előadta az utat s a cár, a jelzett órában megfelelő kísérettel elindult felkeresésére. S csakugyan sikerült is megtalálnia a kérdéses ajtót. Kopogtat: nem felel senki; újra kopogtat: hallgatás a válasz. Ekkor betörik az ajtót s egy sötét terembe jutnak. Gyertyát gyújtanak s íme a terem üres, de sajtószerűen be van bútorozva. A terem végén levő asztalon valami emberi alak féle fekszik. Odamennek s íme egy törrel keresztülszúrva s az asztalhoz szögezve ott fekszik az, aki a titkos gyülekezés helyét elárulta, Erről meggyőződött a cár, hogy a titkos gyülekezőket csakugyan ott tartották, de amelyek soha többé ott nem ismételtettek. Ez is egy mese a sok közül.

Nem lehet tagadni, hogy az elmúlt századok szabadkőművesi életében, s különösen bizonyos rendszer szerint dolgozó páholyokban, nagy szerepet játszottak misztériózus rítusok, melyeknek eredetével maguk a szabadkőművesek sincsenek tisztában s annál kevésbé, mert ezekre ma már csak alig emlékeztető vonásokkal találkozunk.

Általánosan ismert dolog, hogy az ókori népek, egyiptomiak és görögök, valamint a többi keleti népek

misztériumai legmagasabb s hozzátehetjük legnemesebb kifejlődésükben tulajdonképen arra voltak szánva, hogy a beleavatottak erkölcsi érzését tökéletesbítsék s bizonyos titokzatos allegóriák által mintegy magasabb fokú természetismeretet közvetítsenek. Hogy később e misztériumok a megtevesztésnek és visszaéléseknek igazi melegágyaivá váltak: az eredeti cél tisztaságának rovására semmikép sem írható. Tudjuk, hogy Egyiptomban az Ozirisz és Izisz mithoszából – mely tulajdonképen a nap és a hold vándorlásának volt allegorizálása – egy rendkívül elterjedt és magas fokra fejlesztett misztérium fejlődött ki, amelynek titkaiba való felavatás rendkívül körülményes ceremóniák között ment végbe, így a különféle fokokba beosztott felavatandók szigorú vizsgálat alá vettek, hosszas böjtökkel, lelki próbáratevésekkel gyakoroltattak, szimbolikusan máglyákon kellett átmenniök, tengeren átúszniök, majd a felavatásra egybegyűlt papság előtt mesterségesen előidézett eső, mennydörgés és tűzlobogások között földre vettelve, meztelen mellükre éles kard szögeztetett s úgy kelle megesküdniök, hogy arról, amit látnak és hallanak soha senkinek nem fognak szólni a beavatottakon kívül. Az eddig bekötött szemmel vezetett jelölt ekkor két oszlop közé vezetett, az Ozirisz és Izisz oszlopa közé, amikor szeméről levétetett a kötés s a főpap ajakáról meghallotta a jelszót: „amoun” (hallgas!) s ugyanekkor megtaníták bizonyos kézfogásra is, melyről a beavatottak egymásra ismerhetnek s egyidejűleg egy fehér kötényt is kapott a jelölt. A második fokon próbát kelle kiállania annak igazolására, hogy a testi szenvedélyektől nem befolyásoltatik s ekkor ismét más jelszót közöltek véle s újabb jelekre is megtanították. Majd a harmadik fokon elvezették a halál kapujához, vagyis a templom azon részébe, hol felette ítéletet tartott az alvilág istene s ennek bírái, hogy aztán megszabadítva szallagjaitól, kitanítsák a balzsamozás titkaira. S ez így ment hét fokon át, mialatt próbára tették személyes bátorságát, egy barlangban elrejtett emberi szörny fejének levágásával, melyet be kelle mutatnia a királynak, hogy aztán beíassék a bírák könyvébe s megtaníttassék a hieroglif írás titkaira. Végül kémiára, asztronómiára s asztro-

lógára taníttatott, hogy mint próféta az istenség szobra elé vezettség, melynek fátyola előtte fellebentetvén e szavak hangzottak fülébe: „én vagyok minden ami volt, van és lesz”. S ezzel a beavatás megtörtént s az illető fel lett jogosítva minden vallásos kultusz gyakorlására s megmagyarázták neki, hogy Ozirisz és Izisz tisztelete csupán egy mithoszon alapul s hogy mind ennek csak allegorikus értelme van.

Ugyanezen mithosz jelentkezik a görög eleüzini misztériumban, hol Izisz és anyjának Nepte Rheának neve Proserpina s ennek anyja Demeter nevévé alakult át s hol az ezen misztériumba való beavatást az úgynevezett hierophantok végezték. Hasonló volt ehhez a Bacchus krétai, az Izisz korinthusi s a Pythagoras also itáliai misztériuma stb. A Mózes által rendszerbe szedett Izrael vallása is több vonást megőrzött az egyiptomi vallással, melyben még a mithikus vonások is egytől-egyig felismerhetők. Josephus Flavius beszéli, hogy a mózesi rendeletek szintén a világrendszerre vonatkoznak főbb vonásaiban. Így a templom három részre osztása egyiptomi befolyásra mutat; a 12 kenyér az év 12 hónapja, a 7 ágú gyertyatartó a 7 bolygó, a négy színes szőnyeg a föld, tenger, az ég s a tűz jelképezése. Épen így meg van minden misztériumban bizonyos szent számok használata 3, 5, 7, 9, 12, melyek mindenike a nagy természet egy-egy jelenségét szimbolizálja.

Ezekből a misztériózus vonásokból a szabadkőművesség is megőrzött néhányat máig s igen sokan épen ez alapon vitatják a szabadkőművesség ősrégi eredetét és fennállását.

Érdekesen kapcsolódott bele ez egyiptomi motívumokba a szabadkőművesség rituáléjában a tyrusi Hiram Abifről szóló legenda. Az ótestamentumban olvasható, hogy Salamon király, mikor az atyja, Dávid által megkezdett, 30.000 ember befogadására tervezett templomot a Mória hegyén be akarta végezni, Hiram tyrusi királytól kért egy építőmestert, aki e célból Hiram Abifot küldte hozzá. Állítólag tőle származik e templom tervezete s pompás berendezése, mely 430 éven át keltett méltó csodálatot. A tervező és építőmester, mint a monda tartja, gyilkosság áldozatává lett; három

építőmunkása gyilkolta meg, mivel a titokzatos s őket bárhol is igazoló mesterszót nem tudták tőle kieroszakolni időnekelőtte. A gyilkosokat Salamon király halállal büntette s Hiram Abif holttestét felkutattatvan nagy pompával eltemettette. A templom felépítése után a világ minden tájára elszéledt építőmesterek közös ismertető jeleiket a Hiram Abif meggyilkoltatásának, holtteste feltalálásának külső körülményeiből meríték, melyeket a szabadkőművesség sok részben máig megtartott, szimbolikusan akarván ez úton megjelölni a jóság, bölcsesség, erő és szépség erényeit, amelyekkel Hiram Abif s tanítványai tündököltek.

Máig sincs kellően megfejtve, hogyan fejlődött ki e legenda alapján a szabadkőművesi rítus, mely kedves naivitásával sokban emlékeztet a mithoszok előállítására s elterjedésük nagy méreteire.

A szabadkőművesi műhelyek (szentély) kicsiben ma is hármastagot tüntetnek fel, akár az egyiptomi, izraelita és görög templomok; az ízisz és Ozirisz két oszlopa is megvan jelképesen s a felszerelés, kőművesi szerszámokból kerül ki nagyobb részben: kalapács, körző, mérőőn, háromszög, a szőnyeg is megmaradt, melyen egy templom oszlopcsarnoka látható, 7 hozzá felvezető lépcsővel, rajta vannak az építőmunkát jelző emblémák a faragatlan és csiszolt kődarab, a nap, hold és csillagok képei s az egész földet átfogó testvéri lánc, mely az emberiség együvé tartozását jelképezi. A gyertyatartók emlékét is őrzi a 3 világosság, a bölcsesség, erő és szépség szimbóluma, mindmegannyi kegyeletes emlék példázója csupán, amelyeknek lényegi jelentőségük semmi sincs.

A szabadkőműves testvérek felavatása is több vonást megőrzött az ókori misztériumoknál szokásos eljárásból. így gyéren megvilágított szobába vezetik először a belépni szándékozót, hol egy pár kérdésre feleletet kérnek tőle, mely kérdések főként az illető által gyakorolt profán foglalkozásra vonatkoznak; aztán bekötözött szemmel levezetik a műhelybe s ott egykét jelképes utazást tétetnek az illetővel, néhány kérdést intéznek hozzá s megismertetik a szövetség céljaival, aztán felavatják a szövetség tagjává fehér bőrköténykét,

a páholy jelvényét képező érmet adnak át neki, s fehér keztyűt annak jelölésére, hogy a szabadkőművesnek pontosan ügyelnie kell a szellemi és fizikai munkák végzéséhez megkívántató; önzetlenségre és tisztaságra. Ekkor közlik vele az illető ismertető jeleket is, a menetszót, kézfogást és jeleket, amelyek után beosztják őket a tanonc- legény és mesterfokokba, aszerint, amint bizonyos idő múltán jártasságot szereztek a szövetség céljainak szolgálatában. Ez azonban távolról sem azt jelenti, mintha az egyes fokok külön munkát végeznének, mert minden munka közös, azaz a megvitatás alá kerülő minden kérdést együttesen beszélnek meg, hogy ez által egységes közvélemény fejlődjék ki s a tagok tiszta képet nyerjenek a tárgyalás alá került eszmékről és törekvésekről.

Régibb időben úgy a tagfelvételek, valamint a munkák is hosszabb ceremóniával jártak, több volt bennük a szimbolikus elem, ma azonban ennek többé nyoma is alig maradt már. A munkát ma a főmester vezetése alatt, titkár (jegyző) szónok és felügyelők közreműködésével végzik a testvérek, épenúgy mint bármely más egyesületi ülésben; a felvetett kérdésre vonatkozó véleményét kiki elmondja s a vita eredményét a főmester végül összegezi s megvilágítja saját véleményével. A munkát jótékony adakozás rekeszti be, mely szegények, özvegyek és árvák felsegélyezésére fordítatik s esetleg a szövetség céljainak előmozdítására.

A tárgyalás (kalapács) alá vett kérdések kizárólag filozofikus, filantropikus és progresszív körben mozognak, a politikai párttörekvések teljes kizárásával, amely teljesen távol áll a szabadkőművességtől, mint ezt alább bővebben ki fogom fejteni.

Pusztán a munkák tárgyát alkotó eszmekör jellemzésére említek fel itt néhány pá.holymunka címet, tájékoztatásul a szabadkőművesek által végzett munkát illetőleg. Ezek: „A halálbüntetésről”; „Titkos társulatok az ókorban”; „Munkásotthonok szervezése”; „Darvin élete és tanai”; „Az örök béke problémája”; „Az alkoholizmus ellen való védekezés”; „Közszellemünk fogyatkozásai”; „Az emberiség eszméje s Comenius”; „A szabadkőművesség társadalmi feladatai”; „A felvilágosodás

terjedésének akadályai s a szabadkőművesség hivatása”; „Szabadkőművesi eszmék az ókori görög bölcsészek tanaiban”: „Osztályharcok és szabadkőművesség”; „Az elhagyott gyermekek oltalombafogadása”; „A szocializmus keletkezése, veszélyei s a kibontakozás lehetősége”; „A nemzetközi szocializmus és a magyar parasztmunkás mozgalmak”; „A munkanélküliség ellenszerei”; „A degenerálódás ellen való küzdés”; „A magyar nők védelméről”; „A hazai ipar pártolásáról”; „Népoktatásunk állapota”; „Szociális kérdések”; „Harc a világgossáért”; „A párbaj”; stb. stb.

Ilyen s ezzel rokon körből vett munkák alkotják a szabadkőműves páholyok foglalkozásának tárgyát s ezek száma évtizedek alatt annyira felszaporodik, hogy kitelnék máris belőlük egy jókora szabadkőművesi munkák könyvtára.

A rendes heti, vagy havi munkákat egyszerű polgári vacsora fejezi be (vakolás), amely állandó céltáblája az ellenséges érzületű támadásoknak, dacára annak, hogy maga e közös vacsora is közérdekű kérdések fesztelen megbeszélésére van szentelve s nagyon sok nagyjelentőségű, filantropikus intézmény eszméje épen ilyen barátságos vacsorának köszönheti úgy kipattanását, mint megvalósulását.

Íme ezek azon titkok, amelyekről legendák, rémesék keringenek a laikus közönség körében, amelyek tódításában, kiszínezésében legelől járt mindenkor a klerikális sajtó és a magát létérdekeiben veszélyeztettnek látó klerikalizmus, amelynek, hogy szüksége van enemű inszINUÁCIÓRA s a szabadkőművesség ellen való illetén védekezésre: e munka első felében letárgyalt eszmék fejlődési folyamatában leli meg teljesen érthető magyarázatát, de amely inszINUÁCIÓ s kétségbeesett küzdelem legfellebb mosolyt és szánakozást kelthet minden, a szabadkőművességről helyes fogalommal bíró emberben, aki emellett azt is tudja, látja és kívánja is, hogy az emberiség előhaladása, a felvilágosodás és ember-társi szeretet ügye teljesen függetleníthessék bármely egyház lelkiismeretjainak jólismert, atyai gondozásától.

A szabadkőművesség lényege és céljai.

Az egész föld kerekiségén elterjedt szabadkőművesség a felvilágosodás terjesztését, a humanizmus ápolását s a haladás útjainak egyengetését ismeri feladatául. Mint ilyen intézmény filozofikus, filantropikus és progresszív. Célja a közerkölcsiség, művelődés, felebaráti szeretet terjesztése és a jótékonyság gyakorlása levén: kizár köréből minden politikai és vallási kérdést s tagjait a hazai törvények tiszteletben tartására kötelezi.

Ennyi körülbelül mind az, amit az egyesületi jog betartása felett örökös államhatalom, a szabadkőművesi szövetség fennállására nézve alapszabályszerűleg kiköt s minek pontos betartását szigorúan megköveteli. S hogy a szövetség híven meg is tartja alapszabályainak rendelkezését, maga azon körülmény is igazolja, hogy a szövetség megrendszabályozására az európai államokra beköszöntött alkotmányos éra óta sehose gondoltak s legkevésbé azon országokban, melyekben a klerikalizmus által szított reakció szelleme, úgy szólva az állami és nemzeti lét gyökereit támadta meg s a józan haladás feltételeinek erőszakos megvonásával, önző céljait teljes meztelenségükben mutatja be. Elég e tekintetben Francia-, Spanyol-, Olaszországra s Portugáliára hivatkoznunk, mely országok reorganizációjában tagadhatlanul lényeges szerep jutott a szabadkőművességnek is.

Az egyes országokban törvényes oltalmat élvező szabadkőművesség, alapszabályainak keretén belül megállapított ügyrendben részletesen is körvonalozza a szövetség lényegét, célját és eszközeit s tagjaival szemben az alapszabályokhoz való lelkiismeretes alkalmazkodást szigorúan megköveteli. Így például a magyarországi szabadkőművesség is világosan kimondja, hogy tagjaitól hitvallást nem kíván s minden jóhírnevű független férfit befogad tagjainak sorába, kik testvériesen egyesülnek szellemi s erkölcsi nemesbülésre irányzott törekvésükben, minden tekintet nélkül a fajra, nemzetiségre, vallásra, társadalmi helyzetre, vagy politikai pártállásra; kimondja továbbá, hogy tiszteli tagjainak vallási és politikai meggyőződését s határozottan kizár

gyülekezeteiből minden vallási és politikai vitatkozást s tagjait kötelezi azon ország törvényeinek való engedelmességre, amelyben élnek, fő szabályul állítván fel, hogy a hazaszeretet és a közügyek körül kifejtett hasznos munkásság a szabadkőműves egyik legszentebb kötelessége; s mert a szabadkőművesség az emberi nem egyetemlegességén alapul: az összes emberiségre iparkodik kiterjeszteni a testvéri köteléket, amely a szabadkőműveseket a föld színén egyesíti s tagjait a testvériségi érzésnek szóval s jó példával való terjesztésére buzdítja. El lehet mondanunk, hogy a szabadkőművesség megalakulása első percétől kezdve a legnemesebb emberi eszmék és érdekek szolgálatát ismerte feladatának. Az egyén szellemi és erkölcsi kiművelése, az emberiséget alkotó népeknek egy szerető nagy családba való egyesítése, az embereket egymástól megkülönböztető faji, vallási, születési és vagyoni válaszfalak ledöntése, az emberi jogoknak mindenkire való egyenlő kiterjesztése, az elnyomottak védelme, a lelkiismereti, szólási és cselekvési szabadság mindenki számára való biztosítása, az előítéletek megszüntetése s a tudományos ismeretek útjain való felvilágosodás terjesztése: ezek voltak eleitől kezdve a szabadkőművesség vezérlő elvei az egész világon. Aszerint, amint egyes országokban a tényleges szükségek megkövetelik, ezen célok egyike vagy másika nyomul homloktérbe s a szövetség intenzívebb munkássága legtöbbször speciális viszonyok által határoztatik meg. Bizonyos államokban, hol a politikai és társadalmi kérdések úgyszólván elválaszthatlanok egymástól, a szabadkőművesség látszatra politikai hatóerőnként jelentkezik, mint például Franciaországban, hol a köztársasági kormányformát a szabadkőművesség speciális alkotásának tekinti s afelett szerető gonddal őrökdi, megvédeni kívánván minden nacionalista s köztársaságellenes törekvésektől. Ugyanezen forrásból származik azon állhatatos harc is, mely ez országban az állam és az egyház végleges elválását s az egyházi vagyon szekularizációját s annak a nép között való felosztását eredményezte s mely az oktatást minden fokon kizárólag állami feladatnak tekintvén: abból minden egyházi vonatkozást kizárni igyekezik.

Másutt ismét szociális téren, közművelődési és jótékonyági intézmények létesítésében jelentkezik a szabadkőművesi tevékenység, mint például Angliában, Németországban és Hollandiában, vagy a klerikalizmus elleni harcban, mint Spanyolországban és Itáliában s politikai reorganizációs törekvésekben, mint például Törökországban és Portugáliában. Bárminemű alakban jelentkeznek azonban a szabadkőművesi szellem, mindenkor csak a haladás ügyének áll szolgálatában s az emberi nem tökéletesedését a kultúra békés eszközeivel igyekszik előmozdítani.

Nem lehet tagadni, hogy ily irányú munkásságával nem egyszer szembekerült az egyes államokban retrográd irányt képviselő feudális és klerikális törekvésekkel is s emiatt néhol az ugyanilyen elvekhez szító kormányhatalom ellenszenvét is magára vonja, mivel egyetemes emberiségi, tudományos és szociális nézeteinek terjedését a fennálló állami és társadalmi rend s főleg az egyházi élet érdekeivel ellentétben állóknak minősítik, a kormányra és törvényhozásra illetéktelen befolyást gyakoroló reakcionárius tényezők, ez azonban legfeljebb a szövetség számbeli növekedésére van érezhető befolyással, mivel a szövetség nyílt elveinek bevallásától és szolgálatától visszatartja a különben lélekben rokongondolkodású elemeket, kik becsületes meggyőződéseikért nem ritkán méltatlan üldözéseknek tennék ki magukat. Maga a szabadkőművesi világnézet azonban teljesen érintetlen marad az efféle represszáliáktól s annyiival inkább, mivel a szövetség nemes emberi elvei mindenkor és mindenhol a felvilágosodás ügyének állanak szolgálatában.

A szabadkőművesség az egyes korszakok természetes életismeretén alapuló általános műveltségnek megfelelő világnézet szellemében igyekeztén irányítani, és átalakítani a mindenkori társadalomnak szellemi, erkölcsi s materiális életviszonyait és pedig kizárólag a tudományos módszer szerint: megállapított igazságok útmutatása szerint, egyszer s mindenkorra meg van mentve bárminemű dogmatizmustól, a megcsontosodás által előidézett visszaeséstől, elmaradottságtól s épen ezért teljesen alkalmas arra, hogy az adott életviszonyok s fejlődési folyamatok keretébe szervesen beleilleszthetővé váljék

s a kultúra szolgálatába szegődhessék. Mint filozofikus, filantropikus és progresszív intézmény lépést igyekszik tartani az egyes korszakok tudományos és szociális előhaladást jelentő törekvéseivel s a tudományos kutatás és gyakorlati élet lelkiismeretes megfigyelése útján leszűrt igazságoknak tőle telhetőleg érvényt igyekszik szerezni az általános felvilágosodás békés úton való terjesztése által. Támadólag nem lép fel sem állami, sem társadalmi vagy vallási intézmények ellen, amire különben joga sincs, ez azonban nem jelenti azt is, hogy bárminemű, ezen kérdésekkel összefüggő eszmék és elvek tisztán tudományos szellemben és módszer szerint történő megvilágítása elől hermetice elzárkóznék. Ily irányú tevékenységének jellemzésére szükségesnek tartok pár példát felhozni már csak azért is, hogy bizonyos, napirenden levő félreértéseket tisztázzak.

Mint már fentebb is említettük: a szabadkőművéség köréből alapszabályai szerint is ki van zárva minden politikai és vallási kérdés vitatása s ezt a szövetség mindenkor gondosan kerülni is szokta. Más szavakkal: nem foglalkozik semmiféle pártpolitikával s a politika, mint az államtudományok egyik ága által szolgáltatott bölcselmi, jogi, gazdasági, erkölcsi stb. alapelvek gyakorlati megvalósítása ügyében távol tartja magát bárminemű akció kezdeményezésétől, vagy irányításától. Ezt nemcsak azért teszi, mert alapszabályai ettől határozottan eltiltják, hanem azért is, mivel az eszmék küzdelmében kifejlődni szokott pártos szellem káros befolyásától úgy magát az intézményt, valamint a szövetség tagjait is megakarja kímélni s az eszmék és elvek tisztázódásának természetes processzusát nem tartja célszerűnek megakadályozni vagy esetleg mohón siettetni netalán egyoldalú álláspont elfoglalásával. Másrésztől azonban nem zárkozhatik el az elől, hogy tagjainak politikai belátását a lehető legmagasabb fokra fejlessze s a felmerülő politikai eszmék állami és társadalmi szempontból való fontosságának elbírálására minél képesebbé tegye tagjait. Ilyenmű munkásság elől nemcsak hogy nem zárkózik el a szabadkőművesség sehol a világon, sőt annak gyakorlását egyenesen kötelességének ismeri, úgy gondolkozván, hogy az állampolgárok

tudományos politikai iskolázottságának, helyes ítéletalkotásának előmozdítása által épen az állami és társadalmi élet békés fejlődésének tesz szolgálatot. A politikának is megvan a maga tudományos rendszere és módszere, mint minden más tudománynak; tételei a tudomány által felállított elvekből s gyakorlati tapasztalatokból szűrődnek le s ez elvek igazolása az okviszonyosság törvényének alkalmazásával történhetik meg, amihez minden értelmes és gondolkozó embernek föltétlen joga van. Ezen jogáról a szabadkőművesség se mondott le soha s habár pártpolitikát nem üz s a politikai tételek konkrét megvalósításába teljesen illetéktelennek tartja magát beleavatkozni, de azért a politikának, mint tudománynak elveit tudományos módszerrel megvitatja, tisztázni törekszik s tagjainak politikai érettségét tőle telhetően előmozdítani igyekszik. Lehetetlenség még elképzelni is, hogy amit a polgárok politikai szabadsága, például a sajtó útján való véleménynyilvánítás tekintetében minden egyes ember számára biztosít, ugyanazt megvonná társas közületektől, mikor pusztán meggyőződésteremtés céljaira szolgál s az egyéneket és közületeket merő gépalkatrészeknek minősítené, melyek mint ilyenek a mindenkori hatalom vak eszközeivé süllyeszietnének le.

A tisztán társadalmi kérdésnek minősített törekvések között nincs talán egyetlenegy sem, amely érintkezésbe ne volna hozható tényleges politikai vonatkozásokkal s ezen a címen ép úgy politikai kérdésnek is ne volnának minősíthetők. A mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, közoktatás stb. kérdései oly szorosan belekapcsolódnak a már igazán gyakorlati politika kérdéseibe, hogy attól úgyszólván elválaszthatlanok s ennek dacára se gondol senki arra, hogy ezen kérdések tudományos módszer szerint történő tárgyalását politizálásnak minősítse, nem, még a kongregációk s vallásos társulatok világos állásfoglalását se például az állam kultúrpolitikájával esetleg merőben ellentétben álló, retrográd irányú törekvésekkel kapcsolatban sem.

Annál nevetségesebb dolog tehát az, mikor a szabadkőművességet politizálással vádolják egyesek, vagy érdekcsoportok csupán azért, mert az illetők hatalmi vagy kényelmi érdekeit a közjólét, vagy tudományos előhala-

dás szempontja szerint tárgyilagos kritika alá venni bátorodik s ez alapon azokat igazi becsük szerint értékeli.

Ugyanez áll a vallás kérdésével való foglalkozást illetőleg is. A szabadkőművesség nem kéri számon tagjainak vallásos meggyőződését, felekezeti hovatartozóságát, mert ezt minden ember legbensőbb magánügyének tekinti s épen azért teljes tiszteletben kívánja tartani. A vallás mindenkinek magánügye lévén, eo ipso nem is képezheti nyilvános vitatkozás vagy mérlegelés tárgyát. A vallás kérdésével való foglalkozás veszedelmessé akkor válik, amikor a tisztán szubjektív felfogásba felekezeti szempontok s érdekek kevertetnek bele s ezek egymás rovására kivannak, érvényesülni, akár szellemi, akár politikai téren. Ilyenkor a benső, lelki meggyőződés külső s nem ritkán hatalmi vagy anyagi érdekek hatóerőjeként állítatik szembe egy másik, amazzal esetleg homlokegyenest ellenkező meggyőződéssel s a lelkiismereti szabadság lábbaltapodásával többnyire számbeli túlsúlyra való támaszkodás foglalja le magának a döntőbíró szerepét. így állanak elő a folytonos felekezeti súrlódások, féltékenykedések s az ezekkel összefüggő hatalmi érdekösszeütközések, hosszú századok legszomorúbb emlékéi.

A szabadkőművesség épen azért, mert a lelkiismereti szabadságot minden tekintetben tiszteletben kívánja tartani: óv a kerül mindennemű vallásos kérdéssel való foglalkozást s egyenesen ezen álláspontjának köszönhető, hogy kebelében a legrégibb idők óta a legkülönbözőbb vallásfelekezethez tartozó egyéneket egyesíteni tudta. De amikor ezt teszi, ahhoz való teljes jogát is fenntartja, hogy magával a vallással, mint az ember lelkiéletének egyik legérdekesebb megnyilatkozásával tudományos, bölcsészeti, lélektani szempontból foglalkozhassék. Ezen munkájában nem tesz különbséget sem a természetvallások, sem a kijelentésen alapuló vallások között, hanem mindeniket szigorúan tudományos, induktív módszer szerint vizsgálja s ennek eredménye alapján értékeli, mint az emberiség szellemi életének megnyilatkozását. Brahmanizmus, buddhizmus, mózesi vallás, mohamedánizmus, keresztyénség, materializmus, athe-

izmus stb. e tekintetben egyugyanazon tudományos elbírálás alá kerülnek, de még az így leszűrődött igazságok el vagy el nem fogadása tekintetében se kíván a szabadkőművesség legkisebb lelkiismereti kényszert sem alkalmazni tagjaira. Azt feltételezi róluk, hogy a tudományos vizsgálódás útján nyert pozitív eredményeket, az előítéletek megszüntetése, s a felvilágosodás terjesztése céljából elsajátítani, s életelveikben felhasználni igyekeznek, de ennél tovább nem megy soha, s tagjainak még esetleg teljesen ellentétes felfogását is tiszteletben tartja mindaddig, amíg abban felekezeti tendenciák indokolatlan szolgálatát nem látja. Azt azonban el sem tudja képzelni tagjairól, hogy a józan értelemmel, a pozitív tudományos ismeretekkel s a gyakorlati, nemes erkölcsi elvekkel ellenkező törekvések szolgálatába szegődhessenek.

Annak jellemzéséül, hogy vallásos kérdéseket hogyan lehet teljesen tudományos szempontból vizsgálódás tárgyává tenni, felhozom például az isteneszme s a megváltó gondolatának előállításáról szóló ősrégi mítoszt, melyet Heinrich Driesirians „Der Mensch der Urzeit” című művében (Stuttgart 1907. 7., 8., 9., 10. 1.) igen érdekesen fejteget, mely mítosz az összehasonlító-valószínű és nyelvészeti világánál szemlélve, igen fontos bepillantást enged a vallások előállításának úgymondott titkaiba.

Az istenfogalom majdnem minden vallásban a tűz – az emberi kultúra e legelső és leghatalmasabb tényezője – sa világgosság első létrehozójának személyével áll elválaszthatlan kapcsolatban. Az indiai Agni, a persa Atar, Ormuzd fia, a görög Prométheusz, a latin Vulcanus, a germán Lōki, a szláv Oyonii, a *btibyloni* Gilgamesen, a föníciai Phlox, valamennyien a tűz és világgosság létrehozói s a főistenektől azért kénytelenek büntetést szenvedni, mert a tüzet megismertették a földi emberekkel. Hogy a tűz létrehozójának ezen alakja hogyan alakult át egyes vallások szimbolizmusának, majd dogmatikus rendszerének központjává, vagyis egy esetleges járulék hogyan vált leglényegesebb központjává egy hit- és vallásrendszernek: erre kiváló például szolgálhat a keresztyénség Krisztusának fogalmi és személyi előállás;).

Az ősráják Védája, (Kr. e. 4500-2500-1000évből) mely a tűz misztériumát s a keresztyénség szentháromsági dogmájának eredetét is meglepő világossággal tárja szemünk elé, elmondja, hogy az égi atya, Szawisztri testet öltött fia Agni (tűz) volt. Agni anyja Maja (Mária?) szűz s földi atyja Tivaszti egy ácsmester (názáreti József is az volt!). Ez az Agni hozta létre a tüzet Bayusz (lélek, lehelet, szélfúvás, a keresztyénség szent lelke, mely szélnek fúvásával szállott) segítségével. Agni december 25-én született, a téli napfordulás idején, épen úgy mint Jézus Krisztus. A téli napfordulót keleten egy csillag megjelenése szokta jelezni (a betlehem-i csillag), melyet rendszeresen nagy ünneppel ülték meg.

Ezen ősráják mithoszában említett Maja már tulajdonképpen az egymáson tűz létrehozása céljából keresztbefektetett egyik fadarab közepén levő mélyedést jelenti, melyben egy harmadik, hegyes végű fadarabot addig forgattak, míg meg nem tüzesedett. A forgatást eszközlő fadarab neve Pramantha (a görög Prométheusz) volt s ebből pattant ki Agni: a szikra, melynek szanszkrit neve „gyermek”-et jelent. A gyermeket aztán a papok szalmára fektették, mi által a szikrából láng lett, mellé állították a tehenet, mely tejével a vaját szolgáltatja, amivel a lángot tovább ápolták, ott állott a szamár is mellette, mely a szómát. amivel Agni tovább táplálkozott, mint isteni itáliei, hordozta hátán. (íme itt van az egész betlehem-i história, jászolával, tehenével szamarával!) Egy pap eközben levegőt legyez Agnira, hogy ki ne aludjék, egy másik pap szómát önt rá, míg egy harmadik megkeni a szent vajjal, mely után Akta (megkent, felkent) lett a neve; görögül: Chrisztosz. Az így előállott tűz, aztán mint fényes láng szállott ég felé, sötét füstfelhőben, hol Agni égi atyjával ismét egyesült. A papok kenyeret és bort hoztak áldozatul a szent tűznek, amit Agni megemésztett s füst alakjában magával vitte az égbe. így lett az áldozat közvetítője Agni, aki magát is mint áldozatot vitte fel Szawisztri atyja elébe. Az áldozat egy részét később a papok kapták, akik mint testet és vért fogyasztották azt el, amelyben Agni lakozik. így lett ez ősráják mithoszából, a megváltó áldozat halála, Szawisztriből (a nap) s Agniből (a tűz)

s Bayuból (a lehellet) a keresztyén szentháromság, vagyis az eredetileg tüzfentartására és előállítására vonatkozó misztériumból, melynek őrzői a papok voltak, egy alapdogmája a későbbi keresztyén vallásnak. A görög Hesztia, a latin Vesza által ápolt tűz is erre vonatkozó szimbólum s ezt őrzi máig a katolikus templomokban az „örök lámpa”.

Eltekintve a keresztyénség történeti Krisztusának az előtte 600 évvel élt Buddha alakjával sok helyt szó szerinti egyezésétől, maga az ős Veda is kezünkbe adja a keresztyén vallás előállításának s főként dogmatizmusának kulcsát és pedig szigorú történeti s kritikai világításban. Hogy aztán hogyan lett Agniból a keresztyénség Krisztusa, az emberiség megváltója, kinek isteni voltát csak születése után 325-ben mondta ki a niceai zsinat, a szent lelkét meg csak 381-ben a konstantinápolyi zsinaton vették fel a szentháromság harmadik tagjául; hogyan jelenthették ki a pápai csalhatatlanság címén ezernyolcszáz egynehány év múlva szeplőtlenül fogamzó szüzzé Máriát: erről már feleslegesnek tartom a fejtegetést. Aki egy naiv mithoszból dogmarendszer csinálni s erre ezer évet megért hierarchiát tud alapítani, bizonyosan igazolni is fogja tudni a tudományos igazságokkal merő ellentétbe kerülő képtelenségeket is.

Ha valamelyik szabadkőműves vagy profán tudós a történeti kritika útján megállapított ezen igazságból megfelelő következtetéseket vonna le, ugyan ki vonhatná kétségbe ehhez való teljes jogát anélkül, hogy ehhez fűződő érdekei tisztasága felől alapos gyanút ne keltsen maga iránt? Mert ha idők folyásával a keresztyénség egyik leghatalmasabb állami, társadalmi s elismerem, művelődési tényezővé is vált, ez mitsem volna az eredetére vonatkozó tudományosan megállapított igazságból, kivált mikor az arra alapított következtetések később a józan emberi értelemmel és kulturális haladással diametrális ellentétbe kerültek.

A szabadkőművesség a tudományos vizsgálódás szabadságát tagadná meg, ha elzárná tagjait attól, hogy öröklött tévedéseket, félreismerhetlen megtévesztéseket ne igyekezzenek helyesbíteni s evvel a felvilágosodás ügyének szolgálatot tenni. Ez azonban nem

jelenti azt is, hogy tehát felekezeti s hitvallási harcot provokáljon s a társadalom békés összhangját felekezeti villongások felidézésével veszélyeztesse. Ugyanakkor azt is megvárhatja azonban, hogy felekezeti érdekek ne kapcsolóssanak be politikai és társadalmi törekvésekbe, s ne tétessék ezektől függővé egyesek s a köz jóléte és előhaladása. A szabadkőművesség vallásának alapelve a felebaráti szeretet és felvilágosultság, ennek kíván érvényt szerezni az emberi élet minden terén, mert célja az, hogy az embert minél tökéletesebbé tegye s az embereket minél közelebb hozza egymáshoz az örök igaz, szép és jó szolgálatában.

E földön minden embernek föltétlen joga van az élethez mindaddig, míg szellemi és testi szükségleteit a maga és közösség érdekeit szolgáló munka árán kielégíteni képes és erre hajlandó is. Ezen jogától megfosztani nem szabad senkit, bármint vélekedjék különben akár a világ, akár az élet ezernyi, megfejthetetlen kérdéséről, vallásról, istenről, államról vagy a társadalomról. Míg az állam által megszabott társadalmi élet munkarendjét tényleges létfenntartási szükségleteket pótoló, produktív munkával szolgálni képes bárki, nem vehető el azon joga, hogy világnézetét legjobb belátása szerint megalkothassa s ezen nézetének megfelelően igyekezzék elhelyezkedni a társadalom adott keretei között.

Ez a célja a szabadkőművességnek is, mely a tudományos vagy gyakorlati élet bármely terén felmerülő vagy fennálló elfogultsággal, mesterségesen ápolt előítéletekkel a tudományos alapon s életismereten alapuló igazságokat állítja szembe; a társadalmi széttagolás, öröklött vagy szerzett előjogok, osztályuralkodó érdekek helyébe, az egy ugyanazon családba tartozás, a teljes jogegyenlőség és szabadság magasztos eszméit igyekszik hatóerővé tenni s mindenekfelett egész s igaz embereket akar nevelni, kikben a tudás tetterővel, a lelkesedés alapos ismereteken nyugvó állhatatossággal, az önismeret magas látókörrel, a humánus gondolkodás türelemmel s áldozatkészséggel párosul. Mint ahogy egy kiváló szabadkőműves monda: „A szabadkőművesség az emberi közösség eszméjének filozófiája, az örök emberi idealizmus költészete, a haladás egyeteme, az ember-

szereket vallása, az emberiség lelkiismerete... A mi imánk a munka, a mi hitünk a jövő, a mi oltárunk az emberiség, a mi áldozatunk a szeretet.”⁴

Vádak a szabadkőművesség ellen

Megismerve az elmondottakból a szabadkőművességet életre hívott eszmei áramlatokat s a célokat, melyek szolgálatára a szövetség tagjai teljesen szabad elhatározásukból, önzetlenül vállalkoznak, azt hihetnők, hogy mi sem természetesebb, mint hogy egy ilyen szövetséggel szemben legfellebb az esetleges tévedéseket korrigáló, a fogalmakat mélyítő s törekvéseket gyámolító elbánásról lehet szó. Már maga azon kétségbe nem vonható körülmény, hogy a szabadkőművesség az egész világra kiterjedő intézmény, melynek kötelékébe minden államban a legkiválóbb egyének tartoznak, tekintet nélkül fajra, vallásra, társadalmi állásra, vagyoni tehetőségre: egymagában is kezesség lehet arra nézve, hogy állami és társadalmi rendet bomlasztó törekvések, eltitkolni ajánlatos célzatok s önérdeteket legyezgető érdekszövetkezetek nem sajátíthatják ki a maguk számára a szövetségben kínálkozó munkateret. Hogy emberi gyarlóságok, a túláradó lelkesedésből származó éértévesztések, a haladás menetét gyorsítani kívánó s épen ezért az adott viszonyokat sokszor tévesen mérlegelő íellobbanások minden közületben előfordulhatnak: senkisé írja a különben helyesen körvonalazott cél s az azt szolgálni hivatott intézmény rovására. Emberek vagyunk s a tökéletességre való törekvés eszmény marad mindenkor, melyet megközelíteni is érdemszámba megy. Magában a fenséges természetben is lassú a fejlődés folyamata s számtalan átmeneti alak népesíti be azt a végtelenbevezető útvonalat, mely a végül tökéletesnek mondható genushoz és specieshez vezet.

A szabadkőművesség is hosszú századok tudásából s tapasztalataiból leszűrődött világnézet eredménye s az idők folyamán különféle kristályosodási formákat tüntet fel, de maga a kristályosodás tengelye mindig egy és ugyanaz maradt: a tudomány által nyerhető igazság s

a minden emberben igazi testvért látó szeretet. Az első megóvta az előítéletek igazságtalan érvényesülésétől, a józan értelemhez megfellebbezhetlen dogmatizmustól; a második utat jelölt számára oly irányban, amelyen legbiztosabban elérhető úgy az egyén, valamint a köz boldogsága és megnyugvása.

Szerencsésebb országokban, hol a kultúra életszükséglet, a tudomány mindennapi kenyér, a lelkiismereti szabadság és szabad véleménynyilvánítás éltető levegő, hol a munka és a munka bére legalább tűrhető és tisztességes fizikai létet biztosít, s öröklött kiváltságok, születés, vagyon nem állják el útját az egyéni kiváltság érvényesülésének, hol a jogokkal -kötelességek is össze vannak kötve s a közszabadság és jogegyenlőség kiváltságos osztályok érdekeitől függetlenül érezteti embert emberré nevelő hatását: senkinek sincs oka a fejlődés menetét akadályozni, s öröklött tévedésekkel, hazugsággá vált igazságokkal, erőszakká fajult előjogokkal az állami és társadalmi élet egészséges fejlesztését lehetetlenné tenni. Ott, ahol az igazságot magáért az igazságért keresik és becsülik s a közérdek hazug ürügye alatt egyes osztályok nem nyomják el a munkás nép millióinak természetes jogait, nem fosztják meg a pusztá megélhetés lehetőségétől, hol a lelkekre nem ver bilincset túlvilági üdvösség címén a tudomány ismérveit hírből sem ismerő vakonhívés és bigottéria, hol a nép jóléte igazán testi s lelki szükségleteket fedezni hivatott munkán s annak becsületes értékelésén alapszik s nem embernyúzó előjogokon s a mindent elnyelő kapitalizmus erőszakos s embertelen spekulációin, ott a szabadkőművességet azzal a megérdemelt közbecsüléssel honorálják, azzal a meleg érdeklődéssel támogatják, amely minden igazi közérdeket szolgáló intézménynek természetszerűleg kijut.

Az ilyen államokban nem izgatja a közvélemény kíváncsiságát a szabadkőművességet körülengő titokzatosság, nem kíséri rosszindulatú gyanakodás közhasznú munkásságukat, nem zúdul ellene a vallási elfogultság s egyházi féltékenykedés önmagával is tehetetlen gyűlölete, nem hangzanak ellene államot s társadalmi rendet felforgatással fenyegető, rosszhiszemű vádak, hanem úgy

tekintik, mint a kultúrának és humanizmusnak egyik elsőrendű pionírját, mely amíg örtüzeket gyűjtogat a félvilágosodásnak, oszlatja a babonák és előítéletek mesterségesen támasztott borulatát, közelebb hozni igyekszik az embert emberhez, könnyíteni segíti az élet nehéz küzdelmét s a szabadság, egyenlőség és testvériség helyesen értelmezett jelszavait igazi élő tartalommal igyekszik realizálni, emberi nemünk boldogságának előmozdítására.

A hatalmas Anglia, Németország, Hollandia, a Svájc, Norvégia és Svédország, Belgium s az északamerikai Unió nagyon jól tudják, hogy mennyit köszönhetnek a szabadkőművességnek, mely épenezért mindezen országokban közbecsülésnek örvend s működése jórészen a nyilvánosság színe előtt megy végbe s még pusztá ceremóniáik iránt is jóindulatú figyelemmel és gyöngédséggel viseltetik a társadalom, mintha csak egy vallási vagy egyházi közület szertartásos kultuszáról lenne szó. Másként áll a dolog oly államokban, hol a lelkekre nehezedő lelki sötétség s a hatalommal szövetséget kötött klerikalizmus önző érdekeit látja veszélyeztetettnek a világoosság szolgálatában álló szabadkőművesség által, hol az egyház külön állam akar lenni az államban, hol a tudományt a vallás szolgálatjának tekintik s a népjogok elnyomására, uralkodó osztályok kiváltságos jogait égi eredetűnek igyekszik feltüntetni és igazolni a hatalma megtartása céljából mindenre kapható egyházirend.

Az ilyen országokban hovatovább kiélesedett küzdelem a klerikalizmus és felvilágosodás, az öröklött jogok és a munka egyedüli értéket képviselő jogosultsága között végül kenyértörésre vitte a dolgot, amely alkalommal rendszeren az egyházirend húzta a rövidebbet. Példa erre Franciaország, mely Róma rabigáját szerencsésen, végleg kiveté nyakából s henye szerzetes rendéit kirebbentette jövedelmük puha fészkeiből, vagy a társadalom munkarendjébe beállani kényszerítette s mely a rengeteg egyházi vagyont visszaadta jogos tulajdonosának az államnak, hogy a nemzet élető gyökerét képező népet megmentse a teljes kiszipolyozástól s elháríthatlan végpusztulásba merüléstől s magát a népoktatást is kivéve az azzal gonoszul sáfarkodók menyéi hálá-

tól csepegő kezéből, vagy legalább is éberül vigyázva körmeikre: elejét vette a nép teljes és tökéletes lelki vakságba való sülyesztésének.

Ugyanezen eset következett be a klerikalizmus által végveszéllyel fenyegetett Olaszországban, Portugáliában s Spanyolországban is, tehát épen azon katolikus országokban, melyekben a századok óta szabadon garázdálkodó klerikalizmus már-már befejezte országot és nemzetet teljesen tönk szélére juttató kultur munkáját.

Érdekes és tanulságos megfigyelni, hogy mindezen országokban vallástalansággal, istentagadással és hazafiatlanság vádjával igyekezett befeketíteni a felvilágosodás zászlóvivőit s így elsősorban a szabadkőműveséget is a közeli vesztét érző klerikalizmus. Ugyanezen vádak hangzanak el nálunk Magyarországon is a klerikalizmus szócsöveiből, a klerikális sajtóból, jezsuita nevelésben részesült, hitvédő leventék ajkairól. Érdemes tehát e vádakkal kissé alaposabban foglalkoznunk.

Hogy a szabadkőművesség vallásos-é vagy vallástalan, istenhívő-e vagy istentagadó: magában a szövetségben soha kérdés tárgyát sem képezi. A vallás mindenkinek legbensőbb magánügye lévén: ezt számonkérni bárkitől is legalább is gyöngédtelenségnek, ha nem illetlenségnek volna mondható. A szabadkőművesség kötelességében a földkerekség minden vallásához tartozó egyének tömörülnek egymás mellé a felvilágosodás és humanizmus szolgálatára s anélkül, hogy vallási hovatartozásuk felől szükségesnek tartanák a tájékozódást. Nem ritka eset, hogy ugyanazon egy páholy keretében buddhisták, mohamedánok, izraeliták s a legkülönbözőbb keresztyén felekezetekhez tartozók, sőt felekezetnélküliek s nyíltan bevallott atheisták is együtt vannak teljes békeségben s jó egyetértésben s vállvetett munkával igyekeznek az emberi tökéletesedés, a közjólét és felvilágosodás terjesztésén. A szabadkőművesség nem az embert embertől megkülönböztető, elválasztó, hanem épen az egymáshoz kapcsoló tényezőket keresvén: teljesen érintetlenül hagyja tagjainak vallásos meggyőződését s az ennek megfelelő vallásos kultusz gyakorlását, jól tudva, hogy a vallás is egyik értékes eleme az emberi művelődésnek s mint ilyen teljesen az egyén

lelki szükségletének, értelmi képességének és képzettségének megfelelő módon keres kielégítést. Hogy aztán valaki vallásos szüksége kielégítésére dogmatikus hittételekhez folyamodik-e, vagy bármely vallás kútforrását alkotó szent könyvből maga csinál-e magának valami efféjét, avagy egyáltalán nem nyúl egyetlen hitrendszerhez se, hanem a világ s az élet nagy talányai-val szemben a tudományok útján nyerhető, teljesen egyéni világnézetében kei es megnyugvást és bátorítást – amire minden vallás elsősorban törekszik –: ehhez a szabadkőművességnek nincs semmi szava, mert ez teljesen tagjainak szabad tetszésétől függő dolognak van elismerve.

Már Schleiermacher megmondta keresztény hittanában, hogy „a közönséges bibliai hit holt hit s nem annak van vallása, ki egy szentírásban hiszen, hanem annak, akinek ilyenre nincs szüksége, sőt önmaga tudna egyet csinálni” s ugyanő, mint a történelmi kritika megalapítója mutatta ki először tudományosan is, tapasztalatikig is, hogy a szentírás előállításának s az evangéliumi események hitellességének kérdése még akkor sem érintheti a keresztyén vallás tárgyi igazságát, ha a történelmi kritika eredménye e tekintetben teljesen negatív lenne is, amely állításában a vallás teljesen szubjektív mivolta világos kifejezést nyer.

Akkor tehát a szabadkőművesség félreérthetetlenül kimondja ügyrendjében, hogy a lelkiismereti, vallási és a szellemi szabadság erkölcsi alapelveinek hódol s kárhóztat minden kényszert mely ezt a szabadságot veszélyezteti és minden üldözést, mely bármely hit vagy gondolkozás ellen gyakoroltatik: mindennemű gáncs és ráíbgás tárgytalanná válik vele szemben a vallással önző érdekeket is istápolni kívánó ellenségei részéről.

Van azonban valami, ami a klerikálizmus részéről vallástalanság gyanújába keverni nagyon is alkalmas a szabadkőművességet, amit e helyen nem hagyhatok szó nélkül. Ilyen például a szabadkőművességnek azon törekvése, hogy a vallás megszűnjék politikai tényező lenni s ne szolgálja a klérus hatalmi érdekeit, ne kössön le óriási terjedelmű birtokokat az állam tulajdonából, elvonva a népek millióitól a megélhetés eszközeit, ne feküdjék rá a közoktatást szolgálni hívatott intézményekre, ne

kösse le az adózó polgárok adóját felekezeti célok szolgálatára, ne tagolja szét a társadalmat felekezetek szerint, ne terjessze a lelki vakság, a tudománytalanság éjszakáját a műveltség alacsonyabb fokán álló néprétegekben, ne értékelje az egyéneket hitbéli hovatartozásuk szerint, ne szipolyozza az államot felekezeti iskolai internátusok felállításával, ne csináljon az iskolákban vallási kultuszt, ne heccelje egymás ellen az állam polgárait hitbéli meggyőződéseik előtérbe tolásával, ne kacérkodják a nemzetiségekkel politikai hatalmának támogatása céljából s ne hozzon az ország nyakára idegenből kiutasított szerzetes rendeket, ne tartassa alsóbb rendű s nyomorúságosan dotált papjait az állammal, míg a főpapság kincsekben duscálgodik, ne fojtson el minden világosságot, mely az emberek lelkéről eloszlatni hívatott a vakhitet és tudatlanságot.

Minden vallás klérusával szembenállónak vallja magát ezen szempontok szerint a szabadkőművesség és nyíltan felveszi a harcot ellenük s folytatni fogja addig, amíg győznie sikerül. Ez a harc tehát nem a vallás ellen irányul, hanem a vallással hűtlenül sáfárkodók önző céljai ellen.

Egy másik, nem kevésbé kemény vád a szabadkőművesség ellen a hazafiatlanság vádja. Illő tehát, hogy ennek is szemébe nézzünk s leszámoljunk vele teljes nyíltsággal és őszinteséggel.

A haza fogalmában nem csupán az foglaltatik, hogy a haza bizonyos természeti s politikai határok által körülrzárt terület, a polgárok vér és pénzádója által egy bizonyos állami és társadalmi rend kifejlésének s állandóságának színtere, hanem az is, hogy az azon egy területen élni s halni kénytelen embercsaládoknak védelmet, megélhetést, boldogulást, jogokat, szabadságot, s kultúrát biztosítani hívatott igazi otthon, mely a természet adományait egyéni munka árán mindenki számára biztosítani képes s az ehhez föltétlenül megkívántató minden kellemékekkel megfelelő módon rendelkezik is. A hazát nem csupán a múlt eseményeiben gyökerező történeti jogok, nem az ezen eseményekhez fűződő kegyeletes tradíciók, a föld rögeit megszentelő, kiömlött vére az ősöknek, bölcsőnk ringása s sírhantunk domborulása teszik hazává,

hanem első sorban az, hogy a munka minden másnál szentebb törvényének betartásával, minden ember megtalálja benne s általa testi s lelki szükségeinek lehető legteljesebb kielégítését, boldogságát.

Ahol a munka nem biztosítja a mindennapi kenyeret, nem járnak a jogok megfelelő kötelességekkel, nem érvényesülhetnek az egyéni tehetségek az erők mérkőzésének szabad versenyében, nincs meg a gondolat, szó és cselekvés, közjót szolgálni hívatott szabadsága: az az ország nem haza, az a föld nem igazi otthon, ha százszor annak szeretnék is minősíteni azok, akiknek életérdekük úgy hozza magával, hogy a haza fogalma az ő kiváltságos helyzetük és jogaik épségben tartásával azonosíttassék.

A mai államok legtöbbje isten kegyelméből uralkodó fejedelmek s történeti osztályok uralmán épült fel. Első alapjuk a hódítás, tehát a nyers erő volt, melynek képviselői aztán megosztottak a közös szerzeményen, hatalmuk alá hajtván a gyengébbeket, kiket aztán céljaik szerint igyekeztek kihasználni mindenkor. A történelem mutatja, hogyan tolódtak el idők folyamán a hatalmi viszonyok s hogyan épült fel bizonyos jogrend, mely mai napig megőrzé félreismerhetlen nyomait az első hódítók kiváltságos helyzetének. Az első törvényhozók azok közül kerültek ki, akik birtokukba vették a földet s gondjuk volt rá mindenkor, hogy azoknak, akik azt számukra gyümölcsözővé tették és megvédeni segítettek, csupán annyit juttassanak a jogokból, amennyivel éppen hogy megélhettek, de munkaadóik ellen, a pusztán megélhetően kívül, egyéb jogot nem igen érvényesíthettek. A feudalizmus hosszú századai nem ismertek népjogokat, csak parancsolásra született kényurakat és robotos szolgálókat, kik mellett lassankint kifejlődött a vagyoniilag tehetősebb kereskedők, kisiparosok osztálya, a később mindjobban előtérbe nyomuló polgári rend, meg amit előbb kellett volna említenem: a hatalmasok érdekeit saját érdekeikkel ritka élelmességgel egyesíteni tudó egyházirend is. Ez utóbbit ma is ott látjuk mindenütt, ahol a hatalom vas marka maga alá igyekszik gyűrni a gyengébbek érdekeit s mint hűséges csatlós, a vallásos hit által

szolgáltatott fegyvereket kötelességszerűen rendelkezésére bocsátja, az előnyeit véle ösztönszerűen megosztó hatalomnak.

Nem itt a helye nyomon kísérni azokat a kétes-sikerű erőpróbákat, melyeket a mindjobban öntudatosá vált népakarat a hatalom erőszakoskodásával szemben kifejtett, amiknek vége utoljára is az lett, hogy a népjogok előtt a hatalom birtokosai többé szemet nem hunyhattak, hanem hovatovább ekvivalens tényezőnek kényszerültek elismerni. Ez a harc azonban még ma sincs teljesen befejezve. Az erők mérkőzése egyre tart ma is s a militarizmusra támaszkodó államhatalom hovatovább társadalmi térre szorította a népjogokért folyó harcot, mert a törvényhozás szelleme határozottan a történeti osztályok javára igyekszik billenteni a jog és igazság mérlegét.

Így maradt fenn máig a születési és pénzarisztokraták kiváltságos helyzete, a törvényhozásban az uralkodó osztályok indokolatlan szupremáciája, a birtok és termelési eszközök egyenlőtlen elosztása, az értelmiségi és munkáselem háttérbeszorítása, az ingó és ingatlan nagyvagyon javára szolgáló törvényhozás és jogvédelem, a munka és bér között fennálló fordított viszony, az örökösödési és házassági jog szembántó gyarlóságai, a nevelés és oktatás körüli tömérdek visszaélés, a közegészségügy s a vele kapcsolatos népjóléti intézmények botrányos rendezetlensége, a latifundiumok s hoítkez birtokok sérthetlensége, a felekezeti érdekek arcpirító legyezetése stb., melyek mindannyian a modern állani eszméjének igazi arculcsapását jelentik.

S mi más lehetett ezeknek eredménye a társadalomban, mint a születési, vagyoni és szellemi osztály-elkülönülés, a földi javakban dúskálódó semmittevés egyik részen s az éhhalállal vívódó koldusnyomor, a másikon; az igazi érdemnélküli elismerés és tekintély itt, a tiszta és nemes jellem, becsületes tudás és munkaképesség lábbaltaposása ott; a vagyoni jóléten alapuló, lenéző felfuvalkodottság s a becsületes munka szegényes asztala mellett beesett szemekkel meghúzódo alázatosság; a kendőzötten erkölcsről prédikáló szemérmetlen immoralitás és hedonizmus egyik oldalon s az erköl-

csiség nevében cinikus vakmerőséggel pellengérré állított természetes emberi gyöngeség a másikon, a szeplőtlen becsületesség s a csak tormák által körülbástyázott becsstelenség... szóval mindaz, amiket nem lehet az emberiség szellemi és erkölcsi javai közé számítani.

S amily mértékben elhomályosult az emberiség, tisztesség, jog és igazságosság eszménye, épenúgy vesztette el a haza fogalma is eszményi tisztaságát s vált egymással hatalmi és önző anyagi érdekek által összekötött érdekszövetkezetek versenyének szomorú színterévé. A haza fogalmával együtt az ember fogalma is devalválódott; az egymásrautaltság, együvértartozás érzete kiveszőben, az emberek testvériségének eszméje, holdkórban szenvedő beteg gyanánt csak néha-néha jelenik meg fényes paloták s templomok magas oromzatain, vagy érdek által összekötött, helyesebben érdek által megszelídült ellenségek önvédelmi harcában, mint megtevesztésre számító hadijelszó.

Nyíltan megvallható, hogy a szabadkőművesség nem ez utóbb rajzolt értelemben alkotja meg a haza fogalmát s a hazafiságot nem üres s a lényegét a külszínnek alárendelő formában kívánja szóhoz juttatni; szerinte a haza fogalma szent és örök s mint ilyen teljesen azonosítható a jó édes anya fogalmával, a ki minden gyermekének egyformán gondolkodik testi s lelki jó voltáról s a kötelességek egyenlő kiterjesztése mellett, a jogokból is kiadja mindenik gyermeknek a köteles részt. De mert politikai téren nem kíván részt venni a kialakulóban levő eszmék forrongásában: társadalmi téren igyekszik megtenni mindazt, amivel az egyre jobban elmérgesedő harcnak élet elvehetőnek tartja s az embereket egy szerető nagy családban egyesítheti.

A szabadkőművességet hazafiatlanság vádjával tehát csakis azok illethetik, a kik saját önző érdekeiket a közjó rovására a haza fogalmával azonosítani szeretnék s e célból nem riadnak vissza a történeti igazságoknak s kulturális fejlődési fokozatoknak meghamisításától, megakasztásától sem.

Inkább is mint kuriózumot említem meg azon támadást, mely a magyar szabadkőművességet a törvényhozás házában a közelmúltban érte. Ezen klerikális

részről jött támadás célja az volt, hogy a nagy közön-ségben ellenszenvet keltsen a szövetség iránt s hogy valamelyes miniszteri kijelentést provokáljon az alap-szabályainak keretét állítólag átlépő, politizáló szabad-kőművesség ellen s esetleg a szövetség megrend-szabályozását eszközölje ki. Ezt a célt azonban sem a szabadkőművesi, úgymondott titkok kabarészerű fel-találásával, sem egyes egyéneknek s szabadkőművesi alkotásoknak tendenciózus beállításával nem sikerült elérni. Ellenkezőleg, a szabadkőművesség ilyenén kipellen-gérezése inkább rokonszenvet keltett a társadalom művelt elemeiben a szövetség iránt, világossá levén, hogy a gyülekezési és egyesülési jog ellen intézett ezen támadás ugyanazon forrásból táplálkozik, amelyből a klerikális uralom szokta erőit s harci fegyvereit meríteni, t. i. a sötétség terjesztéséből s a rosszhiszemű gyanúsításból és rágalmazásból. Enemű támadással pedig már nálunk sem lehet megtépett és elfonnyadt, vagy talán sohasem is bírt államférfiúi babérokat felfrissíteni. Kaptak ugyan később választ e klerikális lovagok a miniszterelnöktől, mini belügyminisztertől, ezt azonban aligha teszik ki ablakukba bokrétának, míg viszont a kormányelnök ezen nyilatkozatával úgy finom ízlésének, valamint minden elismerésreméltó törvénytiszteletének igazán fényes tanú-jelét adta.

Ugyancsak a napokban jelent meg egy „volt ország-gyűlési képviselő” – s erre itt különös nyomaték van helyezve! – tollából „Szabadkőműves emlékeim” cím alatt egy röpirat, melyet valószínűleg szabadkőműves írt ugyan, de annyira magán viseli az egész füzet a naivítás és szándékos ferdítési vágy ismérveit, hogy komoly bírálatra, vagy cáfolatra egyáltalán érdemtelen.

E füzet írója bizonyosan azon ma már alig egy-két páholy valamelyikének kötelékébe tartozhatott, amelyikről az egész magyar szabadkőművesség előtt nyílt dolog, hogy vallásos és nemzeti allúrjeivel nem a progresszió és felvilágosodás, hanem az agráriz-mus, feudalizmus és klerikalizmus alap gondolataival bibelődik s ezen árnyalatokkal az egész magyar szabadkőművességben teljesen elszigetelten állanak. Mert hiszen egy, a gondolat- és szólásszabadságán ala-

puló intézményben – aminő a szabadkőművesség is – elférnek egymás mellett a legellentétebb nézeteket valló frakciók is s a testvéri viszony védelme alatt egy ideig még vígan tenyészhetnek is, de mint ahogy a penészgomba tönkremegy a napvilágon, épenúgy ezen frakciók is mihamarabb elvesztik életképességüket, egymagukban maradnak s utóbb leválnak az egészséges organizmusról, mint valami elhalt tag s anélkül, hogy hiányát a szervezett megérezné, sőt csak észre is venné.

Ez emlékek írója szabadkőműves létére nem röstelli például a legádázabb antisemitizmust hirdetni, egészen a pogrommal való nyílt fenyegetésig s a pánjudaizmust úgy állítja oda a magyar szabadkőművesség életközösségébe, mint a magyar faj és nemzetiség legnagyobb veszedelmét s mely a magyar szabadkőművesség útján a magyar társadalom felett akar uralkodni s különösen a történelmi középosztályt végleg megakarja semmisíteni. Ez a kiváló szabadkőműves le meri írni, hogy a magyar szabadkőművességben nyíltan az emberiségi célok szerepelnek, titokban pedig: a faji – értsd: zsidó! – előrenyomulás törekvései, s hogy a harcoló szabadkőművesség nem egyéb mint pártszervezet; hogy ugyan-ezen szabadkőművesség a Fehérváry-kormány (darabont) alatt a nemzeti irányzat letörésére vállalkozott, mint e kormány titkos szövetségese; hogy a szabadkőművesség legközelebbi célja „a nagy munkástömegek, a nemzetiségek és a protestánsok szövetsége zsidó vezetés mellett”; s hogy az udvarral kacérkodó, zsidó uralom alá került szabadkőművesség azt akarja elhitetni az uralkodóházzal, „hogy ők voltakép en Magyarország nemzeti önállósága ellen és az összmonarchia elveiért küzdenek”.

Azon sincs aztán okunk csodálkozni, ha ezen derék szabadkőműves a „Társadalomtudományi Társaságot” s a „Huszedik század” című folyóiratot is a pánjudaizmus és szabadkőművesség orgánumának tünteti fel, mely mint ilyen, híven ott áll a központban hálóit szövögető szabadkőművesség mellett s kész az országnak egy idegen faj (a zsidó) uralma alá vonása kedvéért kaján örömmel tombolni a vallásos hit és a hazaszeretet sírján. Kell-e ennél különb klerikális frazeológia s maszlag a tanulatlan tömeg félrevezetésére, felheccelésére?

Ennyi badarság és szemenszedett valótlanosság igazán nem méltó a mindenkor hazafias s a magyar állam független önállóságáért és felvirágoztatásáért mindenre kész magyar szabadkőművesség cáfolatára. A tagjainak ily arányú gondolat- és szólásszabadságát biztosító szövetség, csak szerencsés lesz, ha efféle rágalmakat koiportáló tagjai minél előbb búcsút vesznek tőle – amivel ez emlékek írója is fenyegetődzik – s egyszerre nem is egy, hanem több nemzeti nagy páholyt is alakítanak!

Erős különben a gyanúm, hogy e szerfelett zavaros eszmemenetű s klerikális ízű füzetecskét a szabadkőművességtől már korábban megvált, tehetség nélküli ambícióiban sértett egyén írta, aki egyáltalán képes se volt soha a szövetség magasztos céljait felfogni s így munkatért se találhatott retrográd irányt képviselő törekvései számára. Ily egyének szájában a hazafiság csak cégér és csalétek, mellyel ignotos fall it, notis est derisui.

Szóvá tehető még e helyen a szabadkőművesség internacionális jellege is, amely tagadhatatlanul megvan és pedig kizárólag az egész emberiség közös érdekeire való tekintetből, de a mi távolról sem egyjelentőségű a nemzeti keretek megszüntetését célzó törekvésekkel. Valahol csak ember él e földön, mindenütt ugyanazon csapáson haladnak a művelődés terjedésének követelményei s az emberiség univerzális eszménye egy azon feltételek szerint közelíthető meg. A földet körülfogó szabadkőművesség testvéri lánc a közös emberi eszmény megvalósítását ismeri feladatául s ennyiben csakugyan nemzetközi. De a mikor a szabadkőművesség legtöbb gondja tárgyául az embert jelöli meg, ezt csak egyéni értelemben veszi s az egyént erősnek, emberi kötelességét teljesíteni tudónak s így kulturális tényezőnek csakis nemzeti közületben tudja elképzelni. Ugyanis a legtökéletesebb nemzetközi organizáció is csak nagyobb tagolások útján s a faji képességeknek megfelelő munkafelosztás segélyével volna keresztülvihető. Az emberiség legnemesebb, igazi emberi jellegét épen a faji tulajdonságok különbözősége adja meg, melyet ápolni annyit jelent, mint a species tökéletesbítése útján a génuszt emelni minél magasabb fokára a tökélynek. Mint ahogy

a növényvilágban az egyes alakok határtalan változatosága szolgáltatja épen a szépségnek és gazdaságnak kimeríthetetlen forrását, épen úgy az emberiség nagy családjában is az egyes fajokban rejlő kvalitások harmonikus összekeveredéséből állhat elő az emberiség magasztos eszménye, mely az egyes fajokat teljes épségükben hagyva, mint méh a virágot, csakis a szellemi javak mézét kívánja közkinccsé, az emberi haladás és boldogság hatóerőjévé tenni. Ezért szent és sérthetetlen a haza és nemzet fogalma a szabadkőművesség előtt s ezért perhorreskál minden oly törekvést, mely a meglévő nemzeti keretek széttörését, megszüntetését célozza.

Röviden összefoglalva ez elmondottak eredményét, mint a szabadkőművesség vezérlő elveit megállapíthatjuk a következőket: a szabadkőműves lehet vallásos, de nem lehet vakonhívő, bigott és türelmetlen; lehet szabadelvű, progresszív irányzatú politikus, állambölcsész és szociológus, de nem lehet forradalmár, erőszakos újtó s az állami és társadalmi rend felforgatója; lehet internacionális gondolkozású emberbarát, de nem lehet hazáját, nemzetét megtagadó, hazátlan világpolgár.

Ily elvek által vezéreltetve nyerte el a szabadkőművesség előkelőnek méltán mondható pozícióját minden nemzet társadalmi életében s sikerült megszokoznia az emberiség nagybecsű szellemi és erkölcsi javait. Mint ilyen, szellemi és erkölcsi testület, elérhetlen vágyak, ismeretlen, ködbevesző pusztaságok felé nem veszi útját, hanem megelégszik a jelen javítását célzó szerény munkával, melyet hivalkodás nélkül, becsületesen igyekszik elvégezni is. Az elérhetlen után való mohó törekvés legtöbbször észrevétlenül megy el kínálkozó értékes javak mellett s céltalan küzdelemben elfeesérli erejét, elvétí a célt s összekuszálja a valót az elérhetetlennel. Ezt jól tudja a szabadkőművesség is s épen ezért bölcs mérséklettel iparkodik megközelíteni azt a célt, mely igazi lényegét alkotja, t. i.: a felvilágosodás terjesztését s ezzel az igazság, szabadság, egyenlőség és testvériség mihamarább bekövetkező győzedelmet, amely felől – habár hosszú odáig még az út – egyetlen percig sincs kétségben.

Zárszó.

Az ördögről beszélnek, hogy egyszer a tengerparton üldögélvén, unalmában kagylóhéjjal meritgette kifelé a tengert. Valamelyik szent véletlenül odavetődvén, mosolyogva nézte az ördög kedvtelését s végül csipkedően megkérdezte, hogy mikorra gondolja elvégezni munkáját? „Állítsd el a folyamokat szentem, hogy ne folyjanak belé – felelte az ördög – s meglátod, hogy sokkal hamarabb készen leszek munkámmal, semmint te imádóiddá teheted az emberiségnek vakonhívó tömegét!” Nem szól róla a krónika vajjon teljesítette-e a szent az ördög kívánságát, de valóság az, hogy a tenger máig megvan s a folyamok is belészakadnak s egyhamar nem remélhető ez állapot megváltozása.

Az ördög cimborájának nevezett szabadkőművesség is ott ül az emberi tudatlanság előítéletek, babona és vakonhívés feneketlen tengerének partján, melybe ezredek óta ömlenek megszakítás nélkül, az emberi jogokat lábbaltapodó zsarnokság, a hatalom árnyékában meghúzódó s édes semmittevést élvező lelki vakság, osztályuralom, népámitás és erőszakosság bővizű folyamai, melyek viszont a létért folyó ádáz harcból eredő meghunyaszkodás, hízélgés, elvnelküliség, önzés, haszonlesés s a mindezekkel együttjáró köznyomor és kétségbeesés kisebb patakjaiból és csermelyeiből táplálkoznak. Nincs szent, aki e folyamokat megtudná állítani, aki a földönlakó emberiséggel megtudná érteni, hogy e földi életnek öncélja van, az első és a legfontosabb, tudniillik minél boldogabban, minél nemesebben leélni a föld élettartamához fűződő életidőt. Az egyes embernek épen úgy legfőbb érdeke ez, mint a földet benépesítő embercsaládoknak együttvéve, s a munka mindenkit egyformán kötelező törvényének betartásával ezt a célt el is lehet érni, vagy legalább nagymértékben megközelíteni.

A világúrt benépesítő napok, bolygók csillagrendszerek élettartama is korlátolt s kiszámíthatlan változásoknak alávetett, akárcsak az egyes emberé itt a földön s a mindenség célját kutató emberi elme, bármennyire képes legyen is hatalmába kényszeríteni a természet erőit: szigorúan alá van vetve saját porszemnyi boly-

gója életviszonyainak s egy nem is sejtett kozmikus hatás, máról holnapra semmivé teheti összes kultúránkat, magunkkal és földünkkel együtt. Ezen nem segít se ima, se átok, se munka, se henyélés, se tudomány, se tudatlanság, egyszóval senki és semmi. Annál inkább kötelességünk a teljesen bizonytalan lét tartamát emberileg lehető legnemesebben leélni, legfőbb javunk az élet lévén s a mindenségben is ezen célt követvén minden, de minden.

Föld anyánkra nem panaszkodhatunk, mert bőven ellát bennünket mindennel, csak ne sajnáljuk munkára emelni kezeinket s ne akarjuk egymás szájából kivenni az egyesek által munkássággal megszerzett falatot. Az emberi élet minden baja, nyomorúsága magától az embertől származik s egyedül az ember képes megszüntetni is. A tudomány már megállapította a fajok fenmaradását eszközölő tényezőket, de arra még nem volt képes megtanítani, hogy az élet útjából hogyan lehet és kell elhárítani az ezredeken és századokon át felhalmozódott akadályokat, melyeket gonoszság, ravaszság, telhetetlenség, munkátlanság gördítenek elébe. A vallások által előírt recept rosszabb orvosságot ajánlott magánál a betegségnél s nem lehet csodálni, ha az érettkorú emberiség, ügyvélt tálvilági üdvösség fejében nem hajlandó pokollá tétetni az arasznyi életidőt s még kevésbé mutat készséget arra, hogy e mennybéli üdvösséggel sáfárkodók kényelméért feláldozza józan értelmének egyedül felemelő s vigasztaló öntudatát s tudásának egyedül megbízható eredményeit. A hit, vagy legalább is a vakon híves kora lejárt s az a folyam már nem sokáig fogja szaporítani az emberi bajok nagy óceánjának vizét.

Az emberiség történetének azon korszaka, melyet joggal nevezhetnénk a vallásos hit uralmának, immár letűnőben van s az emberi tudás fényes napja már is erősen szárítgatja kifelé azt a tengert, amelyből annyi mérges kigőzölgés áradt az emberiségre. Az emberiség rájön lassankint, hogy a földi élet szebb és jobb az álmok országánál s az embertársi szeretet és összetartás hatékonyabb az élet fenntartására, a természet adományainak kiaknázására, mint a világ minden dogmatikus hitrendszere s az erre alapított hierarchia. A tudás művelés alá vett talajából majd

kicsíráznak lassacskán az eddig éltető nedvtől megfosztott, általános emberi jogok, az egyetértés, szabadság és haladás magvai, el jó az emberiség újjászületésének várvavárt tavasza, amikor igazán öröm lesz élni s elmerülni a fenséges természet végtelen titkainak fürkészésébe, az emberi élet törvényszerű folyamatának vizsgálatába, az állami és társadalmi élet reális ismereteken alapuló berendezésének észszerű munkájába anélkül, hogy minduntalan hitbeli, vallásos s tradicionális jogok és elavult intézmények korlátaiba kellene belebotlanunk. Az emberi tudás nagy komplexuma nyújtani fog legalább is annyi felemelő érzést, annyi önbizalmat és bátorítást, hogy az emberiség meg fog tudni állani a maga lábán is, mennyei mankók nélkül s ha földünk öregbedésével emberi nemünk is pihenőre tér: meg lesz legalább azon lélekemelő tudata, hogy amit átélt és átélvezett: igazi emberi élet volt s azt javarészből saját tudásának és munkájának köszönheti. Ez a tudat annyit legalább is fog érni, mint a mennyit a vakonhívó üres álma nyújt, amely felett még mindig ott fenyeget a feltámadás napján cselekedeteinket számonkérő ítélőbíró. Az emberiség ezen újjászületésén dolgozik a szabadkőművesség is, a tudás és emberszeretet hatalmas fegyvereivel. S ha ellenségei gyengeségük érzetében halált kiáltanak reá s vesztére törnek, vagy ha ingadozó barátai kétségbe vonva a sikert, amely felől nem esik kétségbe, talán tévesen ítélik meg erejét és lelkesedését s féltő gonddal tatarozgatni akarnák a lerombolásra teljesen megért múlt avult épületét: tiszta öntudattal, felemelt fővel, az emberiség haladásába vetett rendületlen hittel és bizalommal azt feleli, a mit Madáchunk halhatatlan művében a kazánt mértéktelenül fűtő s ez által az egész falansztert veszéllyel fenyegető Lutherrel mondat az aggastyánnak:

„S ki állna ellent a csábnak, midőn
 Szikrázva, bögve a vadult elem,
 A láng ezer nyelvével vesz körül,
 Elérni kivan, hogy megsemmisítsen:
 S ott állni bátran, szítani tovább:
 Jól tudva, hogy hatalmunkban vagyon.”

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
Klerikalizmus és szabadkőművesség	5
A titok kényuralma	9
A tudomány hitetlensége	14
A csoda és a felvilágosodás	18
Az élet célja	23
A hit és tudás mérlege	31
Világnézetek harca	38
A szocializmus tűzvonalban	45
Forradalmak csirái	52
Szabadkőművesség.....	61
A magyar szabadkőművesség.....	71
Új idők, új törekvések	81
Szabadkőművesi titkok.....	90
A szabadkőművesség lényege, céljai.....	103
Vádak a szabadkőművesség ellen	113
Zárszó	126